

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**BENGALCE SİYER YAZICILIĞI VE HZ. MUHAMMED
TASAVVURU**

HAZIRLAYAN

MOHAMMAD ABDUR ROUF

1930208038

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PRO. DR. İSMAİL HAKKI GÖKSOY

ISPARTA – 2022

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bengalce Siyer Yazıcılığı ve Hz. Muhammed Tasavvuru” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mohammad Abdur Rouf
30.06.2022

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Mohammad Abdur ROUF
Öğrenci Numarası	1930208038
Enstitü Ana Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları
Programı	İslam Tarihi ve Sanatları
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY
Tez Başlığı	Bengalce Siyer Yazıcılığı ve Hz. Muhammed Tasavvuru
Intihal.net Döküman Numarası	385340-1654519872959

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 136 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 06/06/2022 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;
% 7'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

- (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylıyorum.
- () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı konusunda ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı konusunda olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orjinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

07/06/2022
Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY

ÖZET

ROUF, Mohammad Abdur, *Benglace Siyer Yazıcılığı ve Hz. Muhammed Tasavvuru*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2022.

Günümüzde Güney Asya ülkesi olan Bangladeş'in resmî dili olarak kabul edilen Bengalce, hem Bangladeş'te hem de Hindistan'ın doğusunda yaygın olarak konuşulmaktadır. Tarihi süreç içerisinde Bengalce çeşitli aşamalardan geçmiş ve siyer yazıcılığında da önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bölgede egemenlik kuran farklı hanedanlıkların etkisiyle Arapça, Farsça ve Urduca gibi dillerin resmî dil olarak kullanılmasından dolayı halkın ana dili olan Bengalce yıllardır ihmal edilmiştir. Ancak, Bengalce konuşan Bengalli yazarların girişimleri ile sevgi dolu manzum ve mensur eserler verilmesiyle Bengalce gelişmiştir. İslam dininin tebliğini gerçekleştirmek için kaleme alınan Bengalce eserler, hem yıllar boyunca halkın Hz. Peygamber'e (sav) duyduğu hasretin eksikliğini kısmen gidermiş hem de siyer literatürünün oluşmasına önemli kaynaklık etmiştir. Bu çalışmada Bengalce siyer yazıcılığının nasıl ve ne zaman başladığını ve bu yazıcılığın önemli kaynaklarının ve müelliflerinin kimler olduğu tespit edilmeye çalışıldı. Kaynaklarda Hz. Muhammed tasavvurunun nasıl geliştiği ve siyer literatürüne ne gibi katkılarının olduğu, kronolojik bir şekilde analiz edildi. Ayrıca, halk arasında çok tutulan iki Bengalce siyer eserinin üzerinde ve onların muhtevaları ve tezin konusunu ilgilendiren mevzular çerçevesinde değerlendirmede bulunulmuştur. Çalışmada Bengalce siyer yazıcılığı ele alınırken, konuyla ilgili Türkçe kaynaklardan da yararlanılmıştır. Netice itibarıyla İslam'ın doğduğu Arabistan'dan çok farklı ve uzak bir toplum olan Bengal bölgesindeki Bengalli Müslümanlar arasında Hz. Peygamber tasavvurunun nasıl geliştiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Bengalce, Siyer-i Nebi, Siyer Yazıcılığı, İslam Tarihi, Bangladeş.*

ABSTRACT

ROUF, Mohammad Abdur, *Sirah Writting in Bengali Language and the Perception of the Prophet Muhammad*, Master of Arts, Isparta, 2022.

Today Bengali language is accepted as the official language of Bangladesh, a South Asian country, and it is widely spoken in both Bangladesh and eastern India. In the historical process, Bengali has passed through various stages and has made significant developments in the writing of the sirah. Bengali as the mother tongue of the Bengali people has been neglected for years due to the use of languages such as Arabic, Persian and Urdu as an official language under the influence of different dynasties that dominated the region. However, Bengali language flourished, with the initiatives of Bengali-speaking Bengali writers by giving their loving verse and prose works. The Bengali sirah books, which have been written in order to preach Muslim religious teaching among the people over the years, partially have compensated for the lack of longing for the Prophet and also become important sources for the formation of the literature of sirah. In this study, it has been tried to determine how and when the Bengali sirah writing has started and who were the important sources and the authors of this writing. How the concept of the Prophet Muhammad developed in the sources and how it contributed to the literature of sirah have also been analyzed chronologically. In addition, an evaluation has been made on the two Bengali sirah works, which are very popular among the people along with their contents and the issues related to the subject of the thesis. In the study, while dealing with the Bengali sirah writing, Turkish sources related to the subject have also been used. As a result, among the Bengali Muslims of the Bengal region, which is a very different and distant society from Arabia, where Islam was born, it has been tried to determine how the imagination of the Prophet Muhammad developed.

Key Words: *Bengali language, Siratunnabi, Sirah Writing, Islamic History, Bangladesh.*

ÖNSÖZ

Günümüzde Güney Asya’da yaşayan ve kalabalık bir nüfustan oluşan Bengallilerin büyük çoğunluğu İslamiyet’i din olarak benimsemişlerdir. İslamî dönemden sonra Bengallilerin konuştuğu ana dilleri olan Bengalcede de zaman içerisinde çeşitli eserler verilmeye başlamış ve birçok siyer kitabı yazılmıştır. İşte, bu tezin amacı da Bengalcede yazılmış olan siyer eserlerinin tanıtımını ve incelemisini yapmayı hedeflemiş ve bu eserler üzerinden Hz. Muhammed (sav) tasavvurunun nasıl olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada sadece siyer kitapları veya ilgili eserler ile sınırlı kalmaya gayret gösterilmiştir. Bengal literatüründe bu siyer eserlerinin sayısı binden fazla olduğu için, bu çalışmada bir seçim yapılarak sadece dönemsel olarak öne çıkan eserler incelenmekle yetinmeye çalışılmıştır. Eserler ele alınırken, müellifleri ve eserleri hakkında bilgi verilmeye ve Hz. Peygamber’i tasvir etme yönünde taşıdığı özelliklerine değinmeye çaba sarf edilmiştir. Ayrıca Bengal literatüründe öne çıkan siyer araştırmacılarından Dr. Muzirduddin Miah, Nasir Helal, Ebul Kasım Bhuiya, Mevlana Ekrem Han ve diğer tarihçilerin incelemelerine de atıf yapılarak onların çalışmalarından da istifade edilmiştir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ana unsurunu oluşturan siyer eserleri Bengal toplumuna ait olduğu için esas konuya giriş yapılmadan önce, Bengallilerin İslamiyet ile tanışması, Bengal literatürünün gelişimi, Bengalce’de siyer yazıcılığın başlangıcına kısaca değinilmiştir. Ardından Bengal literatüründe siyer çalışmalarının üzerinde durulup siyer yazıcılığındaki dönemsel tasnifler, siyer yazıcılığının geç kalmasının sebepleri ve benzeri konular ele alındıktan sonra doğrudan Bengal edebiyatının orta döneminde öne çıkan siyer müellifleri ve onların eserleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümün son kısmında, ele alınan eserlerden ve siyer araştırmacılarının bulgularından hareket edilerek, orta dönem siyer müelliflerinde görülen Hz. Peygamber tasavvurundan bahsedilmiştir. İkinci bölümde, Bengal literatürünün modern dönemindeki siyer eserleri ve müellifleri ele alınmıştır. İlk önce siyer yazıcılığında yaşanan değişiklikler ve bu döneme ait özellikler hakkında bilgi verilmiş,

ardından modern döneme ait öne çıkan eserler, müelliflerin özelliklerine göre, Hristiyan, Hindu ve Müslüman yazarlar olarak tasnif edilmiştir. Çalışmanın devamında bazı Bengali siyer araştırmacılarının vermiş olduğu bilgiler de kullanılarak bu dönemde yazılan eserlerde Hz. Peygamber tasavvurunun nasıl olduğu konusuna değinilmiştir. Çalışmanın son ve üçüncü bölümünde ise, hala devam eden Bengal edebiyatının modern dönemine ait iki önemli eser inceleme konusu yapıp, önce müellifleri hakkında bilgi verilmiş, ardından eserlerinde Hz. Peygamber hakkında verdikleri bilgiler ve siyer konuları üzerinde mukayeseli bir çalışma yapılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise, bu üç bölümde ele alınan konuların kısa özeti yapılarak ulaşılan neticeler ve Bengalce siyer yazıcılığının tarihi gelişimi sunulmuştur.

İlk defa böyle bir akademik çalışma yaparken, bana bilimsel araştırmanın yöntemlerini öğreten, yürüdüğüm yolda eksikliklerimi tamamlamak için derin tecrübelerinden sürekli çözüm üreten ve çalışmalarımı her zaman samimiyetle gözetten bir danışmanın rehberliğinde ilerlemekten dolayı kendimi şanslı hissediyorum. Konu seçmekten başlayıp muhtevaları oluşturmak, yöntemleri uygulamak ve çalışmamı bilimsel ölçülere göre tezimi teslim etmemde yardımlarını hiç esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. İsmail Hakkı Göksoy'a teşekkürü bir borç olarak bilirim. Tez çalışması yaparken kaynak bulma, metot takip etme, imla hatası düzeltme ve ön okumasını yapma gibi hususlarda bana yardım eden hocalarımdan Dr. Meer Manjur Mahmood, Arş. Gör. Zubeyir Tetik, Arş. Gör. Nesime Beyza Kemikli, Adem Arslan, İsmail Gürçay, Bekir Sağlam hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezin muhtevalarını oluşturmak, metot geliştirmek ve tamamlamak için her türlü desteği veren ve teşvikte bulunan hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim.

Mohammad Abdur Rouf
Isparta, 2022.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLIK RAPORU BEYAN BELGESİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Bengalce Literatürün Gelişimi	4
III. Kaynaklar ve Metod	7

I. BÖLÜM

BENGAL EDEBİYATININ ORTA DÖNEMİNDE SİYER YAZICILIĞI

1.1. Bengal Bölgesine İslamiyet'in Girişi	10
1.2. Bengalce Siyer Yazıcılığın Başlangıcı ve Gelişimi	17
1.3. Bengalce Siyer Yazıcılığının Geç Başlamasının Sebepleri	23
1.4. Orta Dönemde Bengalce Siyer Yazıcılığı	26
1.5. Orta Dönemde Önde Gelen Siyer Kitabı Yazan Şairler ve Eserleri	27
1.5.1. Şair Zeyneddin (ö.1481).	27
1.5.2. Şah Birid Han (1440-1550)	29
1.5.3. Seyyid Sultan (1550-1648)	30

1.5.4. Şeyh Çand (1560-1625).....	34
1.5.5. Abdülhâkim (1600-1670)	36
1.5.6. Heyat Mahmud (1680-1760)	37
1.5.7. Mir Fevzullah (Yaşamı XVI. Yüzyıl).....	39
1.5.8. Behram Han (Yaşamı XVI. Yüzyıl)	39
1.6. Orta Dönemde Hz. Peygamber’i Anlatan Önemli Şairler.....	40
1.6.1. Ramai Pandit.....	40
1.6.2. Şah Muhammed Sagir	41
1.6.3. Alaol	42
1.6.4. Devlet Kadı.....	44
1.7. Orta Dönemin Eserlerinde Hz. Peygamber Tasavvuru	44
1.7.1. Hz. Peygamber'in Doğumu, Çocukluk ve Yetişkinlik Dönemi (Nur-i Muhammed)	45
1.7.2. Miraç.....	48
1.7.3. Feth-i Resul Başlığı Altında Hz. Peygamber’in Yapmış Olduğu Savaşları ve Fetihleri.....	52
1.7.4. Vefat-ı Resul.....	55

II. BÖLÜM

BENGAL EDEBİYATININ MODERN DÖNEMİNDE SİYER YAZICILIĞI

2.1. Temel Özellikler.....	60
2.2. Modern Dönemde Siyer Yazıcılığın Başlaması	62
2.3. Modern Dönemde Siyer Yazıcılığı ve Hristiyanların Yazdıkları Siyer Türü Eserler	63
2.3.1. Muhammeder Bibaran	66

2.3. 2. <i>Muhammeder Jibon Çarit o Muhammediyo Razzer Purabitto</i>	67
2.3.3. <i>Dharmabir Muhammed</i>	67
2.3.4. <i>Muhammed</i>	68
2.4. Hindu ve Çağdaş Yazarların Siyer ile İlgili Çalışmaları.....	69
2.4.1. <i>Muhammed Çarit o Müslüman Dhormer Sonkhipto Bibaran</i>	70
2.4.2. <i>Muhammed (sav) er Jibon Çarit</i>	71
2.4.3. Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir	72
2.5. Müslüman Yazarların Siyer Yazıcılığı.....	72
2.5.1. <i>Hz. Muhammed (sav) Er Jibon Çarit o Dramaniti</i>	73
2.5.2. <i>Hz. Muhammed Er Bristito Jiboni O Dharmapodeş</i>	74
2.5.3. <i>Şantikorta Ba Hazret Muhammed</i>	75
2.5.4. <i>Masum Mustafa</i>	76
2.5.5. <i>Miftahül-Kur'ân Ba Kur'an Tatto</i>	77
2.5.6. <i>İslam O Adarşa Mahapuruş</i>	78
2.5.9. <i>Manab Mukut</i>	79
2.5.10. <i>Moru Vaskor</i>	80
2.5.11. <i>Seyyidul Mürselin</i>	81
2.6. Modern Dönemde Yazılan Siyer Kitaplarında Hz. Peygamber	82

III. BÖLÜM

MEVLANA EKREM HAN VE GULAM MUSTAFA'NIN SİYER KİTAPLARI VE BU ESERLERDEKİ HZ. PEYGAMBER TASAVVURU

3.1. Mevlana Ekrem Han ve Onun <i>Mustafa Çarit</i> Kitabı	86
3.1.1. Mevlana Ekrem Han'ın Hayatı ve Eserleri.....	86
3.1.2. <i>Mustafa Çarit</i> Kitabı.....	90

3.2. Gulam Mustafa ve Onun <i>Bisşanabi</i> Kitabı	95
3.2.1. Gulam Mustafa'nın Hayatı ve Eserleri	95
3.2.2. <i>Bisşanabi</i> Kitabı	97
3.3. Muhtevaları Bakımından <i>Mustafa Çarit</i> ve <i>Bisşanabi</i>	99
3.3.1. Hz. Peygamber'in Geldiği Dönemde Dünyanın Hali	99
3.3.2. Hz. Peygamber'in Çocukluğu Dönemi.....	103
3.3.3. Hz. Peygamber'in Aile ve Sosyal Hayatı	106
3.3.4. Hz. Peygamber'in İslam Tebliği ve Mekke'deki Nübüvvet Hayatı	108
3.3.5. Medine'ye Hicret	111
3.3.6. Bir Devlet Başkanı Olarak Hz. Peygamber	113
3.3.7. Mekke'nin Fethi ve İslamiyet'in Yayılışı.....	118
3.3.8. Veda Haccı ve Hz. Peygamber'in Vefatı.....	122
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	129
EKLER.....	139
ÖZGEÇMİŞ	143

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celalühu
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
hük.	: Hükümdarlığı
IFB	: Islamic Foundation Bangladesh
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
no.	: Numara
ö.	: Ölüm
ra	: Radıyallahu Anh
sav	: sallallahu aleyhi ve sellem.
s.	: sayfa veya sayfalar
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc	: Tercüme
ty	: Tarih yok
Vol.	: Volume
y	: Yayın
yy	: yüzyıl

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İslamiyet, M.S. VI. asırda Arabistan yarımadasında Hz. Muhammed'in (sav) tebliği ile gelmiş ve onun ölümünden sonra da hızlı bir şekilde yayılarak, günümüzde bu dine inanan Müslümanların sayısı birbuçuk milyarı geçmiştir. Müslümanların ilmi çalışmalarının birinci kaynağı Kur'ân-ı Kerim iken, ikinci kaynağını Hz. Peygamber'in hayatını da konu eden Hadis-i Şerifler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ilk dönem klasik siyer ve İslam tarihi kaynakları da diğer İslami ilimlere kaynaklık ettiği gibi siyer ve İslam tarihinin gelişimi için de en temel kaynaklar olarak kabul edilmektedir. İlk dönemden itibaren hız kesmeden günümüze kadar siyer ve İslam tarihi yazıcılığı devam etmektedir. Hz. Peygamber'in hayatını konu alan siyer-i nebi eserlerinin daha ziyade Peygamber sevgisinden ötürü yazıldığı da yoğun olarak görülmektedir. Bu sevgi ilk döneme veya Hz. Peygamber'in gönderildiği Arap toplumuyla sınırlı olmayıp her dönemde ve her toplumda farklı renkler, diller ve kültürlerle zenginleşerek tezahür etmiştir.

İslamiyet'i din olarak benimseyen Müslüman milletler Hz. Peygamber'i kendilerine has bir anlayışla ve kendi kültürlerine göre tasavvur etmişlerdir. Müslüman yazarlar siyer yazıcılığını ve Hz. Peygamber'e karşı besledikleri sevgi ve hakikat arayışlarına vesile kılmışlardır. Hz. Peygamber'in ahirete intikal etmesinin ardından kısa bir süre sonra hicri ikinci asırda kapak arasına giren Hz. Peygamber'in hayatı, hız kesmeden dünyanın her bölgesinde yaşayan insanlar tarafından ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in hayatını konu eden siyer ilmi, sahabelerden başlayarak günümüze kadar çeşitli basamakları geçerek gelişmiştir. Siyer araştırmacısı Şaban Öz, bu bilimin ilk döneminin sahabelerden başladığını varsayarak çok sayıda sahabenin katkıları ile birlikte doğrudan siyer ile ilgilenen üç sahabelen bahsetmektedir. Bunlar Ka'bu'l Ahbar, Abdullah b. Selam ve Vehb b. Münebbih'tir. O, başlangıç döneminde Hz. Peygamber'in hayatına dair farklı konuları ele alan veya tek ravinin rivayetlerinin risale ve sahifelerde toplandığı risale döneminden bahsetmektedir. Bu dönemde de Urve b. Şurahbil b. Sad, Asım b. Ömer ve Abdullah b. Ebu Bekir başta olarak diğer büyük sahabelerin katkıları

önemlidir. Bundan sonra sadece sınırlı sayıda yazılan risale veya sahifeler değil ulaşılan tüm haberleri derleyen Zühri, siyer ilminin Cem dönemini başlatmıştır. Zühri'den sonra başlayan Tasnif-Telif dönemi ismi verilen dönemde müellifler ulaştığı tüm haberleri konularına göre tasnif edip kronolojik çerçevede içerisinde siyer eserleri yazmaya başlamışlardır. Bu dönemde günümüzde de başvuru alan ilk kaynakların yani birinci el kaynakların başladığı bir dönemdir. Esas siyer kitabının teşekkül olduğu bu dönemin önde gelen siyer yazarlarından Musa b. Ukbe, İbn İshak, Ma'mer b. Raşid, Ebu Musa es-Sindi ve Vakidî gibi isimler zikredilebilir. Bundan sonraki dönem ise Nakil dönemi olarak değerlendirilebilir. Yani klasik eserlerinin farklı konulardan seçildiği haberlerle yazılan siyer kitaplarını nakil etme dönemidir. Günümüze kadar her dilde Hz. Peygamberin hayatını ele alan siyer ilmi gün gittikçe genişlemektedir.¹ Bu kitaplar Kur'ân-Kerim ve sahih rivayetler esas alınarak yazılırken bazen de gerek siyasi gerekse dil ve kültür farklılığından dolayı doğru olmayan bilgilerin de eklenmesi söz konusu olmuştur. Mevzu sayılan bazı rivayetlerin bile tarihi değere sahip bilgiler ihtiva ettiği kabul edilmiştir.² Bütün bu siyer çalışmalarıyla birlikte Hz. Peygamber tasavvuru zaman ve mekân bazlı olarak aynı olmamakla beraber her dönemde değişiklik göstermiştir. Bunlardan Hz. Peygamber'in beşeri yönünden mi yoksa beşer üstü/mucize merkezli yönünden mi algılamasının gerekliliğine dair meydana gelen değişiklikler zikredilebilir.³

İslamiyet, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Raşid Halifeler döneminde Arap Yarımadasının çevresinde ve sonraki dönemlerde yeni coğrafyalarda hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu yayılışın önemli bir parçası olarak İslam'ın evrensel mesajı, Hint coğrafyasının güney doğusunda yer alan Bengal bölgesine de ulaşmıştır. Zamanla bölgedeki Hinduların bir kısmı ile Budistler İslam'a büyük bir teveccüh göstererek

¹ Bkz. Feyza Betül Köse, "İlk siyer Kaynakları ve Müellifleri Kitap Tanıtımı", *Siyer Araştırmaları Dergisi*, y.2016, erişim: <https://www.siyerarastirmalaridergisi.com/en/2022/02/13/ilk-siyer-kaynaklari-ve-muellifleri-3/>, 10.08.2021, s. 2-4; Ümran Ay, "Münirî'nin Manzum Siyer-i Nebî'si", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.XII; Hasan Ali Esir, "XV. Yüzyılda Muhammed Tarafından Yazılan Manzum Sîret'ten Bahseden Çalışmalar ve Sîret'in Nüsha Kayıtları-II", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019.s.108.

² Detaylar için bkz. Şaban Öz, "Hz. Peygamberin Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 1999.

³ Yakup Akyürek, *VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*, Samer yayınları, Kahramanmaraş, 2020, s. 10.

Müslüman olmuşlardır. Günümüzde Bangladeş olarak bilinen Doğu Bengal bölgesinde nüfusun %90'ı Müslümanlardan oluşmaktadır. XIII. Yüzyılın başlarında Bengal bölgesi siyasî olarak da İslam hakimiyeti altına girmesiyle birlikte, İslam dininin bölgede yayılması hız kazanmış ve Bengal bölgesini dünyanın önemli bir dinî merkezi haline getirmiştir.

İslam dünyasındaki birçok Müslüman toplumda olduğu gibi Bengalli Müslümanlar da, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e büyük bir saygı ve hürmet duyarlar. Onların bu peygamber sevgisinden dolayı toplumda Hz. Muhammed'in doğum günü dahil onunla ilgili bazı dini ritüeller yaygın bir şekilde yapılır. Ayrıca, Bengalce literatürde onun hayatını konu alan birçok siyer kitabı yazılmıştır. Ancak, bölgede anlaşma, eğitim ve yazılı literatür dili olarak Arapça, Farsça ve Urduca gibi farklı dillerin kullanılması sebebiyle tarihi perspektiften bakıldığında Bengal dilindeki siyer yazıcılığı ve siyer kitaplarının ortaya çıkışı Bengallilerin XIII. Yüzyılda Müslüman olmasından çok sonraları ve geç bir dönemde başlamış olması da söz konusudur. Geç başlamasına rağmen peygamber sevgisini yansıtan siyer çalışmaları, XVI. Yüzyıldan itibaren önceleri manzum ve daha sonraki dönemlerde de mensur siyerler olmak üzere hızlı bir şekilde artmıştır. Ortaya çıkan siyer eserleri çeşitli dini ve kültürel faaliyetlerde kullanılmış ve okuma yazma bilenler arasında yaygınlık kazanmıştır. Bu artışta peygamber sevgisi farklı boyutlardan yansırken, bölgedeki Müslüman kültüre özgü güçlü bir peygamber tasavvuru da oluşmuştur. Ancak siyer yazarlarının bazen sahih kaynaklara başvurarak bazen de sırf peygamber sevgisinden dolayı yerel kültür ve anlayışla hareket ederek eserleri telif ettiği de söz konusu olmuştur. Sonraki dönemlerdeki siyer yazarları ve araştırmacıları bu türlü eserleri analiz ederek bilimsel çalışmaları yürütmüş ve eserlerde görülen Hz. Peygamber tasavvuru ortaya koymuşlardır. İşte, bu çalışmada önce Bengal dilinde yazılmış siyer müellifleri ve onların eserleri tespit edilmeye çalışılacak ve Bengalce'deki siyer yazıcılığının tarihi gelişimi üzerinde durulacaktır. Daha sonra da birkaç örnek üzerinden Bengalliler arasında nasıl bir peygamber tasavvuru olduğu araştırılacaktır. Ayrıca, Bengalce yazılan siyer kitaplarında siyerle ilgili olaylara ve Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili konulara nasıl bakıldığı incelenecektir.

Bu tez çalışmasında Hz. Peygamber'in gelmiş olduğu Arap toplumundan uzak Bengal toplumunda bu bölgenin dil, mekân, zaman, kültür gibi unsurlarından hareket ederek peygamber anlayışının nasıl olduğu keşfedilmeye çalışılacaktır. Tezde karşımıza çıkan bazı sorulara da cevap arayışı içinde olacağız. Yani Bengalcede siyer çalışması nasıl başlamıştır? Başlangıçtaki peygamber algısını geliştiren edebi özellikler ve sonrasında peygamber algısındaki değişiklikleri etkileyen faktörler nelerdir? Hz. Peygamber bir elçi olarak mı yoksa bir insanüstü varlık olarak mı tasavvur edilmiştir? Bengal toplumunda Hz. Peygamber'in hayatının hangi yönleri ön plana konulmaya çalışılmıştır? Bu tercihler dönemsel olarak değişmiş midir veya değişime uğradıysa sebepleri nelerdir? Sonuçta dönemsel olarak nasıl bir peygamber tasavvuru meydana çıkmıştır? Bu tasavvurlarda döneme ve kültüre ait olan siyasî ya da başka bir unsurun etkisi olup olmadığı söz konusu mudur? Bütün bu tasavvurlarla birlikte siyer yazıcılığı Bengal literatüründe nasıl bir yer kapsamaktadır? Bu gibi benzer sorulara örnek edebî çalışmalarla birlikte cevap vermeye çalışılacak olan bu tezde, Bengal bölgesinde yazılan eserler üzerinde genel bir değerlendirme de yapılacaktır. Türkçe'de böyle bir konu başlığıyla bir tez çalışması yapılmamış olması, bizi bu çalışmaya yöneltmiştir.

II. Bengalce Literatürün Gelişimi

Bengalce günümüzde Bangladeş ve Hindistan'da yaklaşık 272 milyon insanın konuştuğu Bengallilerin ana dildir.⁴ Bengalce konuşan Bengallilerin büyük bir kısmı bugünkü Bangladeş'te, geri kalanı da Hindistan'ın Batı Bengal, Assam ve Tripura eyaletlerinde yaşamaktadırlar. Bu dilin nereden geldiği ve ne zaman doğduğu konusunda Bengal dil bilimciler görüş birliğinde değildirler. Ünlü yazar Dr. Muhammed Şehidullah (Muhammad Shahidullah) (1885-1969) Bengalce'nin Hint- Avrupa dil ailesinden geldiğini ve M.Ö. 500 yıl öncesinde bile mevcut olduğunu savunurken, diğer bir dil bilimci Dr. Sunitkumar Çattopaddai (Suniti Kumar Chatterjee) (1890-1977) Bengalce'nin bir dil olarak ortaya çıkışını *Magdi Prakito*⁵ diline dayandırmıştır. Ona göre, Aryan dili

⁴ "The most spoken languages 2022" *Statistics and Data*, erişim: <https://statisticsanddata.org/data/the-most-spoken-languages-2022/>, 24.02.2022.

⁵ Hint alt kıtasını istila edenlerin dili olarak bilinmektedir.

Magdi Prakito dilinin üzerinden bir evrim geçirerek zaman içinde Budistlerin din dili olarak kullandıkları *Pali* dili oluşmuştur. *Pali* dili de zamanla değişime uğrayarak m. X. yüzyılda Bengalce olarak ortaya çıkmıştır. Antik *Pali* dili ile Bengalce, yakın bir ilişkiye sahiptir ve bu dilde yazılan eserler Bengalce'nin de en eski eserleri olup Bengal literatürünün başlangıç noktasıdır. Bu süreçten itibaren XIII. Yüzyıla kadar Bengal literatürünün eski ve ilk dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemin başlangıcı kimilerine göre M.S. 600, kimilerine göre ise M.S. 950 yılı civarındır. İlk dönemden günümüze kadar ulaşan tek yazılı eser *Çarya Pada* (Charya Pada) adlı bir şiir kitabıdır. Bu eser, miladi IX. Yüzyıl öncesinde yaşadığı kabul edilen 23 şairin 47 beyitlik seçme şiirinden meydana gelmekte olup, 1907 yılında Nepal Krallığı'nın kütüphanesinde el yazma halinde bulunmuştur.⁶ Muhtevası bakımından bu kitapta Buddistlerin dini öğütleri, doğa manzaraları ve benzeri konular hakkında şiirleri mevcuttur.⁷

Miladi 1200-1800 yılları arasındaki dönem ise Bengal literatürünün orta dönemi olarak değerlendirilir. Bundan sonraki süreç ise modern dönem adıyla bilinmektedir.⁸ Budizm'den Hinduizm ve ardından İslamlaşma dönemi ile harmanlaşan bu dönem Bengal literatürünün önemli gelişme noktası olarak kabul edilir. Manzum çalışmaların yoğun olduğu bu orta dönemde Bengal edebiyatına Hinduların yanı sıra Müslüman yazarların da katkıları oldukça önemlidir. Hindular genellikle tanrı ve tanrıça kavramları üzerinde eserler yazmaya yoğunlaşırken, Müslüman yazarlar hem dini hem de toplumsal konuları anlatan eserler yazmışlardır. Hatta Hindu tanrıları ile ilgili de eserler kaleme almışlardır. Bengalce, bu dönemde Hindu ve Müslüman Bengaliler arasında toplumsal dayanışmayı da sağlamıştır. Dolayısıyla, yıllardır farklı dinlerin mevcut olmasına rağmen, Hindistan'da barışçıl bir hayat anlayışı sürmüştür.⁹ Bölgede XVIII. Yüzyılda İngiliz sömürgeciliğin başlamasıyla birlikte Hindu ve Müslüman arasında sosyal ve siyasi farklılıklar gelişerek

⁶ Azhar Islam, "Charyapada", *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh* (ed.: Sirajul Islam –Sajahan Miah), erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php?title=Charyapada>, 03.04.2022.

⁷ Syed Sajjad Husain, "Bengalce", *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s .440.

⁸ Mohammad Daniul Huq- Aminur Rahman, "Bangla Literature" *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Bangla_Literature, 03.04.2022.

⁹ Dinesh Chandra, Sen, *Pracin Bangla Sahithey Muslumander Oboban* [Klasik Bengalce Literatürde Müslümanların Katkısı], Porua, Dhaka, 1940, s.36.

toplumun her kesiminde belirlemeye başladı. Toplumlar arası hoşnutsuzluk ve birbirine karşı güvensizlikler, en son dini ve mezhebi çatışmalar gibi acı sonuçları da beraberinde getirmiştir. Hatta edebiyat çalışmalarında bile bu türlü kin besleyici yazılar ve tartışmalar sıklıkla görülmeye başlamıştır.¹⁰

Bengal yazarlarından Dr. Dineş Çandra Sen'e (Dinesh Chandra Sen) (1866-1939) göre, orta dönem Bengal literatürünün gelişmesine öncülük eden Hindu yazarları değil daha çok Müslüman yazarlarıdır. Çünkü Hindu yazarlar baştan beri Bengalce'yi hep ikinci planda tutmuşlar ve hatta bazıları Bengalce bir Aryan dili değildir ve hiçbir kutsallığı yoktur diyerek hor görmüşlerdir. Bilakis onlar, Hinduların kullandığı Sanskritçe'ye önem vermişlerdir.¹¹ Her ne kadar mensur çalışmaların bulunmadığı bu dönem, Bengal literatürünün gelişme dönemi olarak da değerlendirilebilir. Bu dönemin en önemli sorunu ise orta dönem yazar ve şairlerinin hayatları hakkındaki biyografik bilgilerin ihtiyacı karşılayacak kadar yeterli seviyede olmasındaki noksanlıktır. Bazen şairlerin ölüm ve vefat tarihi bile bulunmamaktadır. Bazıları ise kendileri ile ilgili bilgi vermek de istememiş ve başka bir adı veya müstear isimler kullanarak sadece eseri ile tanınmak istemiştir. Bengal edebiyatının geliştiği orta dönemde hâkimiyet sürdüren padişahların çoğu Türk ya da Afgan asıllı idiler ve ağırlıklı olarak kullandıkları resmi dil de Farsça idi. Dolayısıyla Bengalce eserlerin yazımı ve Bengal literatürünün hacmi, diğer dillere göre geri planda kalmıştır. Bazı araştırmacılar ne Hindu ne de Müslüman yazarların Bengalceyi yazı dili olarak kullanmadıklarını ileri sürerek bu dönemi Bengal literatürünün karanlık çağı olarak nitelendirirlerken, bazıları da bu görüşü reddederek Bengal edebiyatının gelişmesinin başladığı bir dönem olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü bazı Müslüman hükümdarlar âlimlerin Bengalce eser yazmaları için teşvikte bulunmuş ve onlara maddi imkânlar sağlamışlardır. Özellikle Gıyasettin Azam Şah (hük.1393-1411) ve Hüseyin Şah (hük.1493-1519) dönemleri örnek olarak zikredilebilir.¹²

¹⁰ Mohammad Abdul Mannan, *Amader Jatisottar Bikashdhara* [Kimliğimizin Safhaları Üzerinde] 3. Baskı, Kamiub Prokashon Limited, Dhaka, 2006, s.11-13.

¹¹ Sen, *Pracin Bangla Sahithey Muslumander Oboban*, s.11.

¹² Mohammad Daniul Huq - Aminur Rahman, "Bangla Literature", *Banglapedia*, erişim: <https://bn.banglapedia.org/index.php> 29.09.2021. Dakka Üniversitesi Bengal Dili profesörü Hümayün Azad (1947-2002) bu görüşü vurgularken, diğer Profesör Vekil Ahmed (1941-) bunu

Bu dönemlerde yazılan eserlerde bazen şairin ölüm ve vefat tarihi de bulunmamaktadır. Bazıları ise kendileri ile ilgili bilgi vermek de istemeyip başka bir adı kullanarak sadece eseri ile tanınmak istemiştir. Bu tezde de ulaşılabildiği kadar şair ve yazarlar ile ilgili bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ancak bazılarının bilgisine ulaşılmadığı için sadece ismi zikredilmekle yetinilmiştir. 1800 yılında mensur çalışmalarının da başlamasıyla birlikte Bengal literatürünün modern dönemine geçilmiştir. Arapça, Farsça, İngilizce ve diğer dillerden de çok sayıda eser, tercüme yoluyla Bengalceye kazandırılmasıyla birlikte dünya çapında ünlü yazarlar da Bengalceye katkı sağlamıştır. Bunlardan 1913 yılında Nobel ödülünü kazanan Bengal Hindu yazarı Rabindranath Tagore ismi zikredilebilir.¹³

III. Kaynaklar ve Metod

Ele alacağımız bu çalışmada Bengal toplumunun Hz. Peygamber tasavvurundan hareket edilerek Bengal literatüründe yazılmış eserler üzerinde durulacaktır. Birinci bölümde ilk olarak Bengal bölgesine İslamiyet'in nasıl girdiği ve bu milletin Hz. Peygamber'e nasıl bağlı oldukları ele alınarak doğrudan siyer yazıcılığına giriş yapılacaktır. Ardından dönemsel olarak yazılan eserler üzerinde durulacak ve geç bir dönemde başlamasının sebepleri de araştırılacaktır. Sonra konunun daha anlaşılır hale getirilmesi için orta ve modern dönem olarak siyer yazıcılığı tasnifi yapılacaktır. Bu bölümde ayrıca bu tasnifin ilk kısmı olarak orta döneme ait siyer eserleri kısaca tanıtılacak, bu eserlerde genel olarak Hz. Peygamber'in hayatının hangi yönleri daha ağırlıklı olarak ele alındıkları ve böylece bu dönemdeki edebi çalışmalarda görülen Hz. Peygamber anlayışı ve tasavvuru incelenecektir. İkinci bölümde ise bu tasnifin ikinci kısmı olan modern dönemde yapılan siyer yazıcılığı ele alınacaktır. Bu dönemde siyer yazıcılığının nasıl bir değişime uğradığı üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ayrıca modern döneme ait bazı öne çıkan siyer eserlerinden kısaca bahsedilip, bu dönemde yine

reddetmektedir. Müslümanlar bu dönemde Arapça ve Farsça dillerinde eser yazarken Hindular da ağırlıklı olarak Sanskritçe kullanıyordu. Dolayısıyla Bengalce'ye ait olan eserlere pek rastlanmamaktadır.

¹³ Ashraful Alom, "Bangla Sahitto Pracin O adhunik",
erişim: <https://www.dailynayadiganta.com/diganta-shahitto/570202>, 01.08.2022, s.1.

peygamber tasavvurundan kısa bir değerlendirmede bulunulacaktır. Üçüncü bölümde önde gelen yazarlardan Mevlâna Ekrem Han'ın hayatı, eserleri ve telif ettiği siyer kitabı *Mustafa Çarit* ve diğer bir yazar Gulam Mustafa'nın da hayatı, eseri ve telif ettiği siyer kitabı *Bişşanabi* üzerinde durulup bu iki kitap arasında mukayeseli bir inceleme yapılacaktır. Bunun yanı sıra kaynak, muhteva ve özellikleri bakımından diğer literatürde yazılan eserlere de atıf yapılarak özgün bir çalışma ele alınacaktır. Bengalce siyer yazıcılığı hakkında yazılan bazı önemli eserler ile siyer çalışmaları bu tezin ana kaynağını oluştururken, konunun anlaşılması için hem Bengalce hem de yabancı dilde yazılan eserlerden istifade edilecektir. Birinci bölümde İslamiyet'in giriş kısmından başlayarak doğrudan konuya giriş yapılacaktır. Bu bölüm ve ikinci bölümde tarihî tespit bakımından siyer yazıcılığının dışında İslam tarihi ile ilgili klasik ve modern dönemlerde yazılan kitap ve makalelerden de istifade edilecektir.

Tezimizin ana konusu siyer yazıcılığı meselesine gelince, bu alanda ulaşabildiğimiz Nasir Helal'ın '*Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*' kitabı, Dr. Muhammed Muziruddin Miah'nın '*Bangla Shahitye Rasul Charit*' kitabı, Muhammad Abdul Quassem Bhuiya'nın '*Putisahitey Mahanabi SM*' ve '*Bangla Vasay Sirat Çorça*' kitabı ve M. Masudur Rahman'ın "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature" makalesi başta olmak üzere diğer makaleler ve kaynakça kısmında zikrettiğimiz çeşitli zamanlarda gazete ve dergilerde yayımlanan köşe yazıları ve bildirilerden istifade etmeye çalışacağız. Hâlbuki bunun dışında da ulaşamadığımız Muhammad Abdul Quassem Bhuiya'nın '*Poro Dhormo Gronthe Sorboresh Nabi SM*' kitabı, yine Muhammad Abdul Quassem Bhuiya'nın '*Shishu Sahithey Sorboresh Rasul SM*' kitabı, Muhammod Abdur Rob'un '*Bangla Vasay Sirat Chorca*' kitabı, Nasir Helal'ın '*Bangla Vasay Sirat Bishoyok Grontho Ponji*' kitabı mevcuttur. Bu kitaplarda geçen sonuçların büyük bir kısmı Nasir Helal'ın ele almış olduğu çalışmada zikredildiği için dolaylı bir şekilde olsa da istediğimiz bilgiye ulaşmış olacağız. Ayrıca, Covid-19 pandemi şartları sebebiyle bazı Bengalce asıl kaynaklara ulaşma imkanımız olmadı. Bunun yerine asıl kaynaklar hakkındaki bilgileri ikinci el kaynaklar vasıtasıyla elde etmiş olduk.

Üçüncü bölümde ise, daha önce bahsettiğimiz Mevlana Ekrem Han ile Gulam Mustafa'nın siyer-i nebi kitapları olan iki kitabı ve siyer alanında diğer kitaplardan istifade ederek mukayeseli bir araştırma yapmaya çalışacağız. Tezimizin araştırma metodunun oluşturmasında Türkiye'de siyer yazıcılığı alanında tez çalışması yapan araştırmacıların tezlerinden de istifade edilmiştir. Bunlar arasında Nesime Beyaz Kemikli'nin "*Meşrutiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerinde Bir İnceleme*" başlıklı yüksek lisans tezi ve Yakup Akyürek'in, "*VII/XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*" başlıklı doktora tezinini zikretmek gerekir. Ayrıca siyer yazıcılığı hakkındaki makale çalışmaları da bizim için yol gösterici önemli çalışmalar olmuştur. Bunlar arasında Mehmet Özdemir'in, "*Siyer Yazıcılığı Üzerine*" makalesini belirtmeliyiz.

I. BÖLÜM

BENGAL EDEBİYATININ ORTA DÖNEMİNDE SİYER YAZICILIĞI

1.1. Bengal Bölgesine İslamiyet'in Girişi.

Coğrafi olarak Bengal bölgesi, Güney Asya'da Hint Okyanusuna bağlı Bengal körfezinin kuzeyinde bulunan ve günümüzde Bangladeş ve Hindistan sınırları içinde yer almaktadır. Hindistan'ın kuzeyinde doğup Bengal bölgesinden Hint Okyanusuna dökülen Ganj nehri ile Brahmaputra nehri ve onların kollarının Bengal körfezine dökülürken oluşturduğu geniş ve verimli delta ovası da, bu bölgede bulunmaktadır. Geniş Bengal bölgesinin Hindistan tarafında kalan kısımlarına Batı Bengal denilirken, bugünkü Bangladeş topraklarını meydana getiren kısmına da Doğu Bengal adı verilmektedir.¹⁴

Başta Doğu ve Batı Bengal olmak üzere Bengallilerin yaşadığı yerlerde halkın konuştuğu dil Bengalce olup, bu dil günümüzde Bangladeş'in resmi dilidir. Aynı zamanda Bengalce Hindistan anayasasında tanınan 18 mahalli dilden biridir ve Bengallilerin yaşadığı Hindistan'ın Batı Bengal ve Tripura eyaletleri ile Assam'ın Kachar bölgesinde mahalli seviyede idari dil olarak resmen tanınmaktadır. Günümüzde Bengalce Çince, İngilizce, Hintçe-Urdüca, İspanyolca, Arapça ve Portekizce'den sonra dünyada en fazla konuşulan yedinci dil konumundadır.¹⁵ Hint-Avrupa dillerinin Hint-İran dil grubundan olan Bengalce, diğer Hint kökenli diller gibi Sanskrit alfabesinde yazılmaktadır.¹⁶ Bu dili konuşan Bengallilerin toplam nüfusu ise 2022 yılı itibarıyla 272 milyon civarında olup, yaklaşık 165 milyonu bugünkü Bangladeş'te yaşamaktadırlar.¹⁷

¹⁴ Azmi Özcan, "Bengal", *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 436.

¹⁵ Mohammad Daniul Huq - Pabitra Sarkar, "Bangla Language", *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Bangla_Language, 22.04.2022.

¹⁶ Syed Sajjad Husain, "Bengalce", *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 439-440.

¹⁷ "The most spoken languages 2022" *Statistics and Data*, erişim: <https://statisticsanddata.org/data/the-most-spoken-languages-2022/>, 24.02.2022.

Doğu Bengal'i oluşturan Bangladeş'te yaşayan Bengalliler inanç bakımından Müslüman iken, Hindistan'daki Batı Bengal, Tripura ve Assam eyaletlerindeki Bengalliler'in büyük çoğunluğu ise Hindu inancına mensupturlar. Dolayısıyla Bengallilerin yaklaşık %70'i Müslümandır. Hindistan'ın diğer bölgeleri ile birlikte çeşitli hanedanlıkların yönetimi altında kalan geniş Bengal bölgesinde, miladi 750-1161 yılları arasında Budist Pala İmparatorluğu ve miladi 1070-1223 yılları arasında da Hindu Sena Krallığı hüküm sürmüştür. Gopala adlı Budist bir savaşçı tarafından kurulan Pala İmparatorluğu, hem kuzeye doğru hem de Ganj nehrinin denize döküldüğü Ganj platosuna doğru hâkimiyetini genişletmiş ve IX. Yüzyıldan itibaren Batı Bengal bölgesindeki Kataka limanı üzerinden uluslararası ticarete pay edinmiştir. Samanta Sena tarafından kurulan Sena Krallığı da, daha çok Ganj deltası ve bugünkü Bangladeş toprakları üzerinde hâkimiyet kurmuştur.¹⁸

Bengal bölgesinin İslamiyet ile ilk teması, uluslararası deniz ticaret yolu vasıtasıyla gerçekleşmiştir. İlk İslamî devirlerden itibaren Müslüman Arap denizci ve tüccarların Bengal körfezindeki sahil liman şehirlerine uğradıkları ve ticaret yaptıkları bilinmektedir. Nitekim, Süleyman et-Tacir (IX. yüzyıl ortaları), İbn Hurdazbih (ö.912), Mesudi (ö.956) ve İdrisi (ö.1164) gibi bazı Müslüman Arap coğrafyacı ve tarihçiler, eserlerinde Bengal körfezi ve burada yer alan bazı liman şehirleri hakkında bilgi verirler. Bu eserlerde Bengal körfezi "Bahru'l-Harkand" olarak geçer ve bölgedeki krallığın adı da Rahmi veya Rahma adlarıyla zikredilir.

Pala İmparatorluğu döneminde Hint ve Çin ülkelerini deniz yoluyla dolaşan seyyah ve tacir Süleyman et-Tacir *Ahbaru's-Sîn ve'l-Hind* adlı eserinde Bengal bölgesindeki krallığın adını Rahmi olarak verir. Rahmi kralının batıdaki Balhara ve Jurz (Gucerat) kralları ile sürekli savaşta olduğunu, onların ordusundan daha fazla askerlere sahip bulunduğunu ve ordusunda 10 ile 15 bin civarında çamaşır yıkamak için asker istihdam ettiğini kaydeder. Rahmi'de pamuktan dokunan çok güzel ve ince bir kumaş bulunduğunu, onun başka yerlerde hiç örneğinin olmadığını ve hatta bir mühür

¹⁸ Bu hanedanlar ve Bengal'in İslam öncesi dönemi hakkında geniş bilgi için bkz., R.C. Majumdar, *History of Ancient Bengal*, G. Bharadwaj, Calcutta 1971, s.94-155,219-231.

yüzüğünden dahi geçirilebildiğini vurgular. Kendisi de bu kumaşı gördüğünü belirtir. Ticarî alışverişler, altın ve gümüş paranın yanı sıra deniz kabuğu ile yapılır. Ormanlarında öd ağacı ve benekli gergedanlardan bolca bulunur.¹⁹ Zikredilen kralın adının esasen Dharmapala olduğu belirtilir.²⁰

İslam coğrafyacısı İbn-i Hurdazbih de *Kitabül-Memalik ve Mesalik* adlı eserinde Hint krallıklarını sayarken altıncısı olarak Rahmi'den bahseder. Kralın güçlü bir orduya sahip olduğunu ve bu ülkede çok güzel pamuklu bezler dokunduğunu ve ormanlık alanlarda öd ağacının üretildiğini belirtir.²¹ Bir asır sonra Mesudî (ö.956) de, *Mürucu'z-Zeheb* adlı eserinde Rahmi'nin hem deniz hem de alt kıta boyunca uzandığını ve bu kelimenin hem kralın adı hem de unvanı olduğunu kaydeder. Süleyman et-Tacir'in verdiği bilgileri aktardıktan sonra Rahmi'de gergedan adlı hayvandan çok bulunduğunu ve onun etini Hintlilerin ve orada bulunan Müslümanların yediklerini zikreder.²² Böylece Mesudi, ilk defa Bengal bölgesinde Müslümanların da yaşadığını eserinde kaydetmiştir.

Ayrıca, Doğu Bengal bölgesindeki Samatata denilen yerlere hakim olan diğer Budist Chandra Krallığı (825-1035) da, uluslararası ticarete söz sahibidir ve mahalli olarak üretilen dokumaların Müslüman Arap ve Farisi tüccarlar vasıtasıyla uluslararası pazarlara ihraç edildiği belirtilir.²³ Nitekim, coğrafyacı İdrisî (ö.1165) de *Nüzhetü'l-Müşâtâk* adlı eserinde XII. Yüzyıl ortalarında Semender'den (Samandar) bahseder ve burasını iyi kazançların yapıldığı zengin, ticari ve büyük bir şehir olarak tanımlar. Burası Kanauj'a bağlı bir limandır ve Keşmir ülkesinden gelen bir nehir üzerinde yer alır. Pirinç, çeşitli tahıllar, özellikle mükemmel buğday, buradan elde edilir. Öd ağacı tomrukları, suyu tatlı olan bir nehir vasıtasıyla 15 günlük mesafede olan Karmut (Kamrup) ülkesinden

¹⁹ H.M. Elliot –John Dowson (trc. ve ed.), *The History of India as Told by Its Own Historians*, Kitab Mahal, Allahabad 1964, C.1, s.5; Süleyman et-Tacir, *Doğunun Kalbine Seyahat: Çin ve Hint Ülkeleri Hatıraları ve İlaveleri* (Çev: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012, s.25-26. Ramazan Şeşen bu krallığın adını “Deherm” olarak tercüme etmiştir.

²⁰ Majumdar, *History of Ancient Bengal*, s.116.

²¹ Elliot - Dowson (trc. ve ed.), *The History of India as Told by Its Own Historians*, C.1, s.13-14.

²² Elliot - Dowson (trc. ve ed.), *The History of India as Told by Its Own Historians*, C.1, s.25; Süleyman et-Tacir, *Doğunun Kalbine Seyahat*, s. 91-93.

²³ Richard M. Eaton, *The Rise of Islam and the Bengal Frontier, 1204-1760*, University of California Press, Los Angeles 1993, s.11.

buraya getirilir. Bu ülkeden gelen öd ağacı, süper kalitede ve nefis bir parfüme sahiptir. Bu ağaç Karan dağlarında yetişir.²⁴ İdrisi'nin bahsettiği Semender limanının bugünkü Chittagong sahilinde bir yerde ve muhtemelen Meghna nehrinin ağzındaki günümüz Chandpur limanının yakınında bulunduğu belirtilir.²⁵

Müslüman Arapların Bengal bölgesindeki liman şehirleri ile yaptıkları ticari ilişkileri, bölgede bulunan arkeolojik deliller de desteklemektedir. Nitekim, 1930'lu yıllarda yapılan arkeolojik kazılar sırasında Rajshahi'deki Paharpur'da (Bogura) ve Comilla'daki Mainamati'deki kazılarda ilk Abbasi halifeleri tarafından bastırılan sikkeler bulunmuştur. Paharpur'da bulunan madeni para, 788 tarihli olup, 786-809 yılları arasında halifelik yapan meşhur Abbasi halifesi Harun-er-Reşid dönemine aittir. Mainamati'de bulunan para ise, Abbasi Halifesi Muntasir Billah (hük.861-862) döneminde bastırılmıştır.²⁶ Lalmai bölgesinde Abbasi paralarının bulunması, Bengal bölgesindeki krallıkların daha geniş Hint Okyanusu ile dış ticari ilişkiler içinde olduğunu ve bu ticarete Müslüman Arap tacirlerin etkili olduğunu göstermektedir.

Yukarıda Arapça kaynaklarda verilen coğrafi, ticari ve tarihi bilgiler ile bölgede bulunan arkeolojik delillerden hareketle Bengal bölgesinin sahilllerinde yaşayan yerli halkın Arap tüccarlar vasıtasıyla İslamiyet ile tanışmalarının IX. Yüzyıla kadar uzandığını ve zamanla sahil liman şehirlerinde küçük Müslüman toplulukların oluştuğu söylenebilir.

Ancak, bölge halkının deniz yoluyla İslamiyet'le tanışmaları daha çok mevziî olmuş ve Bengallilerin topluluklar halinde Müslümanlığı kabul etmeleri ise Delhi Türk Sultanlığı'na bağlı meşhur Türk kumandan Muhammed Bahtiyar Halacî'nin XIII. Yüzyıl başında (1203-1204 yıllarında) bölgeyi fethetmesinden sonra gerçekleşmiştir.²⁷ Bengal bölgesinde Müslüman bir yönetimin kurulması, bölgede İslamiyet'in yayılışını doğal olarak hızlandırmış ve bilhassa bugünkü Bangladeş sınırlarını oluşturan Doğu Bengal

²⁴ Elliot - Dowson (trc. ve ed.), *The History of India as Told by Its Own Historians*, C.1, s.90.

²⁵ Yousuf Siddique, "The Diffusion of Islam in Bengal and the Articulation of a New Order", *Journal of the Research Society of Pakistan*, Vol.45, No:2, 2008, s.3.

²⁶ Siddique, "The Diffusion of Islam in Bengal and the Articulation of a New Order", s.3-4; Muhammed Mojlum Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, Kube Publishing, Leicestershire 2013, 5.

²⁷ Özcan, "Bengal", *DİA*, C.5, s.436.

bölgesindeki halkın büyük çoğunluğu zamanla din olarak İslamiyet'i benimsemiştir. İslamiyet, Aryan ırkına mensup Hindu Sena Krallığı'nın baskısı altında ezilen, hor ve kirli görülen Budist inanca mensup yerli halk arasında daha fazla rağbet görmüştür.²⁸ Hatta bölgedeki yerli Budist halk Bengal fatihi Bahtiyar Halacî'yi bir kurtarıcı olarak karşılamıştır.²⁹

Fetihten sonra kaydedilen en erken İslam dinine geçiş, Bengal'in kuzeyindeki Himalayaların eteklerinde yaşayan yerli Mech kabilesi arasında gerçekleşmiştir. Etkili bir kabile lideri olarak yeni Müslüman olan Ali Mech, Bahtiyar Halacî'nin Tibet seferi sırasında ona rehberlik yapmış ve Tibet bozgunundan sonra askerlerinin güvenli bir şekilde geri dönmelerine yardımcı olmuştur. Kabile nüfusunun büyük bir bölümü zamanla yerleşik tarım hayatına geçerken, aynı zamanda İslamiyet'i din olarak benimsemiştir.³⁰

Bengal bölgesinde İslamiyet'in yayılışında etkili olan faktörler hakkında bölge üzerine araştırmalar yapan akademisyenler tarafından çeşitli görüşler ve teoriler ileri sürülmüştür. Bengal üzerine araştırmalarıyla tanınan Amerikalı tarihçi Eaton, Hint altkıtasında yaşayan yerli halkın İslamlaşması hakkında ileri sürülen kılıç teorisi, göçmen Müslüman teorisi, siyasi himaye teorisi, Hindu kast sistemi ve sosyal özgürlük teorisi ve sufilerin rolü gibi çeşitli yazarlar tarafından ortaya atılan İslamlaşma teorilerini eleştirir. O, bu teorilerin yerli halkın İslamlaşmasındaki rolünün fazlasıyla abartıldığını kaydeder ve bunların alt kıtanın İslamlaşmasında en temel nedenler olmadığını savunur. Ona göre, İslamiyet Hindu inancı ve kültürünü tam olarak özümsememiş kenar bölgelerde benimsenmiştir. Mesela o, Bengal'deki ilk Müslüman mühtedilerin Brahman inanç ve kültürün çok zayıf olduğu bölgelerde yaşayan Rajbansi, Pod, Chandal, Kuch gibi yerli kabilesel grupların olduğunu vurgular.³¹

Ayrıca o, Türkler vasıtasıyla İslamiyet'i benimseyen Bengalli Müslümanların Hanefi mezhebine bağlı olmalarını gerekçe göstererek Şafi mezhebine bağlı denizci Arap

²⁸ Thomas Walker Arnold, *The Preaching of Islam*, 2nd edition, Constable & Company, London 1913, s.279-280.

²⁹ Syed Sajjad Husain, "Bengladeş", *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 445.

³⁰ Siddique, "The Diffusion of Islam in Bengal and the Articulation of a New Order", s.16-17.

³¹ Geniş bilgi için bkz. Eaton, *The Rise of Islam and the Bengal Frontier*, s.113-118.

tacirlerin bölge halkının İslamlaşmasındaki tesirinin olmadığını ve İslamiyet'in bölgeye deniz yoluyla yayılmadığını savunur. Ona göre, her ne kadar Hint sahillerindeki Malabar sahili, Doğu Afrika ve Güneydoğu Asya bölgesi Şafii mezhebini takip eden denizci Müslüman Arap tacirler vasıtasıyla İslamlaşmaları olmakla birlikte Bengallilerin Hanefi mezhebine bağlı olmaları, onların kuzeyden kara yoluyla Müslümanlığı aldıkları anlamına gelmektedir.³²

Bahtiyar Halacî'nin Bengal'i fethetmesinden sonra bölgede Müslüman toplumun oluşum süreci başlamış ve Müslüman yöneticiler medreseler, camiler ve mescitler kurarak İslam dininin öğrenilmesine ve vecibelerinin yerine getirilmesine, dergahlar açarak İslamiyet'in yayılmasına imkan sağlamışlardır. Bu dönemde bölgeye gelen Müslüman sufiler ve davetçiler yerli halk arasında dini tebliğ faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bunlar arasında Sühreverdiye tarikatının Bengal'de yayılmasını sağlayan Şeyh Celaleddin Tebrizi (ö.1244?) en önemlisi idi ki, Bengal'de büyük bir itibar kazanmıştır. Kendisine çeşitli kerametler atfedilen bu şeyhin ölümünden sonra Bengal'de türbesi yapılmış ve zengin bir vakıf kurularak desteklenmiştir.³³

Diğer meşhur bir sufi de, tahmini olarak 1271-1347 yılları arasında yaşadığı kabul edilen Şah Celal idi ki, o da Aşağı Assam'daki Silhat'a (Sylhet) yerleşmiş ve bu çevredeki halkın İslam'a girişinde önemli rol oynamıştır. Halk arasında büyük bir veli olarak itibar görmüş ve İslamiyet'i yayma çabaları büyük bir başarıyla taçlandırılmıştır.³⁴ 1345'de Sylhet'i ziyaret eden Kuzey Afrikalı seyyah İbni Battuta (ö.1367), onunla görüşmüş ve çevredeki halkın onun vasıtasıyla Müslüman olduğunu kaydetmiştir. 1345 yılında Chittagong şehrini ziyaret ettikten sonra ününü duyduğu bu Şah Celal ile görüşmek üzere bizzat Sylhet şehrine gitmiş ve onunla dergahında görüşmüştür. Ancak İbni Battuta,

³² Eaton, *The Rise of Islam and the Bengal Frontier*, s.130.

³³ Abdul Karim, *Social History of Muslims in Bengal (Down to AD 1538)*, The Asiatic Society of Pakistan, Dacca, 1959, s.21; Arnold, *The Preaching of Islam*, s.280.

³⁴ Arnold, *The Preaching of Islam*, s.282. Aslen Yemenli, Türkiye'deki Konya'dan ve Orta Asya'daki Türkistan şehrinden geldiği hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. XIX yüzyıla ait bir kitapta onun Yemen asıllı olduğu ileri sürülse de, 1873 tarihinde dergâhın içinde bulunan 1505 tarihli bir kitabede onun nisbesi Kunyayî (Konevî) olarak zikredilmiştir. Ancak Eaton, onun Türkistan şehrinden geldiğini ve Yesevi dergâhı erenlerinden olduğunu belirtir. Geniş bilgi için bkz, Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, s.22-27.

eserinde Şah Celal'in ismini daha önce XIII. Yüzyıl başlarında Pandua ve Deotala bölgesinde tebliğ faaliyetinde bulunan Şeyh Celaledin Tebrizî ile karıştırmış, ondan bu isimle bahsetmiştir. Onun (Şah Celal) çok büyük bir veli olduğunu, dikkat çeken birçok kerametleriyle meşhur olduğunu, tüm geceyi ibadetle geçirdiğini, o dağlarda yaşayan insanların onun elinden İslam'ı aldıklarını ve bu sebeple orada bir dergâh yaptırarak onların arasında yaşamaya karar verdiğini belirtir.³⁵ Bugün Sylhet'te onun büyük bir türbesi bulunmaktadır. Ayrıca, Sylhet'te ve Doğu Bengal'de İslam dininin yayılmasına önemli katkıları sebebiyle, Sylhet'te onun adına bir üniversite kurulmuş ve Dhaka'daki hava alanına da onun adı verilmiştir.³⁶

İdari olarak ilk zamanlar Bengal bölgesi, Delhi Türk Sultanlığı'nın bir eyaleti olarak yönetilmiştir. 1340 yılında bu bölgede müstakil Bengal Sultanlığı (1337-1576) kurulmuş ve yaklaşık 200 yıl boyunca Delhi Sultanlığı'ndan ayrı bir devlet olarak bağımsızlığını sürdürmüştür.³⁷ Bengal'in Babürlü İmparatorluğu'na dahil olması ise, 1576 yılında Ekber Şah döneminde gerçekleşmiş ve Babürlülere bağlı bir eyalet olarak idare edilmiştir. Babürlü hâkimiyeti 1757 yılında Bengal Sultanı Siracüddevle'nin Plassey Savaşı'nda İngilizlere yenilmesi üzerine bölge tamamen İngiliz sömürge idaresi altına alınmıştır. XX. Yüzyılın başlarında (1905) bu bölge İngiliz politikası çerçevesinde inanç temelli olarak iki bölgeye ayrılmıştır. Hindu nüfusun çoğunlukta yaşadığı yerler Batı Bengal olarak ayrı bir idari yapıya kavuşturulurken, Müslüman nüfusun yaşadığı yerler de Doğu Bengal idari yapısı içinde teşkilatlandırılmıştır. 1947 yılında Hindistan ve Pakistan olarak Hint alt kıtası iki bağımsız devlete bölünürken Hindu inancına mensup Bengallilerin yaşadığı Bengal bölgesinin batı kısımları Hindistan sınırları içinde, doğu kısmı ise Pakistan sınırları içinde Doğu Pakistan adıyla yer almıştır.³⁸

Ancak, birbirinden uzak iki bölgesel Pakistan devleti bağımsızlık sonrasında iç siyasi çekişmeler, ekonomik dengesizlikler, dil ve bölgesel farklılıklar sebebiyle çeşitli

³⁵ İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed et-Tâncî, *İbn Battuta Seyahatnamesi* (Çev. A. Sait Aykut), 7. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s.597-599.

³⁶ Khan, *The Muslim Heritage of Bengal*, s.27.

³⁷ Enver Konukçu, "Bengal Sultanlığı". *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 437-439.

³⁸ Özcan, "Bengal", *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s. 436-437.

sorunlar yaşamıştır. Bengallilerin siyasi liderleri öncülüğünde Batı Pakistan’a karşı ayaklanmaları ve ardından bir özgürlük savaşının meydana gelmesiyle birlikte 1971 yılında Doğu Pakistan bölgesi Bangladeş olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Gerek komşu Hindistan’ın gerekse diğer ülkelerin Bengallilerin bu mücadelesine destek vermeleri neticesinde Bangladeş uluslararası seviyede bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır.³⁹

1.2. Bengalce Siyer Yazıcılığın Başlangıcı ve Gelişimi

Bengalce siyer yazıcılığı, ilk defa Bengal literatürünün orta dönemi olan XIV. Yüzyılda başlamıştır. Azam Şah (hük.1393-1410) döneminde Şah Muhammed Sagir,⁴⁰ *Yusuf Züleyha* isimli eserinde Hz. Peygamber ile ilgili şiir yazmıştır. Azam Şah, Müslüman ve Bengal literatürün gelişmesine önemli katkılar sağlarken, diğer Bengal sultanı Hüseyin Şah genel olarak Bengal literatürün bütünsel tekamülünde en önemi katkı sağlayan padişah unvanını kazanmıştır. Çünkü Müslüman yazarların yanı sıra Hindu yazar ve şairleri de onun sarayında özel makamlara getirilmiş ve onlara her türlü maddi imkânı sunmuştur. Dolayısıyla onun himayesinde *Mahavarat* tercümesi dahil orta dönemin en önemli eserleri yazılmakla beraber, siyer alanıyla ilgili eserler de kaleme alınmaya başlamıştır.⁴¹

Siyer araştırmacısı Dr. Muhammad Mojiruddin Miah’ya göre, 1203 yılında Bengal bölgesinin Muhammed Bahtiyar Halacî (ö.1206) tarafından fethi ile birlikte Bengal dilinin

³⁹ A.M. Chowdhury, “Bangalah”, *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh* (ed.: Sirajul Islam –Sajahan Miah), erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php?title=Bangalah> 24.02.2022.

⁴⁰ Şah Muhammed Sagir, Gauda Sultanı Giyaseddin Azam Şah’ın (hük.1389-1410) saray şairi olarak görev yapmış biri idi ve onun sponsorluğunda Farsça ve Arapça’dan çeşitli kitapları tercüme ederek Bengalce’de şiirler telif etmiştir. M. Masudur Rahman, “Contribution of Bengali Scholars to Sir’ah Literature”, *International Journal of Islamic Thoughts*, S.2, Dhaka, 2013. s.2.

⁴¹ Abbas Ali Khan, *Banglar Musalmander İtihas [Bengal Müslümanlarının Tarihi]*, Bangladesh Islamic Centre, Dhaka, 2011, s. 19, 99-124. Khan, Hüseyin Şah dönemini Bengal edebiyatı ve diğer dinler hakkında önemli ve en fazla eserlerin verildiği bir dönem olarak değerlendirmede bulunmuştur. Khan her ne kadar Hüseyin Şah dönemi İslam literatürünün gelişmesi için olumlu bir şekilde değerlendiriyorsa da, Dineş Çandra gibi bazı yazarların kaleminden Bengal literatürün gelişmesindeki katkılarını söylemekten kaçınmamıştır. Sen, *Pracin Bangla Sahithey Muslumander Oboban*, s.40.; “Moddhojuge Banglar Rajnoitik İtihas” [Orta Çağda Bengal’in Siyasi Tarihi], erişim: http://bangladesh-historytextbook.blogspot.com/2015/09/blog-post_59.html, 05.06.2021. s.14, 15.

gelişme süreci hızlanmıştır.⁴² Meşhur Hindu araştırmacı Dineş Çandra Sen, bu konuda Hindu din adamı Brahminlerin değil Müslüman yazarların katkısı olduğunu söylemektedir. Ona göre Brahminler⁴³ Bengalce'yi hep hor görmüşlerdir. Sen, hem orta dönemin önemli bir şairi ve siyer eserleri ile meşhur olan yazar Abdülhâkim'in şiirlerini zikrederek bunlara çok sert eleştiriler getirmiş bir yazardır. Abdülhâkim, bu dili sevmeyenler için ülkeden defolup gitsin gibi sert cümleler kullanmıştır. Şairin bu tepkisi Bengalceyi ihmal eden herkese genel anlamda hitap etmektedir. Onun Bengal literatürüne kazandırdığı en önemli siyer kitabı *Nurname* adlı eser olup, Bengalce için bulunmaz bir hazinedir.⁴⁴ Abdülhâkim'in bu kadar sert eleştiri yapmasının sebebi, Hinduların Bengalce yerine Sanskritçe'yi kullanmaları ve Müslüman yazarların Arapça ve Farsça'yı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Hatta bu iki grubun Bengalce'de kitap yazmanın yasak olduğunu düşünmelerinden dolayıdır. Orta dönemde Bengalce'ye göre Arapça ve Farsça kelimelerin yaygın kullanılması konusunda Miah şu görüşlerini beyan eder:

*“Bu dönemde dilin öz kelimeleri ile birlikte Arapça ve Farsça kelimeler de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bazı kelimelerin kökeni bile sorulmaya ihtiyaç duyulmamıştır. Sadece Müslüman yazarlar değil Diz Giridhar, Mukundaram Çakrabati, Bipradas Pipilai, Joyanando, Varotçandra gibi dönemin meşhur şairleri de şiirlerinde çok sayıda Arapça ve Farsça kökenli kelimeler kullanmıştır. Biyografi çalışmalarında bu oran oldukça fazladır.”*⁴⁵

Bengal Sultanlığı döneminden sonra Hindistan'da Zahiruddin Babür Şah tarafından kurulan Babürlüler hanedanlığı (1526-1858) ya da diğer adı ile Mugal (Mughal) hakimiyeti iktidara gelmiştir. Bengal literatürünün gelişmesi ile İslami ilimler ve özelde siyer alanındaki çalışmalar, eski hükümdarların döneminde olduğu gibi bu

⁴² M. M. Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit* [Bengal Literatürde Hz. Peygamber'in Hayatı], Bangla Academy, Dhaka, 1993, s.I.

⁴³ Hindu toplumunda kast sisteminin en üst sınıfında yer alan kesimdir. Brahmin, Khatrion, Boişso ve Şüdro olarak dört kısma ayrılan Hindu toplumunda dini ritüellerin yerine getirilmesinden Brahminler sorumludur. Dolayısıyla onların sosyal konumu en üsttedir ve diğer alt kastlara karşı söz sahibidirler. Kast sistemi ile ilgili detaylar için bkz. Raj Sekhar Basu, “Caste System“, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Caste_System, 29.09.2021.

⁴⁴ Sen, *Pracin Bangla Sahittay Muslumander Oboban*, s.14.

⁴⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.8-9.

dönemde de aynı hızla devam etmiştir. Babürlüler döneminde devlet adamları Bengalce dilinde eserler yazılmasını ve Bengalce literatür çalışmalarının yapılması için destek ve teşvikler sağlamışlardır. Özellikle Babür Hükümdarlarından Ekber Şah döneminde (hük.1556-1605) saray içinde Bengalce literatür çalışmalarına müsaade edilmiş ve önemli eserler hazırlanmıştır.⁴⁶

Babürlüler hanedanlığından sonra Hint alt kıtası, İngiliz sömürgeciliğine uğramıştır. İngilizlerin himayesi altında, Ekber Şah döneminden itibaren yaygın olan Hristiyanların misyonerlik faaliyetleri meşruiyet kazanarak önemli oranda hız kazanmıştır. Hatta daha ileri gidilip, Hz. Peygamberi kötülemek için hazırlanmış, yanlış bilgilerle dolu siyer eserleri bastırılıp ücretsiz dağıtılmıştır. Âlimler bu dönemden önce genel siyer kitapları telif ederken, bu defa Hz. Peygamber'i savunma amaçlı reddiye türü siyer çalışmalarına ağırlık vermeye başlamışlardır. Aynı zamanda Müslümanların, İngilizlere karşı cihat duygusunu canlandırmak amacıyla, siyer kapsamında *meğazi* türü siyer yazıcılığı da gelişmiştir. Bu dönemle ilgili bir diğer mühim husus, daha önceden siyer kitaplarına giren yanlış bilgilerin, hurafelerin ve farklı kültürlerden İslamiyet'e giren mevzu rivayetlerin arındırılarak ve sahih kaynaklara dayanan eserler ele alınmasıdır.

Bengal halkı, siyer yazıcılığın başlangıcından itibaren çeşitli türlerde yazılan siyer kitaplarına kavuşmuştur. Hem mensur hem de manzum şiirler tarzında yazılan kitaplar sadece okunmakla kalmayıp her sene Mevlid-i Nebi, dini mahfiller, na't-i şerif meclisleri, tekke ve tasavvuf ayinleri, tarikatların yıllık toplantıları ve vaizlerin çeşitli programlarında uygulamaya konulmuştur.⁴⁷ Bazı manzum satırlar beste haline getirilip na't/ilahi türü geliştirilmiş ve bunlar vasıtasıyla dini mahfillerde, halk arasında peygamber hasreti ve sevgisi canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bengalce'de yazılan siyer kitaplarını inceleyen Bengalli yazar Muhammad Abdul Quassem Bhuiya, bu konuyu vurgulayarak bir tasnif ortaya koymaya çalışır. Ele aldığı '*Puthi Sahittey Mohanabi SM*' isimli eserin giriş bölümünde yazar, bu bölgede yaşayan insanların siyere ne kadar ilgi duyduğuna değinmiştir:

⁴⁶ Rahman, *The Political History of Muslim Bengal*, s.15.

⁴⁷ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.1.

“Bangladeş halkının çoğu Hz. Peygamberin izinden gidenlerdir. Dolayısıyla burada yaşayan birçok el yazma eserin yazarları (Puthial), şair, araştırmacı ve diğer yazarlar Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili şiir, na’t ve kitap telif etmişlerdir. Bunun yanı sıra İngilizce, Arapça, Farsça ve Urduca literatüründen de çok sayıda siyer kitabı tercüme edilmiştir. Siracum Münire olan Hz. Peygamber’in güneş gibi hayatı, her Bengal yazar tarafından kaleme alınmıştır. Herkes kendi düşünceleriyle Hz. Peygamber’in muazzam hayat tasavvurunu çizmeye çalışmıştır. Ama kimse tam başarılı olduğunu iddia edememiştir.”⁴⁸

Bhuiya’nın, her Bengal yazarın Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili eser yazmasıyla ilgilendiği gibi bir sonuç çıkarması, belki mübalağalı bir söz olabilir. Ama yazarın asıl amacı, Bengal halkının siyer çalışmasına ne kadar önem verdiğine işaret etmek istemesidir. Bhuiya, çalışmalarını çeşitli kütüphanelerden araştırıp, tasnif etmeye çalışmıştır. Ona göre, bu çalışmalar aşağıdaki gibi kategori edilebilir:

- a. El yazma (Puthi) literatüründe Hz. Peygamber
- b. Bengalce şiirlerde Hz. Peygamber
- c. Bengalce mensur eserlerde Hz. Peygamber
- d. Tercüme edilen eserlerde Hz. Peygamber
- e. Diğer dinlerin kitaplarında Hz. Peygamber
- f. Mevrit literatüründe Hz. Peygamber
- g. Çocuk literatüründe Hz. Peygamber.⁴⁹

Bhuiya dışında Bengalcide diğer siyer araştırmacıları da benzer tasnifler yapmışlardır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için halen hayatta olan yazar ve araştırmacı Nasir Helal’ın yapmış olduğu tasnif örnek olarak verilebilir. Bhuiya, ele almış olduğu çalışmalarında daha çok değerlendirme kısmına ağırlık vermiştir. Helal’in çalışması ise Bhuiya’nın eserinden farklı olarak konuyu daha kapsamlı ele almış ve

⁴⁸ M A Quassem Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM* [Bengalce El Yazma Eseri Literatüründe Hz. Peygamber (sav)], Tauhid Prakashani, Dhaka, 1992. s.7.

⁴⁹ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.7.

yorumlara az yer vererek derleme niteliğinde olmuştur. Nasir Helal, siyer çalışmalarını şöyle tasnif etmeye çalışmıştır:

- a. Orta dönemde (XIII.-XVIII. Yy) Bengal literatüründe yazılan Hz. Peygamber ile ilgili manzum kitaplar
- b. Mevlid-i Şerif ile ilgili kitaplar
- c. Bengalce mensur literatüründe siyer kitapları
- d. Önemli siyer derlemeleri
- e. Siyer ile ilgili kitaplar üzerine yazılan eserler
- f. Modern dönem Bengalce manzum siyer kitapları
- g. Nât ve Resulüallah'a armağan edilen şiir kitapları
- h. Çocuklar için yazılan siyer kitapları
- i. Tamamlanmamış siyer kitapları
- j. Siyer araştırmaları yapmak üzere kurulan kurum ve yayınevleri

Bu iki tasnife genel olarak bakıldığında Bhuiya'nın Hz. Peygamber tasavvurunu ön plana koyduğu, Helal'in ise yapılan çalışmalar ve yazılan eserler üzerine vurgu yaptığı gibi bir sonuç çıkarılabilir. Çünkü Helal kitabının girişinde çalışmasının amacını belirlerken şöyle demektedir:

“Bu kitapta, Bengal dilinin manzum ve mensur literatüründe orta dönemden başlayarak günümüze kadar yazılan ve yayınlanan kitaplar ile birlikte, Siret-i Nebi ve 2011 yılı Mevlid-i Nebi günü sayısına kadar yayınlanan kitapların büyük bir kısmı kısaca anlatılmıştır. Bengalce’de yayınlanan bütün siyer kitaplarını burada derlediğimizi iddia edemeyiz ama gayret ettiğimizi söyleyebiliriz.”⁵⁰

Diğer taraftan Bhuiya, Bengalce siyer kitaplarını zikretmeden önce tasnif kısmında Hz. Peygamber tasavvuru üzerinde durmuştur. Bir eseri ele alırken ağırlıklı olarak o eserin Hz. Peygamberi nasıl tasavvur ettiğini incelemeye çalışmıştır. Yani kitabın içeriğini

⁵⁰ Nasir Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito* [Bengalcede Hz. Muhammed'in Hayatı], Suhrud Prokashon, Dhaka, 2013, s.17.

incelerken, tasniften başlayıp Hz. Peygamber tasavvurunu ortaya çıkarmaya gayret etmiştir. Kitabından örnek bir paragraf vererek onun amacını daha açık bir şekilde izah edebiliriz. Bhuiya, *Puthial* dediği el yazma eserlerin yazarlarını hem kaynak bakımından hem de doğru tasavvur etmeleri açısından Hz. Peygamber’e ne kadar yaklaştığını eleştirerek şunları söylemektedir:

“Hz. Peygamber, ‘Kısâsul-Enbiya’ gibi puthilerde (Bengalce özel el yazma eserleri), diğer peygamberler ile birlikte zikredildiği kadar, fetih türü şiirlerde ve diğer puthilerinde de zikredilmiştir. ‘Nabibanşa’, ‘Resul Vijaya’ vb. manzum eserlerde takip edilen metot ve sıralama, Hindu şairlerin ele aldıkları ‘Srikrisna vijaya’ ve ‘Haribanşa’ kitaplarındakine benzemektedir. Burada şairler, tarihi kaynaklara uygun bir şekilde olmadan, kör sevgi ve duyguyu tercih etmiştir. Gerçek olmayan, tahayyül edilen ürünler kullanılmıştır. Çoğu yerde coğrafi ve tarihi değerler muhafaza edilmemiştir. Neticede okurlar Hz. Peygamber’in muhteşem hayatının bütünlüğüne ve güzelliğine dair hatasız bilgilere ulaşamamaktadır...”⁵¹

Diğer bir siyer araştırmacısı ise Muhammed Muziruddin Miah (Dr. Muhammad Mojiruddin Miah)’tır. O, Bengalce literatürde siyer ile ilgili çok sayıda kitabın olduğunu, fakat araştırma nitelikli kitapların yeterince bulunmamasından dolayı böyle bir kitabı yazma ihtiyacı duyduğunu belirtir. Kitabını *Bengalce Literatüründe Hz. Peygamber’in Hayatı* anlamına gelen *Bangla Shahitye Rasul Charit* isimiyile yazmıştır. Miah’ın yazdığı kitabın amacı, Hz. Peygamberin hayatını ele almak veya bir dini literatürü ortaya koymak değildir. Aksine 1295-1980 yılları arasında yazılan siyer kitaplarını incelemektir.⁵² Yazarın amacını daha net bir şekilde ifade etmek için şöyle bir tespit yerinde olur: Hindu bir yazarın, Hindu tanrısı olarak bilinen *Sri Çoitonno* tasavvuru hakkındaki eserini Bengalce literatüründe görünce, yazar da Hz. Peygamberle ilgili araştırma nitelikli bir kitap yazmayı düşünmüştür.⁵³ Çünkü bu alanda araştırma yapacak birine rehberlik edecek

⁵¹ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 31.

⁵² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.VII.

⁵³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. VIII, IX.

bir kitap yoktur. Dolayısıyla yazar dönemsel olarak, *Remai Pandit*'in *Rusma* kitabı ile başlayan orta dönem (1295-1795) ve *Muhammader Biboron* kitabıyla başlayan modern dönem (1802-1980) şekilde bu iki bölümden müteşekkil kitabını tamamlamıştır.⁵⁴

Ona göre; orta dönem biyografi çalışmalarında genel tasavvur, İnsanı tanrıça seviyesine ulaştırma, olağanüstü olaylar atfetme ve şahsi ve öz sevgisini katarak, kendisine göre bir tasavvur geliştirme şeklinde idi.

Hindu şairlerin yanında Müslüman şairlerde de, bu hususlar görülmektedir. Modern dönemde ise biyografi tarzı, tarih merkezli mensur çalışma ve mevlid-i nebi gibi üç türlü çalışma çeşidi ön planda tutulmaya çalışılmıştır.⁵⁵

Bu çalışmada Helal, Miah ve Bhuiya'nın tasnifleri dikkate alıp Bengal edebiyatının gelişim dönemi de esas alınarak, dönemsel bir tasnife yönelmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda Hz. Peygamber tasavvuru da ihmal edilmeyecektir. Klasik Bengal literatürünün dönemsel tasnifi ile birlikte tarihi kronolojik sıra esas alınacaktır. Siyer yazarları ve onların eserleri kısaca tanıtılıp, başlıca özellikleri ön plana çıkarılmaya çalışılacaktır. Buna göre, orta dönem siyer yazıcılığı ve modern dönem siyer yazıcılığı şeklinde bir dönemsel tasnif yapılarak Bengalce siyer yazıcılığı üzerinde değerlendirmelerde bulunulacaktır. Yapılan bu tasnifte siyasetin önemli bir rol olduğunu da unutmamak gerekir. Bunu yeri gelince siyer eserlerinin ve Hz. Peygamber'in tasavvur edilmesindeki farklılık ve değişiklikler üzerinde siyaset ve sömürgeciliğin ne kadar etkili olduğu zikredilecektir. Bu etkiler ele alınırken dil, kültür ve coğrafya gibi faktörlerin de ne ölçüde önemli olduğu gözden kaçırılmayacaktır.

1.3. Bengalce Siyer Yazıcılığının Geç Başlamasının Sebepleri

Bengalce mensur literatürün tarihi, 200 yıl önceden başlamakla beraber, manzum çalışmaların geçmişi, yaklaşık 900 sene önceye dayanmaktadır.⁵⁶ Genelde şifahî olarak

⁵⁴ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. IX.

⁵⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. V-VI.

⁵⁶ M. Masudur, Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", *International Journal of Islamic Thoughts*, S. 2, Dhaka, 2013, s.5.

devam edegelen manzum siyer çalışmaları, yazılı olarak daha geç bir dönemde kaleme alınmaya başlanmıştır. Nitekim, Hz. Peygamber hayattayken İslamiyet'e giren bu bölgede, Müslümanlar arasında elbette Hz. Peygamberin hayatı ele alınmıştır. Fakat XIV. Yüzyıldan sonra tahriren çalışmalara devam edilmiştir.⁵⁷ Çünkü Bengal bölgesine gelen tebliğcilerden, İslam dini öğrenilmiş; buradaki Müslümanlar, kendilerinin konuştukları dil olan Bengalce ile tebliğ görevini devam ettirmiş ve siyer anlatımı, en etkili vasıta olarak kullanılmıştır. Bu şifahi anlatım geleneği sebebi ile ilk dönemlerde Bengalce yazı türüne geçilememiştir.⁵⁸

Siyer yazıcılığının geç dönemde başlamasının sebeplerinden biri de Bhuiya ve diğer çağdaş yazarların tespitlerinde olduğu gibi yabancı dil meselesidir. Uzun yüzyıllar boyunca Hint alt kıtasında Arapça, Farsça veya Urduca, dönemsel olarak hem resmî kurumlarda hem de dini mekteplerde tercih edilen eğitim dili olarak kullanılmıştır. Bhuiya'ya göre, manzum siyer eserlerinin geç dönemde yazılmasının sebebini Arapça ve Farsçanın tercih edilmesine bağlamıştır.⁵⁹ Hatta o dönemde mahalli bir dil kabul edilen Bengalcede dinî kitap yazma konusunda, âlimler arasında tartışmalar mevcuttur ve alimlerin çoğuna göre buna pek sıcak bakılmamıştır.

XVI. Yüzyılın önemli şairi Abdülhâkim 'Nurnâme' adlı eserinde, Bengal dilinde dini kitap yazımı tartışmalarına reddiye yaparak Bengalce siyer kitabı telif etmiş ve bu dilde yazılmasının önemine vurgu yaparak çeşitli gerekçeler öne sürmüştür. Bir satırda şair şöyle devam etmiştir:

Arap şehrinde Muhammed efendimizin doğumu

⁵⁷ Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.7.

⁵⁸ Afzalur, Rahman(ed.), "Muhammad: Encyclopaedia of Seerah", *The Muslims Schools Trust*, Volume. I, London, 1981, s.XV; Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s. 6; Bir Bengalce yazar Wadud, ele aldığı bir makalede Bengal bölgesine İslam'ın girişi ve ardından tebliğ faaliyetinin yayılmasını anlatırken halkın konuştuğu dil olan Bengalce üzerinde durmuştur. Yazara göre, Bengalce dışında başka bir dil ile tebliğ faaliyeti mümkün değildir ve o zaman Bengalcenin bir tebliğ dili olarak kullanılmış olması aşikârdır. Bkz. M. A., Wadud, "Zevabe Bangladeşe İslam Praçar Şuru Hai o Eketre Vasar Gurutto [Bangladeş'te İslam Tebliğin Tebliği Başlaması ve Dilin Önemi]", y.18.02.2021, erişim: <https://www.dailyinqilab.com/article/358914/>, (29.09.2022), s. 3.

⁵⁹ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 9.

Mushaf Kur'an, Arapça kelimeleriyle dizili,

Üryan şehrinde konuşulan dili Üryanca (İbranice)

Tanrı Musa peygambere Tevrat'ı doğduğu şehre bu dilde göndermiştir.

Yunan şehrinde konuşulan dil Yunanca

Hız. Davut'a Tanrı Zebur indirmiştir.

Süryani şehrinde konuşulan dil Suriyence

Hız. İsa'ya Tanrıdan gelen İncil bu dilde idi...

Şair bu gerekçeleri sunarak âlimlerin Bengalcede kitap yazılabilir mi yazılamaz mı tartışmasına son vererek 'Nurname' kitabını yazmıştır.⁶⁰ Bu tür tartışmalar da Bengalce siyer kitabının yazılmasına geç kalınmasının önemli sebeplerinden biridir.

Moslem Banger Samajik İtihas [Bengal Bölgesi Müslümanların Sosyal Tarihi] adlı kitabın yazarı Mevlana Ekrem Han (Maolana Muhammad Akram Khan), Orta dönemde Bengal bölgesinde, İslam literatürünün gelişmesindeki gevşekliğe Sultan ve Nevaplerin ihmallerini bir sebep olarak göstererek onlara çok sert eleştiri yapmıştır. Bütün bu sebepler ortadan kalktığına siyer yazıcılığı, hızlı bir şekilde gelişmiş olup Bengal toplumunda Hız. Peygamber sevgisini ve tasavvurunu sergilemekte önemli görevler üstlenmiştir.

*"Bengal bölgesinin sözde müsamahakâr, hoşgörülü ve ilim yayan
Müslüman Sultanlar ve Nevvabları, kendilerinin mensup olduğu dinin eserlerine*

⁶⁰ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.43; Sen, *Pracin Bangla Sahithey Muslumander Oboban*, s. 8-10, Sen, kendi kitabında şair Abdülhâkim'in Bengalceyi ihmal etmelerini daha çok sert eleştirdiğini vurgulayarak Bengalce literatürün günümüzdeki önemli araştırmacısı olan Dr. Enamul Haque'ın da yabancı dillerin Bengalce üzerinde nasıl bir istilasını olduğunu zikretmektedir. Şair Abdülhâkim Bengalce kitap yazmak istemeyenler de bu ülkeden defolup gitsin gibi ağır sözler kullanmıştır. Bu sözler Bengalce literatürünün orta çağı döneminde bile bir yazı dili olarak ihmal edilmesine önemli bir işarettir. Bengal dilinin ihmeline Müslüman yazarlar tarafından değil; daha erken dönemden itibaren bu bölge halkının üzerinde hâkimiyet kuran Aryanlar tarafından başlanmıştır. Aryanların dili Sanskritçe ön plandayken Bengalce alt kısmın bir dili olarak nitelendirilmiştir. Sen'e göre bu gelenek orta dönem Müslüman yazarlarca kırılmış ve Bengalce bir yazı dili haline gelmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. M., Rahman, *The Political History of Muslim Bengal: An Unfinished Battle of Faith*. United Kingdom: Cambridge Scholar Publishing, 2019, s. xiii.

ve literatür çalışmalarına bakmak, bu iş için Müslümanları teşvik etmek ve Müslümanlara maddi destek sağlamak gibi hiçbir girişimde bulunmamışlardır. O dönemlere ait edebî eserlerinde Bengal bölgesinin bu Sultan ve Nevvablarının saraylarında; Kur'ân meclisi, Hz. Peygamber'in sireti ve din eğitimi hakkında herhangi bir şey bulamıyoruz. Ama diğer taraftan yüzlerce kitap ve arşivlerde bunların sarayında Ramayan ve Mahavarat ile ilgili edebî çalışmaları ve gösteri törenleri ile ilgili bilgiler mevcuttur.⁶¹

Yazar sadece hükümette bulunanları değil kitabının sonraki sayfalarında bu döneme ait olan Müslüman yazarları da sorumlu tutarak eleştiriler yapmıştır. Müslüman Nevvab ve Sultanların sponsorluğu, Hindu yazar ve şairler ve Brahminlerin uğraşları sonucunda gelişen putperestlik havasına Müslümanlar da yavaş yavaş meyilli olmaya ve Hindu tanrıçalarına inanmaya başlamıştır. Han, sözlerine şöyle devam etmiştir:

*“Maalesef bizim üzüntülerimizi de artıran bu döneme ait Müslüman yazarların hemen hemen hepsi, ikinci çağın Hindu yazarlarını takip etmişlerdir. Bu takip sonucunda Müslüman yazarlar tanrıça literatürünü, Srikrişna'nın aşk hikayelerini, cinsel olayları, Hindu tanrıçaları Mansa, Durga ve Ganga'nın övgülerini, Hinduların dini kitaplarını ve puthileri yazmışlardır.”*⁶²

1.4. Orta Dönemde Bengalce Siyer Yazıcılığı

Orta dönemde Bengal literatüründe siyer yazıcılığı iki şekilde görülmektedir.

1. Başından sonuna kadar ya da büyük bir kısmı Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili olan kitaplar. Orta dönem süreci boyunca yazılan kitapların hemen hemen hepsi, manzum

⁶¹ Muhammad Akram, Khan, *Moslem Banger Samajik İtihas [Bengal Bölgesi Müslümanların Sosyal Tarihi]*, Oitijhya Prokashoni, Dhaka, 2002, s.88,89.

⁶² Khan, *Moslem Banger Samajik İtihas*, s. 94; Khan, Abbas Ali, *Banglar Musalmander İtihas [Bengal Müslümanlarının Tarihi]*, Bangladesh Islamic Centre, Dhaka, 2011, s.36-49. Abbas Ali Han da Ekrem Han gibi bu durumu detaylı bir şekilde ele alıp Bengal yöneticilerin nasıl Hindu edebiyatın gelişmesine katkı sağladığını anlatmıştır.

eserler niteliğinde olup şairin duyguları ve hayalleri ile doludur. Şair Zeyneddin, Şah Birid Han, Seyyid Sultan (1950-1648) önde gelen siyer yazarlarından önemli isimlerdir.

2. İkincisi ise; roman, halk hikâyesi ve biyografi ihtiva eden Hz. Peygamber ile ilgili özel bölümdür. Orta dönemde hem Müslüman hem de gayri Müslim yazarların kitaplarının başında övgüler bölümü bir gelenek hale gelmiştir. Hindu yazarlar inandıkları tanrıçalar adına bu bölümleri yazarken Müslüman yazarlar Allah aşkı, Resul sevgisi, bağlı olduğu Şeyh ve bazen de konu edindiği Hindu tanrıçasına yönelik özel övgü bölümleri yazmışlardır. *Şah Muhammed Sagir, Alaol, Devlet Kadı* ve diğer şairlerin kitaplarında bu husus sık sık görülmektedir. Bengal siyer araştırmacısı Miah da bu konuya değinerek şöyle bir tespitte bulunmuştur:

*“Hindu ve Budist şairlerden farklı olarak Müslüman şairler kitabın kahramanı gayrimüslim bile olsa, ilk önce Allah’a hamd, sonra Hz. Peygamber’e na’t, sonra Padişaha ve ardından kendisinin himayesinde olduğu kişiye yönelik methiyeler yazarak konuya giriş yapıyorlardı. Alaol’un Padmabati ve Devlet Gazi’nin Sati Moina ve Lor Çandrani şiir kitapları bir örnek olarak zikredilebilir.”*⁶³

1.5. Orta Dönemde Önde Gelen Siyer Kitabı Yazan Şairler ve Eserleri

1.5.1. Şair Zeyneddin (ö.1481).

Bengal literatüründe Hz. Peygamber’in hayatını konu edinen ilk siyer kitaplarına XV. Yüzyılın başlarına doğru rastlanır. XV. Yüzyılda yaşayan Şair Zeyneddin’e (ö.1481) ait olan *Resul Vijaya (Feth-i Resül)* isimli bu manzum kitap, Bengal dilinde yazılan tam ilk siyer kitabı olarak kabul edilir.⁶⁴ Onun soyu ilk Raşit halife Hz. Ebu Bekir’e kadar dayandığı iddia edilir. Babasının ismi Muinuddin’dır. Şah Muhammed Han’ın müridi

⁶³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 2.

⁶⁴ Rahman, “Contribution of Bengali Scholars to Sir’ah Literature”, s. 2; Nazirul Islam, *Bangla Bhasha o Sahitte Muslim Abodan [Bengal dili ve Literatüründe Müslümanların katkıları]*, Ed. Mosharraf Hossain Khan, Bangladesh İslamic Centre Publication, Dhaka, 1998. s.255.

olup, sufi kimlikli bir şairdir.⁶⁵ Onun meşhur yazma eseri 1914 yılında araştırmacı Abdulkerim Sahitta Bişarad (1871-1953) tarafından ilk defa keşfedilmiş ve bu el yazma eseri neşrederek Bengalce literatüre kazandırmıştır. 1964 yılında Dakka Üniversitesinin dil profesörü Dr. Ahmed Şerif (1921-1999) de, diğer bir araştırmacı olarak bu kitabın editörlüğünü yapmıştır.⁶⁶

Feth-i Resul kitabının konusu, Hz. Peygamber'in Irak Kralı *Jaikum* ile yaptığı savaşı ve ardından ona karşı elde etmiş olduğu zaferi hakkındadır. Uzun süreli bir zaman diliminden sonra keşfedilen bu yazma eserin ilk sekiz sayfası eksik olduğu için kitabın tam ismi ve yazarı ile ilgili detay bilgiye ulaşılmamıştır. Ancak muhtevası bakımından bu kitabı Hz. Peygamber'in gazveleri türünden megâzi tarzı bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Üzerinde araştırma yapanların da, eserin 1447 yılında yazıldığına dair görüş birliği mevcuttur.⁶⁷

Şair Zeyneddin, Gauda⁶⁸ Sultanı Şemseddin İlyas Şah'ın (hük. 1474-1481) saray şairi olarak görev yapmıştır.⁶⁹ İlyas Şah şairleri himaye eden ve edebiyatı seven biri idi. Onun emri doğrultusunda Bengalli Hindu şair Maladhar Basu (yaşamı XV.-XVI. Yüzyıllar arası) *Srikrişna Vijaya* kitabını yazmıştır. *Srikrişna*, bir Hindu tanrısı olup, onun kahramanlık hikâyeleri Hindular arasında efsane olmuştur. Orta dönem Bengal edebiyatında Hz. Peygamber'in hayatını konu eden şairlerin bu kitapta kullanılan üslubu sık sık takip etmesi görülmektedir.⁷⁰ İlyas Şah'ın himayesinde şairin böyle bir eser

⁶⁵ Wakil Ahmed, "Jainuddin", *Banglapedia*, erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php/Jainuddin>, 22.04.2022.

⁶⁶ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.17.

⁶⁷ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.17.

⁶⁸ Doğu Hindistan'da bir bölge olup günümüzde de aynı isim kullanılmaktadır. Genellikle Bangladeş'in Kuzey Batısı ve Hindistan'ın doğusunda yer alan ve halkın çoğunun Bengalce konuştuğu eski bir eyalet. Suchandra Ghosh, "Gauda", *Banglapedia*, Erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Gauda,_Janapada, 22.03.2022.

⁶⁹ Bazıları bu padişahın Yusuf Şah (hük. 1474-1481) olduğunu da söylemektedir. H. A. Kayyum, "Bangla Sahitte Priyonabi Muhammed Sa" [Bengal Literatüründe Sevgili Peygamber Hz. Muhammed (sav)], *Onupam Adorsho* (Üsvetül Hasene), Derleme kitabı, editör: Hasan Abdul Kayyum, IFB, Dhaka, 1992. s.387.

⁷⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.8.

yazması, elbette padişahın da *Srikrişna'nın* hayatının yazılması için verdiği emirden daha büyük bir teşvik üzerinde bina edilmiştir.⁷¹

Şair Zeyneddin, *Feth-i Resul* kitabını Farsça yazılan bir kitabı takip ederek yazmıştır. Konu edindiği kral *Jaikum* tarihte yaşayan bir Ermeni Kral idi. Ancak Hz. Peygamber ile savaşıp savaşmaması İslam kaynaklarında geçmemektedir.⁷² Şair bu savaşı anlatırken Hz. Peygamber ve sahabelerin şanı ve değerini yükseltmeye çalışmıştır.⁷³ Şair, kitabında kendisinin konu edindiği hikâyesi her ne kadar doğru olmazsa bile, sonraki dönemlerde yazılan siyer kitaplarına öncülük edecek nitelikte olması ve Bengal siyer literatürünün ilk siyer eseri özelliği taşıyor olması bakımından orta dönemin en fazla ismi zikredilen şairler arasında yer almaktadır. Onu takip ederek Bengalce'de birçok siyer kitabı yazılmıştır. Şairin başlattığı siyer yazıcılığı silsilesi günümüze kadar gelişen bir alan olmuş ve şair böylece büyük bir çığır açmıştır. Çünkü Bengalce'de kitap yazmanın zor olduğu bir dönemde böyle bir işe girişmek hem cesaret hem de büyük bir feraset gerektirmekteydi. Şair bu cesaret ve ferasete lâyık olan biri olarak ismini tarihe yazdırmayı başarmıştır. Şair hakkında başka önemli bir husus ise şiirlerinde gösterdiği peygamber sevgisi ve bu sevgiyi güzel bir ifade ile edebi bir sanata dönüştürmesidir.⁷⁴

Bhuiya, Şair Zeyneddin'i Bengal literatürünün Hindu tanrı ve tanrıçaların hikâyeleriyle dolu olduğu bir dönemde Arapça ve Farsça dillerden süzerek Sanskritçe alfabesi ile Müslüman literatürünün yönünü çizen şairlerden biri olduğunu zikretmektedir.⁷⁵

1.5.2. Şah Birid Han (1440-1550)

⁷¹ A. K. M. Adamuddin, "Moddhojugiyo Bangla Sahithey Rasul Prosongo", [Orta Dönem Bengalce Literatürde Hz. Peygamber], *Sirath-e- Rahmatullahil Alamin* (Makale Derlemesi), Der. Muhammad Zaynul Abedin ve Muftee Muhammad Saydur Rahman, Ideal Library, Noakhali, 2000. s.297.

⁷² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.47.

⁷³ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.18-20.

⁷⁴ M.A. Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", [Bengal Literatüründe Peygamber Hayatı], *Dainik Sangram Gazetesi*, Dhaka, 2018. erişim: <https://dailysangram.info/post/353518>, 10.08.2018, s.1.

⁷⁵ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.10.

Şah Birid Han tahmini olarak 1440-1550 yılları arasında yaşayan orta dönemin önemli bir şairidir. Şah Birid Han'ın en meşhur kitabı, *Feth-i Resul* adlı eserdir. Bunun dışında onun *Biddaya Sundor*, *Hanife ve Kayra Feri* isimli şiir kitapları da meşhurdur. Şah Birid, Şair Zeyneddin'in konu edindiği gibi *Jaikum* kralı ile Hz. Peygamber'in savaşı ve Müslümanların galip gelmesi hakkında kurguladığı hikâye ile ilgili şiir yazmıştır. Bu kısa bir *puthi*⁷⁶ tarzında olup sadece 12 sayfadan oluşmaktadır.⁷⁷ Zeyneddin'in kitabı ile konu itibariyle aynı olmasına rağmen Şah Birid Han'ın kitabının edebî değeri daha üstündür ve kullandığı dil daha seçkindir. Çünkü şairin kullandığı dil Zeyneddin'in kullanmış olduğu dil ve üslubundan daha evvel ve eski olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Fakat Bengal dil bilimci Dr. Enamul Hak bu iki eserin aynı nitelikte olduğunu savunur ve aralarında konu ve amaç itibariyle herhangi bir farkın bulunmadığını belirtir.⁷⁹

1.5.3. Seyyid Sultan (1550-1648)

Orta dönem Bengal edebiyatında siyer yazıcılığını bir sistematik hale getirme katkısı Seyyid Sultan'a (1550-1648) aittir. Onun kaleme aldığı *Nabibanşa* kitabı, siyer ile ilgili tüm konuları içeren bir eserdir. Hz. Peygamber'in hayatının tamamını konu edinen bir siyer çalışması niteliğindedir. Ayrıca, önceki peygamberler ile önemli sahabelerin hayatları hakkında da bilgiler vardır. Arap yazarı Sa'lebi (ö.1035) tarafından Arapça'da yazılan *Kîsâsü'l-enbiyâ* kitabından ilham alarak Seyyid Sultan, Peygamberlerin Soyuna anlamına gelen *Nabibanşa* kitabını 1584-1586 yılları arasında yazmıştır.⁸⁰ Seyyid Sultan belki ilk kez Hz. Peygamber'in soyunu genişçe ele almış ve manzum bir şekilde onun hayat hikâyesini anlatmıştır. Ancak anlatımında tarihi kaynakların yanında şahsi olarak

⁷⁶ *Puthi*, Bengalce literatüre has olan bir el yazma eseridir. *Puthi* literatürü orta dönemde gelişmiş olup en fazla katkı sağlayan Müslüman şairler olmuştur. Okuma yazma bilmeyen halk arasında bu tür edebiyat eserleri şöhret bulmuştur ve XIX. Yüzyılda mensur çalışmalarının başlamasına kadar XX. Yüzyıl hatta Bengal bölgesinin bazı kesimlerinde hala *puthi* okuma geleneği devam etmektedir. Tarihte *puthi* okuma meclisleri düzenlenmiş olup halk arasında bir eğlence kaynağı olarak da bilinmektedir. Detaylar için bkz. Wakil Ahmed, "Puthi Literature", *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Puthi_Literature, 01.03.2022.

⁷⁷ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 20-22.

⁷⁸ Kayyum, *Bangla Sahitte Priyonabi Muhammed Sa*, s.388.

⁷⁹ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.1.

⁸⁰ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.1.

tahayyül ettiği bazı unsurları da eserine katmaktan kurtulamamıştır. Miah, şairin bu tahayyülünü Hz. Peygamber'i yüceltmek için yaptığını söylemektedir.⁸¹

Şair Seyyid Sultan'ın kitabı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz. Âdem'den Hz. İsa'ya kadar gelen peygamber hikâyelerini ve ikinci bölümde de Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili şiirleri içermektedir. İkinci bölümü nübüvvet öncesi faslı, miraç faslı ve vefat faslı olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. Dakka Üniversitesi dil profesörü Dr. Ahmed Şerif onun bu yazma eserini inceleyip dipnotlarla birlikte neşrederek Bengal literatürüne kazandırmıştır.⁸² Bu kitapta daha önceki yazarların da belirttiği gibi Seyyid Sultan'ın yazdığı *Jaikum Razar Lorai* isimli bir şiiri daha bulunmaktadır. Bu şiir Hz. Peygamber ve Hz. Ali ile Irak'ın *Jaikum* kralı ile yaptığı savaşı konu edinmektedir. Ahmed Şerif bunu *Nabibanşa* kitabında *Resul Çarit* bölümünün bir parçası olduğunu savunurken, bazıları şairin bağımsız bir telifi olduğunu ifade etmektedirler.⁸³ Miah'ya göre, *Jaikum Razar Lorai* şiiri Seyyid Sultan'ın Hz. Peygamber ile ilgili kurgusal bir telifidir. Bu hikâye, *Nabibanşa* dışında da çok yaygın olduğu için ayrı bir kitap haline gelmesi imkânsız bir şey değildir.⁸⁴

Manzum şiirleriyle Hz. Peygamber'i anlatmaya çalışan Seyyid Sultan, Hz. Peygamber'in hayatı bölümünde âlemlerin yaratılışı ve ardından cennette Nur-i Muhammed'in yaratılışından bahsederek devam etmiştir. Miah'ya göre, Seyyid Sultan bazı şiirlerinde Hindu ve Budist dinleri ve Natha⁸⁵ mezhebinden etkilenmiştir. Aynı şekilde geyik hikâyesi ve benzeri örneklerinde de Hindu kültürü ve tanrılarına benzetme çabası görülmektedir. Bazen de mübalağalı anlatım da söz konusudur. Örneğin, Hz. Ömer'in İslam'a girmesi ve babasına İslam'ı kabul etmezse öldürme gibi tehdit etmesi, Ebu Talip ölüm döşeğindeyken cehennem kendisini yakmasın diye Hz. Peygamber'in dili ile amcasının vücudunu yalaması, Uhud savaşında Hz. Peygamberin dişinin kırılması ve

⁸¹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.21.

⁸² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.21.

⁸³ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.53.

⁸⁴ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.24.

⁸⁵ Natha veya nath bağımsız bir din olmayıp başta Hinduizm ve Budizm olmak üzere diğer dinlerden çıkan bir yoga mezhebidir. "Natha, Indian Religious Sect", *Britanica*, erişim: <https://www.britannica.com/topic/Natha>, 06.04.2022.

sebeup olarak onun bir tuğladan intikam alması gibi bazı hikâyeleri mübalağalı bir tarzda anlatmıştır. Araştırmacılar, şairin bu tür hikâyeleri anlatmasını onun başka kültürden etkilendiğini veya hayal gücünü gayet iyi kullandığını öne sürmüşlerdir.⁸⁶

Bengal tarihi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan Amerikalı tarihçi Eaton, Seyyid Sultan'ı Hz. Peygamber'in hayatını yazan meşhur siyer müellifi İbni İshak (ö768) ile mukayese eder. Her ikisi de eserlerini âlemin yaratılışı ile başlatmışlar ve Hz. Muhammed'in hayatını sonuna kadar keleme almışlardır. Her ikisi de eserlerini iki ana bölüme ayırmışlardır. İlk bölümü âlemin yaratılışı ve ilk peygamberler, ikinci bölümü de Hz. Muhammed'in hayatına hasredilmiştir. Eaton'a göre, Seyyid Sultan Bengal kültüründe var olan İslam öncesi Hindu ve Budist kavramları ve anlayışları kullanarak içinde yaşadığı Müslüman ve Hindu toplumuna Hz. Peygamber'in hayatını anlatmaya çalışmıştır. Mesela, Hz. Âdem ve onun yaratıcısı olan Allah kelimeleri yerine Sanskritçe isimler olan sırasıyla peygamber ve tanrı anlamlarındaki Prabhu ve Niranjan kelimelerini kullanarak onlarla özdeşleştirmiştir. Yine aynı şekilde İslam'daki nebi veya Allah tarafından gönderilen elçi kavramını bir Hint kavramı olan avatar veya bir tanrının enkarnasyonu ile özdeşleştirmiştir. O, *Nabibanşa*'dan şu alıntıyı yaparak bunu delillendirir. "Tereyağının sütte gizlendiği gibi, Prabhu da evren O'nunla birliktedir. O, avatarı olarak kendini Hz. Muhammed şeklinde sunmuştur." Seyyid Sultan'ın eserini yazarken İslam dininin temel prensiplerine ve kabullerine bağlı kaldığını belirten Eaton, konuyu halkın daha iyi anlayabilmesi için Seyyid Sultan'ın Bengal'in eski sosyo-kültürel ve dini kavramlarını ve toplumsal tasavvurlarını kullandığını vurgular.⁸⁷

Helal, Seyyid Sultan'ın Bengal diline önem vermesi ve onun böyle önemli bir eser yazması sebebiyle onu büyük ölçüde takdir eden bir siyer araştırmacısıdır. O, bu kitabın içeriklerine hayran kalıp şu sözleri dile getirmiştir:

"Pîr (Tarikat şeyhi) Mir Seyyid Sultan (1550-1648) zengin içeriklerle dolu bu eserin müellifidir. Şimdiye kadar Bengal dilinde böyle uzun bir şiir kitabı yazılmamıştır. Bengal dilinde İslam, Peygamber, din ile ilgili yazı yazmak yasak

⁸⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.21.

⁸⁷ Eaton, *The Rise of Islam and the Bengal Frontier*, s.286-290.

ve günah işi olarak görüldüğü günlerde bir şair tarafından böyle bir kocaman eser ele almak bizi hayli hayran bırakıyor. Şairin boşuna değil mutlaka belli bir amacı vardır. Bu da Hz. Peygamber'in hayatını Müslümanlara ulaştırmaktır. Bunu yaparken şair nice engelleri de aşmak zorunda kalmıştı. Seyyid Sultan aşağıdaki beyitlerde bunu açık bir şekilde ifade etmektedir.”

Bu kitabından bahsetmek istediğimde

Açık olarak herkesin dediklerini dinlemedim

Leşker, Pargal Han'ın emrine uymuştu

Kabindra Varat, Kotha kitabını yazmıştı

Hindu Müslüman herkes hanelerinde okuyorlar

Yüzlerce kitap yazma çağı gelmişti

Ama ana dilinde kimse bunları yazmadı

Çok üzülerek bu karara vardım

Peygamber'i çok çok anlatacağım...

Kismetten dolayı Bengal mülkünde Bengalliler vardır

Bengalliler Arapça anlamazlar ki,

Dolayısıyla Arapçada yazılan dini kitapları hiç anlamazlar...”⁸⁸

Bengal edebiyatının orta döneminde Seyyid Sultan, Abdülhâkim gibi şairlerin çok yoğun bir çabası neticesinde Bengalce'de siyer dâhil diğer dini kitap çalışmaları hız kazanmıştır. Seyyid Sultan sadece kendisinin çalışması ile yetinmeyip talebelerini de siyer ve dini kitap yazmaları için teşvikte bulunmuş ve onlara gereken öncülüğü yapmıştır. Öğrencisi Muhammed Han (1580-1650) onun tavsiyesi üzerinde *Maktel Hüseyin* ve birlikte yedi tane kitabı orta dönemin ilk yıllarında Bengal literatürüne kazandırmıştır.⁸⁹ Aslında Seyyid Sultan siyer konularını bir zincir gibi sırayla Bengal halkına anlatmak

⁸⁸ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.31-32.

⁸⁹ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.64.

istemiştir. Fakat Hz. Peygamber'in vefatına kadar olan siyer konularını yazabilmiştir. Onun ardından gelen öğrencileri bu silsileyi devam ettirmişlerdir.⁹⁰ Bhuiya, Seyyid Sultan'ı yıllardır Müslümanların Hindu tanrıların hikâyelerini konu edinen şiirleri dinleme silsilesini kırıp İslamî usule göre şiirler yazma geleneğini başlatan yazarlarından biri olarak değerlendirir.⁹¹

1.5.4. Şeyh Çand (1560-1625)

Şeyh Çand XVI. Yüzyılın sonlarında ve XVII. Yüzyılın başlarında yaşayan bir puthi şairidir. Şeyh Çand, günümüz Bangladeş'in Kumilla ilinde 1560 yılında doğmuş ve mezarı da Baksa ilçesinin Baksa isimli köyünde bulunmaktadır. Şah Devle isimli bir şeyhe mürit olan şair hayatı boyunca şeyhine karşı sadakatını göstermiştir. Onun tavsiyesi ve duası üzerine *Resul Vijaya* ve bunun dışında *Şeyh Devle Pir*, *Talip Name*, *Kiyamet Name* ve *Hargouri Sosad* isimli dört tane kitap yazmıştır.⁹² Bu şairin *Feth-i Resul*(*Resul Vijaya*) kitabı da Hz. Peygamber'i tasavvur yönünde yoğun bir çaba göstermiştir. Bu kitapta şair daha önce yaşayan şair Seyyid Sultan'ı hayli takip etmiştir.⁹³ Konuları ele alırken yaşadığı Hindu ve yerli kültüründen de uzak kalamamış ve Hindu tanrıça isimlerini ve toplumda görülen dini şahsiyet isimlerini kullanmıştır. Örneğin, Hz. Peygamber'i tesbih ile gezen bir derviş gibi ve gayrimüslimlerin Hindular gibi oldukları yönünde tasvirde bulunmuştur. Araştırmacı Enamul Hak'a göre, şair aslında bu kitabı yazarken Hinduların tanrıçası *Srikrishna Fethi* kitabını takip etmiştir. Yani okurlar iki kitabı karşılıklı olarak okudukları zaman sanki aynı kitapmış gibi hissedeceği görüşünü öne sürmüştür. Miah böyle takibin gerekçelerini şu şekilde savunmaya çalışır:

“Böyle bir takip, belki bu şekilde yeni Müslümanlar arasında İslam kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla yapılmıştı. Müslüman halk kitlesinin Hz. Peygamber'in sade hayatı anlatımından daha ziyade kendisini mübalağalı, mucize dolu ve kahraman olarak gösterilen anlatımından daha fazla etkileneceği gerçek

⁹⁰ Adamuddin, *Moddhojugiyo Bangla Sahithey Rasul Prosongo*, s.298.

⁹¹ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.13.

⁹² Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 57.

⁹³ Sabur, “Bangla Sahitte Rasulçarit”, s. 1.

bir durum idi. Dolayısıyla şair Bengal Hindu ve Müslümanları için Hz. Peygamber'i bir Hindu tanrısı gibi göstermek zorunluluğu hissetmiştir."⁹⁴

Şair Çand tanrıça ve mucizeleri tasvirlerde Hz. Peygamber'i anlatırken Hindu tanrısı *Sri Krişna*'dan daha üstün olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Şairin gayesi, insanların onun bu şiirleri okuyup tesir altında kalacak ve Müslüman olacakları şeklinde idi.⁹⁵ Oysa Araf suresinde İslamiyet'in kabul edilmesi için mucize değil Allah tarafından gelen vahiy esas kılınmıştır.⁹⁶

Muhteva bakımından her ne kadar eleştiriler gelse bile şairin siyer kitapları Bengalce literatürde büyük yer kazanmıştır. Dr. Ahmed Şerif'e göre, iki Bengal bölgesinde böyle uzun bir şiir kitabı şimdiye kadar yazılmamıştır. Profesör Ali Ahmed tarafından kurtarılan kısım sadece 900 sayfa kadar tutmaktadır. Ancak, bunun dışında da daha fazla sayfa olduğunu tahmin etmek mümkündür. Ne yazık ki, bazı bölümler günümüze kadar ulaşmamıştır.⁹⁷ Şeyh Çand'ın şiirleri bilgi dolu olmasına rağmen sergilediği benzetme ve mecaz anlamı kullanma becerisi, sade dili tercih etme gibi hususlardan dolayı okuyuculara sıkıcı değildir. *Resul Vijaya* kitabının bir nüshası günümüzde Dakka Üniversitesi Kütüphanesi'nin koleksiyon bölümünde muhafaza edilmektedir.⁹⁸ *Resul Vijaya* kitabında 126 sayfadan oluşan miraç bölümü de bazen ayrı bir kitap niteliğinde değerlendirilmiştir. Şair, İblis'in ağıtı, Ebu Talip'in vefatı, Mubarib'in eşine uygulanan ceza, Sütçü'nün Müslüman oluşu, Cenkname ve Müridin Hikâyeleri gibi bölümlerden miraç kısmı oluşturmuştur. Şair *Kîsâsul-Enbiya* kitabını da takip etmiştir.⁹⁹ Abdülkerim Şahitta Bişarad, Şeyh Çand'ın eserlerini değerlendirirken bu eserler Hz. Peygamber'in hayatının anlatımı niteliğinde olduğunu ancak doğru olmayan

⁹⁴ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.30-32.

⁹⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.32.

⁹⁶ Araf suresindeki ayetin tam meali şu şekildedir: "Onlara (arzularına göre) bir âyet getirmediğin zaman, derleyip toplayaydın ya derler, sen de de ki; ben ancak Rabbimden bana ne vahyolunuyorsa ona uyarım, işte bütünüyle bu Kur'ân, Rabbinizden gelen basiretlerdir (kalp gözünü açacak beyanlardır), iman eden bir kavim için hidayettir, rahmettir." Araf Suresi, 6/203.

⁹⁷ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.54.

⁹⁸ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.57-59.

⁹⁹ Adamuddin, *Moddhojugiyo Bangla Sahithey Rasul Prosongo*, s 299.

bilgiler ve kurgulardan da yoksun olmadığını ve çeşitli nasihatleri de içerdiklerini söylemektedir.¹⁰⁰

1.5.5. Abdülhâkim (1600-1670)

Abdülhâkim XVII. Yüzyılda Bangladeş'in Noakhali veya Çitagong ilinde doğdu. Babası Abdurrezzak da, dâhî bir şair idi. Orta dönemin şairi olmasına rağmen Abdülhâkim ana dilin önemi, kadınların ilerlemesi gibi konular üzerinde duran çağdaş düşünce sahibi bir şair idi. *Nurname* isimli kitabı onun en meşhur eserlerindendir. *Nurname* dışında da *Lalmoti Saiful Mülk*, *Yusuf Züleyha*, *Şihabuddin Name*, *Nasihat Name*, *Şehir Name* ve *Çari Mokam Ved* adlarıyla yazdığı yedi tane kitabı daha vardır.¹⁰¹

Şair Abdülhâkim *Nurname* kitabında nur-i Muhammed'in yaratılışı ve dünyaya gelişini anlatmaktadır. Hz. Muhammed yaratılmasaydı âlemde hiçbir şeyin yaratılmayacağına dair şiirler yazmıştır.¹⁰² Şair, nurdan bahsetmek veya Hz. Peygamber hakkında şiir yazmanın sevap olduğunu söylemektedir.¹⁰³ Sadece Abdülhâkim değil onun dışında üçten daha fazla yazar benzer konular ihtiva eden *Nurname* adıyla kitap yazmıştır. Bunlar Şeyh Paran'ın (1560-1615) *Nurnamesi*, Seyyid Sultan'ın torunu Mir Muhammed Şafi'nin *Nurnamesi* ve Arakan kökenli Abdülkerim Kundaker'ın *Nurnamesi*'dir. Abdülkerim Sahitta Bişarad benzer konulu çok sayıda siyer çalışmasından bahsetmektedir.¹⁰⁴

Abdülhâkim Bengalce siyer yazıcılığın önemini de vurgulamıştır. Çünkü şairin yaşadığı dönemde Bengalce dini eserler yazılıp yazılmayacağı konusunda âlimler arasında tartışmalar mevcut idi. Bu tür tartışmalara son verecek kadar cesaretini göstermiş ve o Bengal dilinde kitaplar telif etmiştir. Şairin savunduğu görüşe göre, bütün peygamberlere inen ilahî kitaplar onların konuştukları dilde inmiştir. Dolayısıyla burada bu ilahî mesajları anlamak ve böylece hayata geçirmek esastır. İndiği dil ne olursa olsun halkın konuştuğu

¹⁰⁰ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.57-58.

¹⁰¹ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.59-60.

¹⁰² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.37.

¹⁰³ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.42.

¹⁰⁴ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.38.

dilde semavi kitapların tanıtılması gerekmektedir. Bengal halkının konuştuğu dil Bengalce olup, bu dilde dini kitapların yazılması yasak olması hiçbir gerekçe ile makbul değildir. Başka sunduğu delil ise Allah'ın bütün dilleri yaratması ve bilmesidir.¹⁰⁵

1.5.6. Heyat Mahmud (1680-1760)

Şair Heyat Mahmud Babür İmparatorluğunun son döneminde yaşayan güçlü bir siyer şairi idi. 1680 yılında günümüzde Bangladeş sınırları içinde bulunan *Rangpur* eyaletinde doğmuştur.¹⁰⁶ *Janganama* (1723), *Hitgyan Bani* (1753), *Enbiya Bani* (1758) isimli üç tane şiir kitabında Hz. Peygamber'in hayatını anlatmaya çalışmıştır. Şair Hz. Peygamber'in dünyaya gelmesinin sebebini anlatırken Hindistan'da yaygın olan çok tanrılık anlayışından ve İslam tasavvufundaki vahdet-i vücud teorisinden etkilenmiştir. Mesalâ, *Hitgyan Bani* kitabında Allah'ın Hz. Peygamber'i O'nun Ahad isminden Ahmed ardından Muhammed yaptığını beyan etmiştir.¹⁰⁷

1757 yılında şair diğer bir siyer kitabı olan *Enbiya Bani* (*Peygamberlerin Hikâyesi*) adlı kitabını telif etmiştir. Bu kitabında şair Hz. Peygamber'in yaratılış sırları ve diğer peygamberin hikâyelerini anlatmıştır. Hz. Peygamber'i tasavvur yönünden onun doğum öncesi ve sonrası hayatından başlayarak nübüvveti, Mekke'den Medine'ye hicreti, gazveleri, miraç gecesinde cennet ve cehennemi görmesi gibi konular üzerinde şiir yazmıştır.¹⁰⁸

Enbiya Bani kitabı muhteva bakımından Seyyid Sultan'ın *Nabibanşa* kitabına benzemektedir. Çünkü kitabında Hz. Peygamber'in hayatı bölümünün başlangıcında Hz. Cibril'in hikâyesi ile Nur-i Muhammed konusunu uzunca ele alınmıştır. Şairin yazdığına göre, günlerden bir gün Allah (c.c.) Hz. Cibril'i cennet ziyaretine göndermiştir. Cennetin güzelliğine ve bolluğuna hayran kalan Hz. Cibril yolu şaşırarak beş yüz kilometrelik uzak bir yere varmıştır. Orada kendisini, kapısı kapalı olan rengârenk bir kubbe önünde bulmuştur. Ama seslendiği zaman kimse kapıyı açmamıştır. Kapı önünde üç gün boyunca

¹⁰⁵ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.42-43.

¹⁰⁶ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.34.

¹⁰⁷ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 39.

¹⁰⁸ Sabur, *Bangla Sahitte Rasul çarit*, s. 1.

bekledikten sonra gıyabi bir sese uyarak kubbenin üzerinde yazılan Kelime-i Şehâdet'i okumuştur. Ardından kapısı hemen açılır ve Hz. Cibril içeri girer. Kubbe içerisine üzerinde her gün 70 kez Allah'ın nuru düşen kocaman bir ağaç görmüştür. Ağacın her yaprağında Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber methi de yazılmaktaydı. Dallarında açan çiçekler de Hz. Peygamberin Nuru idi. Hz. Cibril, Bu çiçeklerden bir tanesini koparıp Allah'ın huzuruna götürmek için kubbeden ayrılıyor. Ancak yolda bu çiçek düşürüyor. Böylece çiçek dünyaya gelir ve şaire göre Abdullah'a nasip olur. Ardından şair Abdullah ile Amine'nin evlenmesi ve Hz. Peygamberin dünyaya gelmesini anlatmaktadır. Şairin anlatım tarzında Arap kültürü ve geleneği değil daha çok Hindistan'da yaşayan kültür ve geleneğin yansıması görülmektedir.¹⁰⁹ Aynı şekilde Hz. Peygamber'in miraç olayı da, bir Yahudi'nin hikâyesini ekleyerek konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya gayret göstermiştir.¹¹⁰

Miah'ya göre, şair Heyat Mahmud, Hz. Peygamber'in hayatını mucizevî bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'in doğumundan önce insanlara İslamiyet'i kabul ettirmek için tebliğ yaptığını şiirlerinde dile getirmiştir. Mesalâ Şair, doğumun gecikmenin sebebi olarak da, Hz. Peygamber ana karnındayken annesine “*eğer sen kelimeyi kabul etmezsen, ben karnından çıkmayacağım*” sözü söylemesi olduğunu zikretmiştir. Yine doğum yaptıran ebeyi de kelime-i şehadeti kabul ettirmek için elini tuttuğunun altını çizmektedir. Kitabın çeşitli yerlerinde de benzer hikâyeler mevcuttur. Örnek olarak Hz. Peygamber, akrabalar için bir sofraya hazırladığında Ebu Cehil'in de bulunduğu mecliste yer alan herkesin soracağı soru ne olursa olsun cevaplayacağını açıklar. Ardından bir taşla işaret ederek içinde bir böcek ve böceğin içinde de bir ağacın bulunduğunu söyler. Oradakiler bunu kabul etmeyince Hz. Peygamber'in emri doğrultusunda böceğin ağzı açılır ve onun bir peygamber olduğunu söyler. Bu mucizeyi görünce mecliste bulunanlardan iki yüz kişi hayran kalıp İslamiyet'i hemen kabul ederler. Ayrıca yazar, geyiğin dönmesi, kör birinin iyileşmesi, ayın yarılması gibi mucizevî tarzda

¹⁰⁹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.40.

¹¹⁰ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s.66.

anlatılan bazı olayları ele alıp Hz. Peygamber'i olağanüstü biri olarak tasavvur etmeye çalışır.¹¹¹

1.5.7. Mir Fevzullah (Yaşamı XVI. Yüzyıl)

Mir Fevzullah *Sultan Zamzama* isimli bir siyer kitabı yazmıştır. Yazar hakkında pek bilgiye ulaşılamadı. Siyer araştırmacısı Miah, bu kitabın içerikleri ile ilgili şöyle bahsetmektedir.

“Bazı şairler tamamen kurgusal bir peygamber tasavvurunda da bulunmuştur. Ne tarihi ne de dini kitaplarında bulunan bir kaynağa dayanarak veya bir efsane ya da kurguladığı bir hikâyeden hareket ederek şiirler yazmışlardır. Örneğin; XII. Yüzyılın şairi Mir Fevziullah *Sultan Zamzama* adlı şiir kitabında böyle bir peygamber tasavvurunu getirmiştir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i Hz. Ayşe'nin evinde bütün gece geçirdiği için kızmış ve uyarmıştır. Hz. Peygamber de buna çok üzülerek “ya ümmeti ya ümmeti” diye ormana gitmiştir. Sahabeler de sonra peşinden gidip onu bir mağarada bulmuşlardır. O, şiirlerinde gibi hikâyelerle Hz. Peygamber'i anlatmaya çalışmıştır.”¹¹²

1.5.8. Behram Han (Yaşamı XVI. Yüzyıl)

Devlet veziri Behram Han (Bahram Khan) orta dönem Bengalce edebiyatın önemli şairlerinden biridir. Çitagong bölgesinde yaşayan Behram Han'ın Babası Mubarek Han da devlet veziri olarak görev yapmıştır. Dedelerinden Hamid Han'ın ise Bengal Sultanı Hüseyin Şah'ın başveziri olarak görev yapmıştır. Şair Farsçadan tercüme ederek *Leyle ile Mecnun* ve *İmam Vijaya* isimli iki eser telif etmiştir.¹¹³ Onun siyer eseri olarak kabul edilen *İmam Vijaya* veya *Feth-i İmam* kitabı doğrudan Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgilenmeyen bir kitaptır. Bu eserde Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi ve şairin tahayyül ettiği gibi Hz. Peygamber dâhil diğer peygamberlerin de savaş meydanına gelip üzüldüklerini manzum bir şekilde anlatmıştır. Bengalce literatürde önemli bir yer işgal

¹¹¹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.38-43.

¹¹² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.32-33.

¹¹³ Wakil, Ahmed, “Daulat Uzir Bahram Khan”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Daulat_Uzir_Bahram_Khan, 06.04.2022.

eden taziye türünden olan Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi olayı oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu eser halk arasında zaman içerisinde büyük ölçüde şöhret kazanmıştır. Her ne kadar vefat eden kişilerin dini olarak tekrar bu dünyaya geri gelmesi imkânsız ise de, şair bunu önemsememiş ve böyle duygularla dolu şiirler yazmıştır. İlerleyen zamanlarda Mir Müşerref Hüseyin (1847-1912) tarafından telif edilen *Bişad Sindu* (1885) isimli mensur eseri de bu eserin muhtevası bakımından birbirine benzemektedir. Aslında orta dönem boyunca *puthi* literatüründe şairler tarihi kaynaklardan istifade etmek yerine tahayyül ettiklerine ve içinde yaşadığı duygularla hareket etmişlerdir.¹¹⁴

Yukarda zikredilen şairler dışında çok sayıda yazarlar siyer yazıcılığın orta dönemi boyunca Hz. Peygamber'in hayatını manzum şiirlerle anlatmaya çalışmışlardır. Bunlardan Şeyh Paran'ın (1560-1615) *Nurname* ve *Nasihatname* kitapları, Muhammed Han'ın (1558-1650) *Maktel Hüseyin* kitabı, Seyyid Sultan'ın torunu Mir Muhammed Şafi'nin *Nurname* kitabı, Nasrullah Han'ın (18. yy) *Cenknâme* kitabı, Arakan kökenli Abdul Kerim Kundaker'ın *Dulla Meclis ve Nurname* kitapları, Hacı Muhammed'in (15-16 yy) *Suretname* kitabı siyer okurlarını çok yakından tesir etmiştir. Bengal toplumunda Hz. Peygamber'i anlatmakta bu eserler deönemli katkılarda bulunmuştur.

1.6. Orta Dönemde Hz. Peygamber'i Anlatan Önemli Şairler

Kitap halı dışında da orta dönem boyunca Hz. Peygamber ile ilgili özel bölüm ihtiva eden kitaplar yazılmıştır. Konusu ne olursa olsun bu bölümlerde şairin Hz. Peygamber'e karşı duyduğu derin sevgi ve saygı, siyer alanına önemli tesirler bırakmıştır. Hatta sonraki dönemde siyer yazarları bu kitaplardan kaynak bakımından çokça malzeme edinmiştir.

1.6.1. Ramai Pandit

¹¹⁴ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 29.

Hız. Muhammed hakkında ilk Bengalce şiirlerin XIII. Yüzyıl Hindu şairlerinden biri olarak tanınan Ramai Pandit tarafından yazıldığı genellikle kabul edilir. Her ne kadar Bengal literatüründe Hz. Muhammed adının ve kelimesinin ilk ne zaman kullanıldığı kesin olarak bilinmekle birlikte, ilk defa Ramai Pandit tarafından yazılan şiirlerde görüldüğüne dair siyer araştırmacıları kanaat getirmişlerdir.¹¹⁵ Ramai Pandit'in doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemekle birlikte onun uzun ömürlü biri olduğu ve XII. Yüzyılın sonlarına kadar yaşadığı ileri sürölür. 'Rusma' adlı kitabında Hz. Peygamber ismi şöyle kullanılmıştır:

Hız. Muhammed Brammadır

Vişnu ise peygamberdir

Âdem ise ilktir.

Ganeş gazidir

Kartik kadıdır

Müniler ise fakirlerdir...

Bu şiirde kullanılan Brama, Vişnu, Ganeş, Kartik kelimeleri Hindu tanrı ve tanrıça isimleridir. Şair belki okurlara Müslümanlarca kullanılan Hz. Peygamber, Hz. Âdem, Gazi, kadılar ve Fakir, yani Dervişlerin dindeki konumunu anlatmak için böyle örnek vermeye ihtiyaç duymuştur.¹¹⁶

1.6.2. Şah Muhammed Sagir

Bengal literatüründe orta dönemin meşhur şairi Şah Muhammed Sagir (1339-1409) ilk defa bir Müslüman şair olarak Hz. Peygamber'e armağan ederek na't-i şerif yazma geleneğini başlatmıştır. Bengalli Profesör Vekil Ahmed onun Bengal Sultanı Giyaseddin Azam Şah'ın (hük. 1389-1410) saray şairi olabileceğini söylemektedir. Çünkü yazdığı şiirlerinde Sultan'ı öven beyitler yazmıştır. Ayrıca kendi annesi ve babası

¹¹⁵ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.7.

¹¹⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. V.

hakkında da övgü dolu şiirler yazmış, fakat onların isimlerini ve yerleşim yerleri hakkında hiç bilgi vermediği için biz de şairin biyografisi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz.¹¹⁷ Ancak, Şah unvanını kullanmasından dolayı ailesinin bir derviş ailesi olabileceği ileri sürülmüştür.¹¹⁸

Şah Muhammed Sagir'in *Yusuf Züleyha* isimli şiir kitabının baş sayfalarında Hz. Peygamber'e armağan edilen na't-i şerif yer almaktadır. Şair bu kitabında Hz. Yusuf ve Züleyha'nın hikâyesini anlatırken başında Hz. Peygamber'i överek sevgi dolu bu şiiri yazmıştır. Şiirinde Hz. Peygamber'in sıfatlarından, bütün kâinat yaratılmadan önce ilk olarak onun nurunun yaratılmış olmasından, Allah'ın kendisine âşık olarak âlemi yaratmasından, kendisini Habib edinmesinden, onun ayak izinden yedi cennetin kurtuluşundan ve gelip geçmiş 124 bin peygamber arasından onun en üstün olarak *Seyyidül-Murselin* olmasından bahsetmektedir.¹¹⁹ Bengal şairlerinden Abdülkadir (1906-1984) Şah Muhammed Sagir'in şiirlerini sadeleştirerek Bengalce edebiyatına yeniden kazandırmıştır. Hz. Peygamber'i yaratılışın ilki olduğunu söyleyerek şair şöyle yazmıştır:

Tanrı ilk önce kendisini yansıtmıştır
Bakışını uzatarak üç dünyayı yaratmıştır
Âlem- ervahdan asıl ruhu Muhammed ismi
İlk önce onun adı tezahür bulmuştur.
Üç dünyada yaratılan bütün canlılar
Muhammed ismi uğruna yaratılmıştır...¹²⁰

1.6.3. Alaol

Alaol (1607-1680) orta dönem Bengal edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilmektedir. Bengalce'nin yanı sıra iyi derecede Sanskritçe, Arapça ve Farsça bilen

¹¹⁷ Wakil Ahmed, "Shah Muhammad Sagir", *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Shah_Muhammad_Sagir, 05.04.2022.

¹¹⁸ Abdul Karim, *Social History of Muslims in Bengal*, s.76.

¹¹⁹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.95.

¹²⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 96.

Alaol, her ne kadar Hz. Peygamber'in hayatını konu eden müstakil bir kitap yazmamışsa da, Bengal literatürüne önemli damga vuran *Padmabati*, *Tuhfe*, *Sikandarnama* isimli şiir kitaplarında onu en üstün edebi satırlarla methetmiştir.¹²¹ *Padmabati* şiirinde şair Hz. Peygamber'in doğumu ile ilgili orta dönemin şairi Seyyid Sultan ve diğer siyer şairlerinin şiirlerinde Allah Teâlâ'nın hiçbir şey yokken Hz. Peygamber'in nurunu yaratması ve kâinattaki bütün varlığın bundan sonra bu nurdan vücut bulması gibi sıfatları zikretmektedir. Şair Hz. Peygamber'in işareti ile kamerin yarılması, geyiğin sözünü tutarak ormandan dönmesi, vücudunun gölgesinin olmaması ve sineğin bile üzerinde oturmamasından bahsetmektedir. Şairin şiirlerinde en fazla vurguladığı konu Hz. Peygamber'in günahkârlar için şefaati etmesidir.¹²²

Azerbaycanlı şair Nizâmî Gencevî'nin (1141-1209) eski Sasanî hükümdarı Behram'ın hayatını konu edinen Farsça *Heft Peyker* (1198) kitabını tercüme ederek Alaol, *Sapta Peyker* adıyla Bengalce bir şiir kitabı daha yazmıştır. Uyarladığı bu kitapta Hz. Peygamber ile ilgili yukarıda zikredilen hikâye tarzındaki olağanüstü benzer sıfatları zikretmektedir. Aynı zamanda *Tuhfe* ve *Sikandarnama* kitaplarının na't bölümlerinde de Hz. Peygamber'i methederek şiirler yazmıştır. Bir şiirinde Alaol, diğer şairlerin hiç zikretmediği Hz. Peygamberin kılıçla İslam'ı tebliğ etme hususundan bahsetmektedir. Hemen aynı satırda bir elde kılıç bir elde ise merhamet olduğunu zikretmeyi de ihmal etmemiştir. Şair Alaol yine, Fars edebiyatında önemli bir şair olan Türk kökenli Nizâmî Gencevî tarafından telif edilen *Sikandarnama* kitabından miraç bölümünü şiir olarak tercüme etmiştir. Alaol, miracı diğer şairlerden farklı olarak sadece kuru hikâyelerle değil Hz. Peygamber'in miraçtan aldıkları mesajları ve önemleriyle anlatmaya çalışır. Bazen Nizami'den çeviri yaparken, bazı beyitlerde şair kendi şiirlerini de eklemiştir.

Tanrının bağışından Hz. Peygamberin gönlü zengin oldu

Bak bir yetim inanılmaz bir mülke sahibi oldu...

¹²¹ Wakil Ahmed, "Alaol", *Banglapedia*, erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php/Alaol>, 05.04.2022.

¹²² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.102-105; Alaol, *Padmabati*, ed. Syed Ali İhsan, Ahmed Publishing House, Dhaka, 2013, s. 60.

Bu satırlarda Alaol, Hz. Peygamber'in miraç gecesinde iki dünyanın bütün bilgilerini müşahade ettiğini, Allah'ın kendisine kemâlatı bağışladığını ve en büyük servet ve mülke sahip kıldığını zikretmiştir. Şair, bir yetim olan Hz. Muhammed'in Allah'ın bağışlaması ve inayetinden dolayı kocaman bir mülke sahip olduğunu vurgular.¹²³

1.6.4. Devlet Kadı

Devlet Kadı (1600-1638), XVII. yüzyılın önemli şairlerinden biridir. Arakan kralı Eşref Han'ın (1622-1638) saray şairi olarak görev yapmış olup, kralın emri doğrultusunda şiirler yazmıştır.¹²⁴ Şair, *Seyful Mülk Bediuccemal* adlı şiir kitabın başında Hz. Peygamber ile ilgili şiirler yazmıştır. Na't anlamına gelen *Bandana* şiirinde Hz. Peygamberi *Eşrâful-Mahlûkat* olarak tasvir etmiştir. Miah'ya göre, Devlet Kadı şiirlerinde Kelime-i Tevhidin tamamını zikrederek Hz. Peygamber'i methetmeye başlayan belki ilk şairdir. Devlet Kadı okurlara bu mübarek ismini daima zikretmek için tavsiyede bulunmuştur. Hz. Peygamber'i de esmer bedenli nur dolu biri olarak zikretmiştir. Miah, şairin bu konuda Hindu tanrıçası *Krişna*'nın hikâyesinden etkilendiğini öne sürmektedir. Şair bundan sonra *Sıfât-ı Muhammed* adlı bir şiire daha yer vermiş ve Hz. Peygamber'i iki cihanın *Tagor'u* olarak methetmiştir. Bu sıfat Hindularda tanrı için kullanılmış olup, o dönemde çok saygın insanlara da veriliyordu. Örnek olarak Arakan krallığında bu lakap sıkça kullanılıyordu. Miah burada da şairin Hz. Peygamber için *Tagor*, *Avatar* gibi kelimeleri kullanması belki Hindu kültüründen etkilendiğini söylemektedir.¹²⁵

Bu şairler dışında da orta dönem boyunca hemen hemen bütün Müslüman şair kitabın konusu ne olursa olsun Hz. Peygamber ile ilgi bir na't bölümüne yer vermişti ve konuya öylesine giriş yapmıştı. Bunlardan Şeyh Sadi, Nevaziş Ali Han, Dona Kazi, Garibullah, Seyid Hamza, Muhammed Yakup vs. şairler zikredilebilir.

1.7. Orta Dönemin Eserlerinde Hz. Peygamber Tasavvuru

¹²³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.75.

¹²⁴ Sen, *Pracin Bangla Sahithey Muslumander Oboban*, s. 15.

¹²⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.101.

Bengal literatürünün orta dönemi, Babür İmparatorluğunun hakim olduğu dönemdir. Arapça ve Farsçanın yanı sıra, XV. Yüzyıldan itibaren Bengalce yazılı kültür de gelişmeye başlamıştır. Hz. Peygamber'in hayatı yani siyer, bu dönemin başlangıcından itibaren önemli bir alan işgal etmiştir. Çünkü Bhuiya'nın dediği gibi bu topraklarda yaşayan halkın kalbinde peygamber sevgisi hep taze idi ve herkes kendisine göre bu sevgiyi dile getirmeye çalışmıştır.

Hz. Peygamber sevgisinin tezahürü sadece siyer yazıcılığı ile sınırlı kalmamıştır. Her yıl düzenlenen siyer-i nebi, mevlid-i nebi, vefat-ı pir yıldönümü, dini mahfiller, çeşitli siyer yarışmaları, hat ve kaligrafik sanatı, gösteri vs. gibi çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Ancak konumuz sadece Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili yazılar ve kitaplar olmasından dolayı burada orta dönemde Hz. Peygamber tasavvurunun nasıl olduğu ele alınacaktır.

Sevgi ve aşk, sınır tanımayan iki kavramdır. Orta dönem boyunca şairlerin Hz. Peygamber için yazdıkları şiirlerde, sevgi ve aşk duygusu hep birinci sırada yer almıştır. Bazen de kaynaklarda hiç geçmeyen unsurlarla, Hz. Peygamber tasavvurunu ortaya koymuşlardır. Genel olarak bu döneme ait kitaplar birbirinden çok farklı olmayan konu ve üslup ile yazılmıştır. Yazılan bu kitaplarda, Hz. Peygamber'in yüce hayatı hakkında aşağıdaki maddelere vurgu yapılmıştır:

- Hz. Peygamber'in doğumu, çocukluk ve yetişkinlik dönemi (Nur-i Muhammed).
- Miraç.
- Feth-i Resul (Hz. Peygamber'in yapmış olduğu savaşları ve fetihleri).
- Vefat-ı Resul (Hz. Peygamber'in ahirete irtihal etmesi)

1.7.1. Hz. Peygamber'in Doğumu, Çocukluk ve Yetişkinlik Dönemi (Nur-i Muhammed)

Orta dönemde yazılan şiirlerde Hz. Peygamber'in doğumu anlatılırken en fazla Nur-i Muhammed kavramı üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'in nurunun âlem yaratılmadan önce yaratılmış olması hemen hemen bütün şiirlerde ele alınmıştır. Kimi analiz yöntemiyle kimi ise sırf hikâye tarzıyla meseleyi ele almıştır. Nur-i Muhammed ile

ilgili şiir yazarken ontolojik bir bahse girilmiş ve Hz. Peygamber'i yaratılmışların ilki olarak zikrederek, kozmogonik sırları ortaya koymaya çalışmışlardır.¹²⁶ Bazı siyerciler bu nurun Hz. Âdem'den evladdan evlada geçerek en son Hz. Peygamber'e karar kıldığını söylemektedir.¹²⁷

Orta dönemin eserlerinde, Hz. Peygamber'in hayatı, dinin başlatıcısı ve bir insan olarak tasavvur edilmiş; yaratılışın ilki olması ve her şeyin onun uğruna vücut bulmuş olması şeklinde büyük övgüler dizilmiştir. *Puthi* denilen el yazma eser şairleri, onun bu özeliğini zikrederek kendisine hürmet göstermek ve getirdiği ilahi mesaja boyun eğmek hususunun, bir Müslümanın en önemli görevi olarak nitelendirmişlerdir.

Orta dönemde başlayan bu inanç sadece bu dönemle sınırlı kalmayıp, modern döneme [şair Mujammil Hak'tan (1860-1933) Farrukh Ahmad'a (1918-1978) kadar] kadar da uzanmıştır.¹²⁸ Nur-i Muhammed'i ilk olarak Şah Muhammed Sagir'in (14./15. yy) "*Yusuf Zuleyha*" kitabının baş sayfalarındaki bir şiirde bahsedilmiştir. Fakat kitap halinde bu konuyu bir bütün olarak işleyen ilk şair, Seyyid Sultan'dır. Sultan, Nur-i Muhammed konusunu; İslami tasavvuf ve Şiilik ile Hindu *Voişno* ve *Natha* inançlarından yararlanarak sonraki yazarlar için de kaynak oluşturacak seviyede, şaşırtıcı bir şekilde geliştirmiştir.¹²⁹ Sultan, "*Nabibanşa*" kitabında da Nur-i Muhammed ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir.

Sultan'a göre, ezelde hiçbir şekil yoktur. Her şey şekilsizliğin sonsuz karanlık denizi içindedir. Allah bir âlem yaratmak ve bunu kendi nuru ile karanlıktan aydınlığa çıkarmak istemiştir. El-Ahad isminden Ahmed'i yaratmıştır. Ahmed'e karşı duyduğu aşkından, 27 evren, 28 âlem, melekler, arş, ateş, yağmur, toprak, cennet, cehennem vs. hepsini yaratmıştır.¹³⁰ Sultan aslında Nur-i Muhammed konusu çerçevesinde yaratılışın

¹²⁶ Ayesha A. Irani, "The Prophetic Principle of Light and Love: Nūr Muhammad in Early Modern Bengali Literature", *History of Religions*. S. 55 (4), 2016, s.392.

¹²⁷ Ahmed Cevdet Paşa- Muallim Mahir İz, *Peygamber Efendimiz Sallallahu Aleyhi ve Sellam*, Haz. M. Ertuğrul Düздаğ, Kampanya Kitapları, İstanbul, 2014, s.5.

¹²⁸ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 11.

¹²⁹ Irani, "The Prophetic Principle of Light and Love: Nūr Muhammad in Early Modern Bengali Literature", s. 392.

¹³⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 37.

sırlarını, ilki ve sonraki aşamalarını, efsanevi bir şekilde ele almıştır. Helal, Sultan hakkında şöyle yorum yapmaktadır: O kendisinin verdiği bu bilgilerin Kur'ân'da geçtiği veya Kur'ân'dan bilgi aldığı yönünde bir dayatma çabasıdır. Ancak aslında O, Hindu dini kitapları, halk hikâyesi, efsane ve kurgulardan etkilenecek bunları yazmıştır.¹³¹

Seyyid Sultan'dan sonra Nur-i Muhammed'i konu edilen *Nurname* isimli eserler yazılmaya başlanmıştır. Şairlerin bu konuya ehemmiyet vermeleri, konunun bir açıdan çok mühim olması anlamına gelmektedir. En başarılı *Nurname* şairi Abdülhâkim de kitabında Hz. Peygamber'in nurundan bahsetmektedir. Abdülhâkim, Sultan'dan farklı olarak Nur-i Muhammed yaratıldıktan sonra Allah'ın ilim, hilm, hayâ, akıl, fikir, nur, nimet, amel, aşk ve takva isimli on denizi yarattığını zikretmektedir.¹³²

Sultan, Nur-i Muhammed'in yaratılışından sonra cennete konulduğu, ardından dünyanın yaratılışı ve Allah'ın kendisi ile Hz. Muhammed'in nuruyla Hz. Âdem'i yarattığını söylemektedir. *Sultan* ve *Nurname* yazarları, ontolojik sırları şiire dökmeye çalışırken, Nur-i Muhammed ile ilgili en cazibeli hikâyeyi, Heyat Mahmud anlatmıştır. Bu hikâyede Hz. Cibril'in cennetten, Nur-i Muhammed'i götürürken dünyaya düşürmesi ve ardından Abdullah ve Amine'ye nasip olması, okurlar üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır.¹³³ Şair başka satırlarda bu nurun peygamber silsilesinden Hz. Peygamber'in annesi Amine'ye geçtiğini söylemektedir. Mesala Hz. İbrahim'in ilk eşi Sâre'ye değil de Hacer'e bu nur nasip olmuştur. Sare, Hacer'den kıskanmıştır gibi anlatımlarla, şair bu nurdan bahsetmeye devam etmiştir.¹³⁴ Bhuiya, sahih kaynaklarda Nur-i Muhammed konusu ile ilgili hüccetin bulunmadığını, Yunan felsefesinden İslam literatürüne girmiş bir mesele olduğunu, tasavvufta vahdet-i vücud teorisi ile ortaya konulmuş bulunduğunu söylemektedir.¹³⁵

Şairler, Nur-i Muhammed'den sonra Hz. Peygamber'in doğumu ve doğum esnasında ortaya çıkan mucizevi olayları anlatmaktadır. Şeyh Çand, Hz. Peygamber'in

¹³¹ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 36.

¹³² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 36.

¹³³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 41-43.

¹³⁴ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 65.

¹³⁵ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s.34.

doğumundan önce ve sonrasında meydana gelen olayları, Hindu Tanrısı *Krişna'nın* hikâyesine benzetmektedir. Ebu Cehil'i, Hindu efsanesindeki kötü karakter *Kangsa*; Peygamberin sütannesi Halime'yi de *Krişna'nın* annesi *Zaşoda* gibi anlatmıştır.¹³⁶

Bhuiya'ya göre orta dönem şairlerinin, Hindu kültüründen etkilenmiş olması ve eserlerinde Hindu tanrılarının hikâyelerini yansıtmaları, siyer anlatımlarının bundan etkilendiğini göstermektedir.¹³⁷ Heyat Mahmud, Hz. Peygamberin doğumunu anlatırken, onu doğduğundan beri bir peygamber olarak betimlemiş; annesini ve ebesini tevhide çağırarak biri olarak anlatmıştır. Hz. Peygamber'in yetim olarak büyümesi, sonra Hz. Hatice'nin ticaretine girmesi ve onunla evlenmesi, ilk İslam davetini yapması, Ebu Cehil'in hikâyesi vs. gibi olayları, bütün şairler genelde aynı tarzda ele almışlardır.¹³⁸

1.7.2. Miraç

Hz. Peygamber'in miraca yükselmesinin ne zaman gerçekleştiğini, kesin bir tarih olarak tespit etmek zor olmakla birlikte Hicretten bir yıl önce civarda gerçekleştiği kabul edilir. Genellikle nübüvvetin 10. yılında, Recep ayının 27 sinde gece vakti miraç olayı gerçekleştiği kabul edilir. Miraç kelimesi hadis-i şeriflerde bulunmakta olup, doğrudan Kur'ân-ı Kerim'de geçmemektedir. Ancak, miracın başlangıcındaki İsra olayı Kur'ân-ı Kerim İsra Sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu (Muhammed) Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”
(İsra Suresi-1)

Bu gece, Allah Teâlâ'nın özel misafiri olarak huzuruna çıkarılan Hz. Peygamber, nübüvvetin önemli bir makamına yükselmiştir. Miracın, fiziki olarak mı? rüyada mı gerçekleşmiş olması konusunda İslam âlimleri görüş birliği içinde değillerdir.¹³⁹ Fakat

¹³⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 31.

¹³⁷ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 31.

¹³⁸ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 43.

¹³⁹ S.S. Yavuz, “Miraç”, *DİA*, C.44, Ankara, 2020, s. 132-135.

Miraç, Hz. Peygamber'in göğe yükselişi, Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesi, gaip âlemini müşahede etmesi, namazın farz kılınışı ve bu ibadetin kendisine/ümmetine hediye edilmesi açısından mühim ve kutsal bir gecedir. Dolayısıyla siyer yazarlarından bazıları miraç bölümünü detaylı bir şekilde ele alırken bazıları ayrı bir kitap halinde konuyu işlemişlerdir. Orta dönemde, Bengal siyer yazarları da miraç gecesinin ehemmiyetinden dolayı, özel bölümler oluşturarak miracname tarzında şiirler yazmışlardır.

Seyyid Sultan, miraç gecesinin yüceliğini ve ehemmiyetini aktarırken; Allah Teâla'nın meleklerle, o zamana kadar ölenlerin hepsinin varsa azabının durdurulmasını emrettiğini söylemektedir. Onun *Nabibanşa* kitabının *Şab-i Miraç* (Miraç geces) bölümü, Bengal literatüründe miraç ile ilgili yazılan ilk manzum eserdir. Toplam 14 alt başlıkla miracı anlatan *Seyyid Sultan*, Allah Teâlâ'nın Miraç gecesinde Hz. Peygamber'i kendi huzuruna getirme arzusunu şöyle zikretmektedir:

Hepiniz toplayın gidin bana getirin sevgilimi.

Bugün birlikte oturacağım tahtımda...

İki sevgili birlikte oturur tahtta

Birbirimiz ile hoş sohbet edeceğiz...

Sultan; Allah'ın meleklerle, Hz. Peygamber'i kendisine getirme emrini verdikten sonra sağ tarafında Cibril, sol tarafında Mikail, ön ve arkasında başka meleklerle beraber O'nu göğe yükselttiklerini tasavvur etmektedir. Şair, bunun devamında Hz. Peygamber'in yolculuğunu anlatmaktadır. Miah'ya göre, Sultan'ın bu yolculuğu tasvir ediş şekli, Kur'an-ı Kerim ve hadisi şeriflere dayanmamakta, bununla birlikte şairin kurgusal hikâye anlatma tarzı sık sık karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁰

Sultan'a göre, Hz. Peygamber 'Burak' denilen bir binite binerek ilk önce Mescid-i Aksa'ya gitmiş ardından yedi semaya yükselerek her tabakasından farklı peygamberleri ziyaret etmiştir. Herkes O'nu tebrik etmiştir. Cennet cehennem ve diğer gaip âlemlerini müşahede etmiştir.¹⁴¹ Seyyid Sultan, yine bazı anlatımlarında günlük yaşamında gördüğü

¹⁴⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 69.

¹⁴¹ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 61-62.

manzara ve içinde bulunduğu kùltürden etkilenerak hareket etmiştir. Örneğın cehennemde azap çekenleri tasvir ederken, yağmur mevsiminde, Bengal bölgesindeki sel baskınlarında, yerli halkın yılan/böceklerle çektiğı sıkıntılardan örnekler vermiştir. Anlatımlarının devamında, Hz. Peygamber'in arşa yaklaştığını söyleyerek buradan sonra yalnız kaldığını; bu makamdan sonra '*Refref*' denilen bir araçla Allah Teâlâ ile görüşmek için arşa doğru yolculuk yapmaya başladığını anlatmıştır.¹⁴² Seyyid Sultan, içindeki duygu selini mısralara yansıtarak, Allah Teâlâ ile Hz. Peygamberin görüşmesini şöyle anlatmıştır:

Gel gel Muhammed'im gel yanıma

Seni görmek beni hoşnut eder

Senin en sevgilin senin huzurunda

Korku gelmesin içine hoşça gel...

Seyyid Sultan, böylece Miraç'ta Hz. Peygamber'in yedi gök, cennet ve cehennem, gezegenler vs. görüp eve döndüğünü anlatmaktadır. Miah'ya göre, hadiste rivayet edilen olaylara yer verirken Sultan, bir şairin kaçınması mümkün olmayan kurgu ve duygudan arınmış biri değildir. Dolayısıyla onun bu kitabına, hadis kitabı yerine bir şiir kitabı demek daha makuldür.¹⁴³

Miraç ile ilgili şiir yazan diğerk önemli şair ise Alaol'dır. Miah'ya göre Alaol, *Sultan*'dan farklı olarak, hikâye anlatımına pek geçmeden Miraç hakkında bilgi vermiş ve Hz. Peygamber'in makamının bu gece ne kadar yükseldiğini anlatmaya çalışmıştır. Mesala yetim bir Arap çocuğun, iki cihanın bütün servetine sahip olduğunu yazmıştır.¹⁴⁴

¹⁴² İslam âlimleri, miraç gecesinde Hz. Peygamber'in Allah'ı c. c. Görüp görmediğı meselesi üzerinde görüş birliğı içerisinde değillerdir. En Necm sûresinde geçen "iki yay ucu aralığı kadar" (kâbe kavseyn) kelimesinden hareket ederek Allah'a yaklaştığı ve O'nu görüp gördüğü konusunda alimler iki türlü görüş ortaya koymuşlardır. Sahabelerden Hz. Ayşe, Hz. Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ebû Zer el-Gıfârî, Ebû Hüreyre; tâbilerden Mücâhid b. Cebr, Hasan-ı Basrî, Katâde b. Diâme, Rebî' b. Enes ve müfessirlerin çoğı yaklaşıma hadisesinin Hz. Peygamber ile Cebrâil arasında gerçekleştiğini kabul eder. Diğerk görüşe göre, bu yaklaşıma hadisesi Allah c. c. ile Hz. Peygamber arasındadır. Detaylar için bkz. Yavuz, "Miraç", *DİA*, C.44, s.133.

¹⁴³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 75.

¹⁴⁴ Alaol, *Padmabati*, s.60.

Şaire göre, Miraçta Hz. Peygamber'in müşahede ettiği dünya ve ahirete dair bütün bilgiler, servet mahiyetinde olup, bu hazinenin sahibi kılınmıştır. XII. Yüzyılda Azerbaycanlı Türk şairi Nizâmî Gencevî tarafından yazılan bir şiir kitabına dayanarak kitabını kaleme alan *Alaol*, her ne kadar mezkûr kitabı tercüme etmiş ise de bazı yerlerde kendisine özel üslup kullanmıştır.¹⁴⁵

Miracı anlatan diğer bir şair Heyat Mahmud, konuya bir hikâye ile giriş yapmaktadır. Ona göre; Hz. Peygamber'in Miraç ile ilgili anlattıklarını dinledikten sonra Yahudilerden biri buna inanmayıp alay eder ve evine geri döner. Eşine bir balık verip yemek hazırlamasını söyler ve düş almak için göle gider. Suyu daldığında bambaşka bir yere gittiğini fark eder. Bu yerde bir kız ile tanışır, evlenir ve birkaç çocuğu olur. Ardından 12 sene geçer ve bir gün yine göle girdiğinde, ilk hayatına geri döner. Evine döndüğü vakit eşini, hala yemek hazırlamakta olduğunu görür. Eşi kendisine, şaşkınlık içinde ne çabuk döndüğünü söyler. Yahudi, bu olay üzerinde pişman olur ve miraca inanmaya başlar.¹⁴⁶

Şair Heyat Mahmud, kitabın devamında miraç olayını Sultan'ın anlatımlarına benzer bir şekilde anlatmıştır. Miah'ya göre Heyat Mahmud'un anlatım tarzı Sultan'dan daha açıktır. *Heyat*, Miraçtaki olayları anlatırken, insanlar için bir ders çıkarma ve ibret alma hususuna ehemmiyet vermiştir. Mesela Hz. Peygamber, Hz. Cibril ile birlikte yolculuk yaparken azap çekenleri görmüş ve Hz. Cibril'den bu kişilerin neden azap çektiklerini öğrenmiş, Heyat Mahmud bu doğrultuda nelerden sakınılması gerektiğini anlatmıştır. Heyat Mahmud, hadis-i şeriflerde geçen bu bilgiler ile yetinmeyip daha ne günahlar var diye, merak ve ızdırap halinde olduğunu belirtmiştir. Sonra büyük günah olarak; Allah'a ortak koşma, Kur'ân-ı Kerim'i Allah'ın kitabı olarak kabul etmeme, namaz ve orucu ihmal etme, anne-baba ve büyüklere saygısızlık etme, gıybet, haset, faiz yeme, içki içme gibi günahları saymıştır. O, okurlara bu günahlardan sakınması için adeta yalvarmış, nasihat eder gibi, manzum bir şekilde derleme yapmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 76.

¹⁴⁶ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 65.

¹⁴⁷ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 80.

Heyat Mahmud'un, "*Nabi Meraza Jai (Nebi miraca gidiyor)*" şiiri incelendiğinde, şairin gerçek hayatta gördüklerini şiirine yansıttığı görülmektedir. Örneğin günah sayarken, bir kişinin vatanına ihanet eden kötü söz sarf etmesinden dolayı cehennemde yanacağını; Bengal'de çok görülen ve büyük sorun oluşturan sinek/böceklerin cehennemde de bulunduğunu, kişisel ve sosyal hayattaki hakların ihlal edildiğinde, bu günahın o kişiyi cehenneme götüreceğini zikretmiştir.

Şair, Hz. Peygamber'den miraç gecesinde aldığı bu bilgilerin, bizlere miras olarak bırakıldığını söylemektedir. En sonunda da Heyat Mahmud, diğer şairler gibi, şiirin sonlarında Allah ile görüştüğü sahnesini kendince anlatmaya çalışmıştır. Orada Allah Teâla tarafından Hz. Peygambere bir tatlı ikram edildiğini ve Hz. Peygamber'in de bunu yediğinde ezel ve ebedin ilmine eriştiğini anlatmıştır. Sonra Hz. Peygamber'in eve dönüşünü, sanki yeni dışarı çıkmış gibi evin zincirinin hareket halinde olduğunu betimlemiştir. Devamında, Hz. Peygamberin halası Ümmi Hani'ye bütün olayları anlattığını ve halasının da Hz. Peygamber'e kimse anlatmaması için ikazda bulunduğunu ama Kureyşlilerin ondaki değişikliği fark ettiğini, O'nu suikast ile öldürmek istediklerini ve Hz. Peygamber, suikastı sezdiğinde Mekke'den Medine'ye hicret ettiğini aktarmaktadır. Binaenaleyh Heyat Mahmud, Miraç olayını, Miladi 622'de gerçekleşen hicrete kadar uzatmaktan kaçınmamıştır.¹⁴⁸

1.7.3. Feth-i Resul Başlığı Altında Hz. Peygamber'in Yapmış Olduğu Savaşları ve Fetihleri

Feth-i Resul yazma geleneği sadece Arapça veya diğer dillerde değil Bengalce literatürde de önemli yer tutmuştur. Bengalcide *Vijaya* veya *Mangalkavya* denilen bu 'fetih türü edebiyat çalışması' yerel Hindu kaynaklardan farklı olarak, Arapça *Megazi* türü siyer yazıcılığına benzemektedir. Bengal siyer yazarları Hz. Peygamber'in fetihlerini ve savaşlarını anlatırken aslında Bengalce literatüre yeni bir şey kazandırmamıştır. Hâlbuki daha önceden de benzer eserler bulunmaktadır. Hindu tanrılarının *Vijaya* türü efsane ve hikâyeleri, Bengal literatüründe meşhur olmuş ve oldukça güçlü bir gelenek haline

¹⁴⁸ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 82.

gelmiştir.¹⁴⁹ Hinduların eserlerinde *Vijaya*; tanrıların kutsal sefere çıkması anlamında kullanılırken, Müslüman yazarlar bu kelime ile epistemolojik olarak Hz. Peygamber'in sefer, zafer ve fetihlerini kastetmiştir. *Megazi* müelliflerinde, Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatırken en sık görülen husus, doğru yanlış bilgilerin hepsini eserlerinde toplamış olmalarıdır. Bengal siyer yazarları da Arapça Farsça kitaplarda ne buldu ise tarihi kaynaklara pek bakmadan, üstelik kendi duygu ve kurgularını da ekleyerek bu fetihleri anlatmıştır. Şairlerin asıl derdi sanki kaynak değil Hz. Peygamber'i bir kahraman peygamber olarak göstermektir. Örneğin ilk siyer yazarı şair Zeyneddin, *Feth-i Resul* kitabındaki *Jaikum Rajar Larai* şiirinde, Farsça bir kitaptan, *Jaikum Raja* ile Hz. Peygamber'in arasında meydana gelen savaşı ve ardından Hz. Peygamber'in fetih sahnesini alıntı yapmıştır.¹⁵⁰

Orta dönem siyer kitaplarını araştıran Bhuiya, her ne kadar bazı yazarların böyle hikâyelerin Farsça kaynaklardan alındığını söylese de, Fars edebiyatında *Jaikum Raja* isimli bir kişinin bulunmadığını veya onun hakkında böyle hikâye yazılmadığını belirtmektedir.¹⁵¹ Helal da aynı şekilde düşünüp, tarihçi Blue Mahard'a atfen, *Jaikum'un* Ermeni bir Kral olduğunu söylemektedir. Ancak bu konuda, belki kitabın amacı dışında olduğu için, pek detaylı incelemeye girmemiştir. Ona göre, Hz. Peygamber, hayatı boyunca 27 sefere katılmıştır. Ancak *Jaikum* ile böyle bir savaş yapması, hadis ve siyer rivayetlerinde geçmemektedir.¹⁵²

Miah'ya göre; belki şairler, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber savaşlarını karıştırarak, bu hikâyeyi anlatmış ya da uydurmuştur. Zeyneddin, Şah Birid Han ve Seyyid Sultan'ın anlattığı bu savaşın genel hikâyesi kısaca şöyledir: Hz. Peygamber, *Jaikum*

¹⁴⁹ *Vijaya* içerikli hikâyeler Bengal halkı arasında XV-XVIII yüzyıllar arasında meşhur olmuştur. Halkın bulunduğu yerlerde bu hikâyelerin okunması için özel törenler düzenlenip büyük bir hayra ulaşılacak inancı da mevcut idi. Dolayısıyla zamanında bu türlü hikâyeler "*Mangalkavya* Hayır şiiri" olarak isimlendirildi. Detaylar için bkz. Dulal Bhowmik, "Mangalkavya", *Banglapedia*, erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php?title=Mangalkavya>, erişim: 16.03.2022.

¹⁵⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 46.

¹⁵¹ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 51.

¹⁵² Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorit*, s. 20; Adamuddin, *Moddhojugiyo Bangla Sahithey Rasul Prosongo*, s 301.

isimli Irak Kralının saray şairinin, kendi aleyhine kötü sözler sarf ettiğini duyunca çok öfkelenmiş ve onlara gereken dersi vermek için savaş ilan etmiştir.

Bu sözü işitince Peygamber konuşmaya başladı

Öfkelenerek yüzü kızarak haykırdı...

Hücresinin içerisine girer ey Ali, inek boğazla

İneğin başını kralın sarayına koyacağım

Herkesi Müslüman yapacağım oyununu bozacağım

Putperestliğe son vereceğim hiç izi bırakmayacağım...

Şair'in inek boğazlama kurgusunun sebebi, Hinduların ineği kutsal sayması ve Müslümanların inek kurban etmesi olabilir. Hikâyenin devamında, *Jaikum* Kralı ilk önce endişe duymasına rağmen komutanı *Acmiri*'nin teşvikiyle savaşa girmeye karar vermiştir. Savaşın ilk günlerinde Hz. Peygamber'in duasıyla, sekiz bin askerden oluşan şehir muhafaza ekibinin koruduğu kapılar kırılmış; İslam ordusu içeri girmiş ve içeride ölümcül yeni bir savaş başlamıştır. Şair, 6 milyon at süvarisi, 9 bin komutan ve milyonlarca piyadeden oluşan *Jaikum* askerleri karşısında sahabelerin dizildiğini mübalağalı bir şekilde anlatmaktadır. Bu kadar büyük bir ordu karşısında Hz. Peygamber, Müslüman ordusunu Allah'a tevekkül ederek savaşa girmesini emretmiştir. Savaş kızıştığında müşrik *Jaikum* ordusundan, komutan *Zunabil* İslamiyet'i kabul edip Müslümanların safında yer almış ve *Jaikum* ordusunun bütün güçleri yavaş yavaş gücünü kaybetmiştir. Kralın kendisi de Hz. Peygamber'in eline düşmüştür. Hz. Peygamber kendisine eğer Müslüman olmazsa cehenneme gideceğini söylediğinde kral Müslüman olmuş ve böylece savaş Müslümanların lehine sonuçlanmıştır.

Zeyneddin bu savaşı anlatırken Hz. Peygamber' in ganimet veya yeni bir toprak kazanma amacında olmayıp, insanları İslam'a çağırmak niyetinde olduğunu vurgulamıştır. Şair *Şah Birid Han* da uydurulan bu savaşa istinaden şiirler yazmıştır. Ama şiirinde Hz. Ali'nin kahramanlığını ön plana çıkarmıştır. Miah'ya göre, iki şairin şiir konusu aynı olsa

bile Şah Birid Han, Zeyneddin'den daha üstün bir yetenekle şiir yazmıştır.¹⁵³ Şah Birid Han bu savaşta *Jaikum*'un oğlu *Kayes*'in hikâyesini de şiirine eklemiştir. *Kayes* savaş esnasında yenilgiye uğrayıp Müslüman olmuş ve babasının huzurunda Müslüman olması için kendisini İslam'a davet etmiştir. Kral ilk başta itiraz etmesine rağmen daha sonra bütün halk ile birlikte Müslüman olmuş ve böylece savaş nihayete ermiştir.¹⁵⁴

Bu konu hakkında diğer önemli bir şair ise Seyyid Sultan'dır, '*Nabibanşa*' kitabında Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatırken bazen tarihi kaynaklardan istifade etmiş bazen de öncekiler gibi uydurulan hikâyeye dayanarak hareket etmiştir. Sultan şiirlerinde Ebu Cehil ile savaş (Bedir savaşı), Ebu Süfyan ile savaş (Uhûd savaşı), Taîf savaşı, Meleklerin savaşı, Tebûk seferi, Hayber savaşı, Mekke'nin Fethi ve çeşitli ülke fetihlerini anlatmıştır. Çeşitli ülke fetihlerini anlatırken diğer şairlerin de konu edindiği *Jaikum* ile yaptığı savaşı da zikretmektedir.¹⁵⁵

1.7.4. Vefat-ı Resul

Hz. Peygamber'in doğumu, miracı ve fetihleri üzerinde şiir yazan orta dönem şairleri, onun vefatı üzerinde de üzüntü dolu şiirler yazmıştır. İlk örneğini Seyyid Sultan'ın *Nabibanşa* kitabından verebiliriz. Seyyid Sultan, Hz. Peygamber'in doğumu, İslam tebliği ve fetihlerini anlattıktan dünya görevinin sonlandığına dikkat çeker ve Onun bu fani olan bu dünyadan baki olan ahiret hayatına nasıl irtihal ettiğini anlatmaktadır. Şaire göre, Hz. Peygamber dinini tebliğ etme başarısından dolayı Allah Teâlâya hamd ve şükür eder, fakat delalet içinde olan ümmetin ahirette yaşayacağı akıbetini düşünerek çok perişan olur. Böyle bir zamandan Hz. Cibril huzuruna gelip kendisine şu sözlerle teselli eder:

Sana, senin dostun selam gönderdi

Ümmet için perişan olma

Onlardan kelimeyi (Kelime-i şehadet) söyleyen her kim ise

¹⁵³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 47-53.

¹⁵⁴ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 20.

¹⁵⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 53-54; Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 24.

Seninle (cennette) buluşmak için engel olmayacağım

İman ve İslami kabul eden ümmetin

Hiçbir şekilde mağdur olmayacak

Senin uğruna onları affettim

Senin için onları mutlu edeceğim...

Hız. Peygamber ümmeti için Allah tarafından Cibril vasıtasıyla böyle bir teselli duyduktan sonra yine Allah'a şükreder.¹⁵⁶ Ölüm anı gelice Hız. Cibril ve ölüm meleği Hız. Azrail birlikte Hız. Peygamber'in huzuruna teşrif ederler ve içeri girmek için izin isterler. Onlar içeri girdiklerinde Hız. Peygamber, Azrail'e nasıl isterse kendi canını alsın ama ümmetine eziyet vermesin diye istekte bulunur. Azrail ise bir bebeğin anne sütünü içmesi gibi canını alacağını söyler. Bhuiya'ya göre, Sultan ömrünün son günlerinde bu eseri yazdığı için vefat olaylarını anlatırken belki yeterince edebiyat duygusunu katamamıştır. Fakat anlatımları dönemin okurlarına yine büyük üzüntüyü hissettirmiştir.¹⁵⁷

Hız. Peygamber'in vefatını anlatan diğer bir şair Gulam Resul (1790 yılında yazdığı *vefat-ı resul* kitabında) ise ümmetin yanında dört can dostu Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali'yi, ve canından öte torunları Hasan ve Hüseyin'i de eklemiştir. Hız. Cibril, Allah Teâla'dan vefat fermanı alıp, Hız. Peygamber'in huzuruna gelir. Bu fermanı duyunca Hazretin nur yüzü kararır ve büyük bir üzüntüye kapılarak yüksek sesle ağlamaya başlar. Hız. Cibril, Hız. Peygambere doğum varsa ölüm de var; ama siz istediğiniz zaman Allah'a gideceksiniz diye Allah size izin verdi söyleyerek teselli eder. Hız. Peygamber Cibril'e bu ağlama vefat edeceğinden değil candan öte çar-ı yâr (dört raşit halife), Hız. Hasan ve Hüseyin ve ümmetinden ayrılacağından dolayı olduğunu söyler... Sonra herkesle görüşüp Pazartesi günü Allah'ın huzuruna gitmek arzusunu belirtir.¹⁵⁸

Seyyid Sultan, Hız. Peygamber'in vefatı ile ilgili siyer olaylarına şöyle devam etmiştir. Şair, Hız. Peygamber'in Mekke'de hac görevini yerine getirdikten sonra

¹⁵⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 87; Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 64.

¹⁵⁷ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 63.

¹⁵⁸ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 91.

Medine'ye tekrar dönmek istediğinde Mekkelilerin büyük hasretlerini dile getirmiştir. Kadınlar, yaşlılar, çocuklar, gençler dâhil herkes Resul-i Ekrem Medine'ye gidecek diye üzüntü içerisindeyler. Çünkü O'nun nur yüzünün bulunmadığı zaman Mekke artık karanlığa girecektir. Çünkü ışık buradan ayrılıyor. Hz. Peygamber Medine'ye dönmek mecburiyet içinde olduğunu söyleyerek eğer hayatta ise sonraki sene tekrar hacca geleceğini vaat eder. Sonra oradaki Müslümanlarla vedalaşıp Medine'ye gelir. Medine'ye geldikten sonra Hz. Peygamber hep şehit olarak Allah'ın huzuruna çıkmayı arzuluyordu. Bu arada hastalığı da artmış oldu. Herkes Allah'tan şifa dilemesini ısrar etmelerine rağmen O şifa dilemekten yana olmayıp Allah'ın kendisini bıraktığı halden memnun olduğunu dile getirdi. Hastalığının sebebi ise Hayber Yahudilerinin onun yemeğine zehir koymasından kaynaklandı. Son zamanlarda bunun etkisi ağrımaya başlar. O, Hz. Peygamber'in hastalığının başlamasına bu zehrin sebep olduğunu ileri sürmüştür.¹⁵⁹ Şair bu zamanda Hz. Fatma ve diğer akrabaların gördüğü rüyalarını da anlatmaktadır.¹⁶⁰

Gulam Resul, bu sırada akrabalarının dışında Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, ve Ali'nin gördükleri rüyalarını da eklemiştir.¹⁶¹ Bu zor zamanda bir gün Hz. Cibril ise Hz. Peygamber'in huzuruna gelip Allah ile kavuşma zamanının geldiğini ve kendisinin iznine bağlı olarak canını almak için Allah Teâla tarafından görevlendirildiğinin haberini verir. Hz. Peygamber bunun üzerinde bu dünya ile vedalaşmak ister ama tek üzüntü sadece ümmeti için olduğunu söyler. Hz. Peygamber bu dünyadan ayrılacak diye ehli beyt ve Medineliler ağlamaya başlarlar. Son zamanlarda Hz. Peygamber cemaate de katılamaz hale gelir. Bu durum sahabeleri de derinden etkiler ve herkes ağlamaya başlar. Bir sabah namazında Hz. Ali'nin yardımıyla cemaate katılıp onlara gıybet etmemek, dullara saygı göstermek, komşuya eziyet etmemek, yetimlerin haklarına riayet etmek, anne babaya itaat etmek, yalan söylememek, zekât ve namazı yerine getirmek, Allah'ın haklarını ikame etmek, oruç tutmak ve kelime-i şهادet okumak gibi bazı nasihatlerde bulunur.¹⁶² Bundan sonra şair vefatın bir senaryosunu çizmeye çalışmıştır. Azrail'in fırtına hızında bir Arap

¹⁵⁹ Bhuiya, *Putisahitey Mahanabi SM*, s. 64.

¹⁶⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 89.

¹⁶¹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 92.

¹⁶² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 89-90.

kılığında Hz. Peygamber'in kapısına gelip içeriye girmek için izin istediğini anlatmıştır. Aynı zamanda Hz. Cibril de 70 meleklerle teşrif eder. Hz. Peygamber, Azrail'i görünce korktuğunda Hz. Cibril, bu gelen melekler ve cennet hûrilerin kendisini hoş bir şekilde Allah'ın huzuruna götürmek için geldiklerini söyler. Hz. Peygamber artık bundan sonra ahiret yolculuğu için hazırlıklarına başlar. Yanında bulunanlara kimin hakkı varsa helalleşmek ister.¹⁶³ Seyyid Sultan başta olmak üzere orta dönemin hemen hemen bütün şairi burada Akkaş'ın hikâyesini anlatır ve kendisinin büyük bir feyze nail olduğuna işaret etmiştir. Akkaş, Hz. Peygamber'in helalleşmek istedi sözü üzerine Hz. Peygamber'in kendisinin sırtında asa ile vurduğunu söyleyerek intikam almak istediğini dile getirir. Herkesin Akkaş'ın böyle davranışından rahatsız olmasına rağmen Hz. Peygamber Akkaş'a intikam almasına izin vererek sırtındaki elbisesini çıkarır. Akkaş aslında Hz. Peygamber'in sırtındaki hatem-i nübüvveti (nübüvvet mührü) görmek için böyle bir hile kurmuştur. Bu fırsat kaçırmadan mührü görür görmez öper ve yaptığından dolayı özür diler.

Sultan, en son Hz. Peygamber'in canını verdiğini ve Azrail'in de onun mübarek ruhunu alıp gökyüzüne uçtuğunu söylemektedir. Müslümanlar artık sahipsiz olurlar. Hz. Ömer kılıcıyla kim peygamber öldü derse kellesini koparacağını tehdit eder. Ancak Hz. Ebu Bekir yaşça büyük ve hilim sahibi olduğundan dolayı kendisini Kur'ân-ı Kerim'in ayeti ile sakinleştirir.¹⁶⁴ Şair Gulam Resul, Hz. Peygamber'in vefatını anlattıktan sonra Azrail'in dilinde ölüm anında eğer kim Resul ismi anarsa ölüm eziyetinin az olacağını ve

¹⁶³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 90.

¹⁶⁴ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 90. Hz. Ömer şöyle demeye başlar: "Resûlullah ölmemiştir ve sağdır. Ona sadece Hz. Musa'ya ârız olan saika gibi bir saika arız olmuştur. Kim Muhammed öldü derse onu kılıcımla iki parça ederim." Bunun üzerinde Hz. Ebu Bekir "Kim ki Muhammed'e (a.s.m.) tapıyorsa, bilsin ki, Muhammed (a.s.m.) ölmüştür. Kim ki Allah'a ibadet ve kulluk ediyorsa bilsin ki, Allah Hayy'dır, ölümsüzdür." (Buharî, 3:95) söyleyerek kendisini hem teselli eder ve ikazda bulunur.

Sonra da şu âyet-i kerimeyi okur:

"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçti. O ölür veya öldürülürse gerisin geri mi döneceksiniz? Kim geri dönerse Allah'a en küçük bir zarar vermiş olmaz. Fakat şükredenlere Allah mükâfatını verecektir." (Âl-i İmran Sûresi, 144).

canı rahat bir şekilde teslim alınacağını söylemektedir. Şair kelime okuyanların da hesaba çekilmeksizin cennete gireceğini eklemektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 93.

II. BÖLÜM

BENGAL EDEBİYATININ MODERN DÖNEMİNDE SİYER YAZICILIĞI

2.1. Temel Özellikler

Bengal literatürünün modern dönemi XVIII. yüzyılın sonlarına doğru ve XIX. yüzyılın başlarında başlamıştır. Modern dönemin başlangıcındaki siyasi durumun değişmesi nedeniyle Bengal literatüründeki çalışmalar daha da artmış ve siyer çalışmalarında değişiklikler yaşanmıştır. Miah ve diğer siyer araştırmacıları da bu tarihleri modern dönemin siyer yazıcılığının başlangıcı olarak esas almışlardır.¹⁶⁶ Orta dönemden farklı olarak bu süreçten itibaren Bengalce siyer yazıcılığında hayli değişiklikler yaşanmıştır. Modern dönemin eserlerine girmeden önce kısaca bu tür siyer eserlerinin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür.

1. Manzum çalışmaların yerini mensur ve araştırma nitelikli çalışmalar almaya başlamıştır.
2. Müslüman olmayan yazarlar da menfi ve müspet yönden siyer yazıcılığına başlamışlardır.
3. Duygu ve kurgudan arınarak kaynağa dayalı ve konu merkezli mensur çalışmalara yoğunluk verilmeye başlanmıştır.
4. Modern dönemdeki siyer yazıcılığında Hz. Peygamber'i orta döneme ait olan siyer kitaplarında sık sık görülen insanüstü biri olarak tasvir etme yerine, insanları irşâd etmek için Allah Teâlâ'dan vahiy getiren yüce bir peygamber olarak gösterme çabası görülmüştür.
5. Gerek gayrimüslimlerin Hz. Peygamber'i aşağılamak amaçlı propaganda içerikli çalışmalarına yönelik yazılan Reddiye türü siyer kitaplarına, gerekse Müslüman yazarlar

¹⁶⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.VIII.

tarafından yazılan siyer kitaplarına yönelik eleştiri nitelikli kitaplar yazılmaya başlanmıştır.

6. Orta dönemdeki *Feth-i Resul* türü şiirlere benzeyen fakat konu itibariyle farklı olarak Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatan *megâzî* türü siyer kitapları yazılmaya başlanmıştır. Orta dönemdeki siyer konulu şiirlerde Hz. Peygamber'i yüceltmek, onun mucizevî hayatını öne sürerek onu bir kahraman göstermek ve Hindulara İslam daveti ulaştırmak temel hedef olarak görülmüştür. Ancak modern dönemde İslam daveti asıl amaç olmakla beraber konu itibarıyla farklı olarak *Jaikum Raca* ile savaş hikâyesi gibi gerçek olmayan hikâyeler veya Hz. Peygamber'i bir kahraman göstermek gibi hususlar yerine, kaynak merkezli klasik tarihte yazılan *megâzî* türüne benzeyen siyer yazıcılığına önem verilmiştir.

7. Orta dönemde çocuklar için yazılan siyer kitabı neredeyse yok denecek kadar azdır ya da bilimsel araştırmalara yansımamıştır. Fakat modern dönemde çocuklar için siyer kitapları yazılmaya başlanmıştır. Bazı yazarlar çocukların da okuyabilecekleri sade dili tercih ederek her kitleye hitap edecek kitaplar yazmaya başlamışlardır.

8. Mensur çalışmalarla birlikte ansiklopedik siyer çalışmaları, derleme siyer çalışmaları, diğer dinlerde Hz. Peygamber'in hayatını anlatan siyer kitapları da yazılmaya başlanmıştır.

9. Orta dönemdeki kitaplardan modern dönemdeki kitapların en önemli farkı, belki Hz. Peygamber'i algılama tasavvurundaki meydana gelen değişikliklerdir. Bu bölümde bazı kitaplar ele alınarak modern dönemde yaşanan bu değişikliklere değinmeye çalışılacaktır. Orta dönemde Hz. Peygamber'i anlama tasavvurunda yerli kültür ve Hinduların tanrılarının kahramanlığına benzetme gibi unsurlar hâkim iken, modern dönemde bu anlayış değişmeye başlamıştır. Hz. Peygamber bir elçi olarak tasavvur edilmeye başlanmıştır. Hatta daha ileri gidilip bazı yazarlar tarafından şakk-ı sadr ve miraç gibi mucizevî olaylar da sorgulanmaya başlanmıştır.

2.2. Modern Dönemde Siyer Yazıcılığın Başlaması

Modern dönemdeki siyer yazıcılığı, orta dönem siyer yazıcılığının devamı olarak siyer konulu manzum şiirleriyle birlikte zaman geçtikte mensur eserlere yönelmeye başlamıştır. Ne yazık ki, mensur çalışmanın öncülüğünü yapanlar Müslüman yazarlar değildir. İlk önce Hristiyan misyonerler ve art niyetli Hindu yazarlar XIX. yüzyılın ortasında ve sonlarına doğru ise bir kısım müspet düşünen Hindu yazarlar tarafından mensur siyer eserleri kaleme alınmıştır.¹⁶⁷ Menfi eserlerin ortaya çıktıkları zamanda Müslümanlar gerek siyasi uyanışın eksikliği gerekse fakirliklerinden dolayı gereken cevabı verememiş ve reddiye içeren güçlü bir eser de yazamamışlardır. Hatta Miah bu hususta çok üzülerken Hz. Peygamber ile ilgili propaganda nitelikli bir kitap ortalıkta dolaşırken Müslümanların çok üzüldüklerini fakat güçlü bir eserle cevap vermek yerine *Haletün-Nebi*¹⁶⁸ veya benzer yatay muhtevaları içeren mevlid-i nebi gibi *puthi* çalışmaları ile sınırlı kaldıklarını dile getirmiştir. Bu çalışmalarda Hz. Peygamber'in yüce hayatının insanları da büyük bir değişime sevk edecek yönleri neredeyse yoktur.¹⁶⁹

Fakat bu süreçte çok geçmeden Müslümanlar arasında dini duyarlılık ve siyasi uyanış hızlı bir şekilde gelişmeye başlamış ve siyer yazıcılığın karakteri de değişmiştir. Orta dönemde sık sık görüldüğü gibi sadece duygu veya kurgu nitelikli çalışmalar yerine tarihi kaynaklara dayanan, güçlü deliller içeren ve Hristiyanların propagandalarına da gereken cevaplar veren kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu değişim aşamaları göz önünde bulundurularak modern dönemdeki siyer yazıcılığı, bu bölümde üç başlık altında incelenecektir.

- a. Mensur çalışmaların başlangıcı ve Hristiyanların siyer yazıcılığı.
- b. Hindu ve çağdaş yazarların siyer ile ilgili çalışmaları.

¹⁶⁷ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s.11.

¹⁶⁸ Bu manzum siyer eseri Münşi Sadek Ali (1801-1869) tarafından yazılmıştır. Orta dönemdeki kitaplarında olduğu gibi bu kitabın konuları da genel olarak yaratılış sırları, Nur-i Muhammedi ve benzer şeklide Hz. Peygamber'in hayatından ibarettir. Detaylar için bkz. Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 75.

¹⁶⁹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.14.

c. Müslüman yazarların siyer yazıcılığı.

2.3. Modern Dönemde Siyer Yazıcılığı ve Hristiyanların Yazdıkları Siyer Türü Eserler

Yaklaşık 500 senelik bir bağımsız İslam hakimiyeti geçmişine sahip olan Bengal bölgesi, 23 Haziran 1757 yılındaki *Palasi* (İng. Plassey) savaşından sonra İngiliz sömürge idaresi altına girmiştir.¹⁷⁰ Siyasi gücün Müslümanların ellerinden alınmasından sonra kolları sıvayan Hindular, bu fırsatı hemen değerlendirmiş ve Müslümanların sahip olduğu her alanda tek tek egemenlik kurmaya başlamışlardır. Bunu başarabilmek için, İngilizlerden yana olup Müslümanların boykot ettiği İngilizce eğitim sistemini kabul etmiş ve Müslümanların düşman olarak gördüğü sömürgeciliği de benimsemişlerdir. Dolayısıyla uzun zamandır Hindistan'da hakimiyetlerini sürdüren Müslümanlara güvenmeyen İngilizler, onlara farklı sözler vermelerine rağmen devletin çeşitli makamlarına hep Hinduları yerleştirmiş ve onlara ikinci sınıf vatandaşlık muamelesi yapmışlardır. Dolayısıyla İngiliz sömürgeciliğiyle işsiz kalan Müslümanlar yavaş yavaş fakirleşmeye başlamıştır. Neticede kısa bir süre içinde Müslümanların her türlü nüfuzu kırılıp Hindular birinci sınıf vatandaş haline gelmiştir. Zaman içinde Müslümanların elinde ne mal varlığı ne eğitim sistemi ne de siyasi güç kalmıştır. Bir zaman *zemindar*¹⁷¹ olan Müslüman toprak sahipleri yeni düzenlemeye göre topraklarını kaybetmiş ve başkalarının tarlalarında çalışan çiftçiler haline gelmişlerdir.¹⁷² Müslümanların bu gerilemesi, sadece siyasi veya ekonomik alanlarda değil hayatın her alanında onları etkilemiştir. Aynı zamanda edebî çalışmalarında da büyük boşluklar getirmiştir. Eğitim müfredatına din ile ilgili açıkça kötüleme ve propaganda içeren bölümler getirilmiş ve

¹⁷⁰ Bu savaşın olduğu meydan, bugün tarihte Hint alt kıtasının özgürlük güneşinin battığı yer olarak nitelendiriliyor. *Palasi* savaşı günümüzde Batı Bengal'de yani Hindistan'ın güney doğusunda yer alan Kalküta'nın kuzeyindeki *Palasi* meydanında 1757 yılında meydana gelmiştir. Bengal bölgesinin son bağımsız nevvabı (Yöneticisi) Siracuddevle (hük. 1756-1757) bu savaşta yenilgiye uğrarken İngilizlerin desteklediği güçler kazanmıştır. Ardından Bengal bölgesi dâhil tüm Hint alt kıtasının siyasi hakimiyeti İngilizlerin ellerine geçmeye başlamıştır. Rahman, *The Political History of Muslim Bengal*, s.23.

¹⁷¹ Eskiden Hindistan'da toprak ve emlak sahipleri için kullanılan bir terim, Detaylar için bkz. S. Haluk Kortel, "Zemindar", *DİA*, C.44, İstanbul, 2013, s. 238-239.

¹⁷² Mannan, *Amader Jatisottar Bikashdhara*, s. 55.

Müslüman çocuklarına bunlar zorla okutulmaya başlanmıştır. Bazı Müslümanlar bu durumda İngiliz okullarını terk etmiş, bazıları ise öylesine devam etmek zorunda kalmıştır.¹⁷³

İngilizlerin hükümete el koyduğu dönemde Hint alt kıtasında Müslümanların kurmuş olduğu 80,000'den fazla eğitim kurumu veya medresenin mevcut olduğu kayıtlıdır. Bu rakam o dönemde her 400 Müslüman için bir medrese gibi oran getirmektedir. Ancak İngilizlerin İslam karşıtlığı içeren eğitim politikasıyla bu medreseler yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.¹⁷⁴ Bu arada Hint alt kıtasında Hristiyanların misyonerlik faaliyetleri oldukça hız kazanmıştır. İlk zamanlarda Müslümanların dini otoritesinin tepkisinden çekinen İngiliz hükümeti, misyonerlik faaliyetlerine pek müsaade etmemiştir. Çünkü ellerinden temel hakları alındığı için Müslüman halkı zaten öfkelenmiş durumdadır. Eğer din ve kutsal inançlara da karışılırsa büyük bir isyan başlar ve halkın idare edilmesi imkânsız hale gelir düşüncesiyle ihtiyatlı davranmıştır. Fakat siyaset, eğitim ve sosyal alanlarda Müslümanların otoritesinin kırıldığını görerek önlerinde hiçbir engel bulmayan misyonerler, faaliyetlerini genişletmekten geri durmamışlardır.¹⁷⁵

Misyonerler, faaliyetlerinin bir parçası olarak İslam dinini ve Hz. Peygamber'i kötülemek için ve Müslüman halkların gözünden düşürmek için selefleri olan oryantalistlerin izlerini takip ederek dini kitaplar yazmaya başlamışlardır. Misyonerler İslam dini aleyhinde propaganda yapmaya başlamışlardır. İlk önce Hinduları ve imanı zayıf olan Müslümanları hedef alarak Hristiyan yapma teşebbüsüne girişmişlerdir.¹⁷⁶ Bu propaganda nitelikli girişimleri XIX. yüzyılda ilk olarak da başlamış değildir. Aksine uzun bir çalışmanın sonucu olarak görülmüştür. Bengal bölgesi başta olmak üzere Hint alt kıtasında orta dönemden devam eden siyer ve dini literatürde meydana gelen değişiklikleri yakından ilgilendiren, yeni üslupları benimsetmek için Müslümanları öfkelenendiren faktörleri araştırma açısından bu türlü propaganda çalışmalarına, tarihsel bir boyuttan

¹⁷³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 121.

¹⁷⁴ Mannan, *Amader Jatisottar Bikashdhara*, s. 59-63.

¹⁷⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 117-118.

¹⁷⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 175.

bakılması gerekmektedir. Babürlü Padişah Ekber Şah (1760-1837) döneminde (hük.1806-1837), kendisinin öncülük ettiği *Din-i İlahi* anlayışı ve dinler arası diyalog çalışmaları neticesinde daha önce Hint alt kıtasına girmeye çalışan misyonerler için büyük bir fırsat doğmuştur. Ekber Şah, İslamiyet, Hinduizm, Budizm, Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik inançlardaki bazı temel özelliklerini sentezleyerek *din-i ilahi* görüşlerini oluşturmaya çalışmış ve bu dinlerin temsilcileriyle çeşitli dini tartışma meclisleri düzenlemiştir. Hindistan’da Müslümanlar ile Hindular arasında bir hoşgörü ortamını sağlamak amacıyla bu dini görüşünü oratya attığı ifade edilir.¹⁷⁷ Ekber Şah bir ara Hristiyanlığa da fazlaca ilgi duymuş ve hatta Portekizli Cizvit papazları onu Hristiyanlığa meyilli bir Müslüman olarak değerlendirmişlerdir. Misyonerlerin Hint alt kıtasında özgürce hareket edip faaliyetlerini yürütmelerine müsamaha göstermiş ve destek sağlamıştır. Bu dönemde ise Cizvit misyonerler, Hz. Peygamber ile ilgili menfi propagandalarını sürdürmüştür. Hz. Peygamber’i kötülemekle Müslümanları da dinlerinden döndürme politikalarına o dönemden itibaren başlanmıştır. Hatta açık bir şekilde yalancı peygamber, sahtekâr, şeytanların tercümanı, hilebaz, deccal gibi sıfatları kullanmaya bile cesaret etmişlerdi. Ekber Şah’ın ölümünden sonra onun oğulları Cihangir (1605-1627) ve Şah Cihan (1627-1658) dönemlerinde de Hint alt kıtasında dini ve ilmi alt yapılarını geliştirerek konumlarını sağlama almışlardır. Fakat diğer padişahlara göre daha dindar olan Evrengcib Şah döneminde (1658-1707) pek fırsat bulamamışlardır. Bu dönemde her ne kadar siyasi engeller yaşamış olsalar bile faaliyetlerini geliştirmekte geri kalmamışlardır. Bu arada Avrupa’da Protestan Hristiyanların ortaya çıkması ve onların da Hint alt kıtasına ulaşması ile misyonerlik faaliyetleri Protestanların ellerine geçmiştir. Bu mezhebe ait olan misyonerler daha katı bir tutum sergileyerek İslamiyet ve Hz. Peygamber aleyhtarlığını yapmaya devam etmişlerdir.¹⁷⁸

Bengal Müslümanlarının XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar eğitimsizliğinden dolayı Bengal literatüründe katkıda bulunacak şekilde edebî veya dinî çalışmaları neredeyse yoktur. İkinci yarısında yazılan eserler de yeterli değildir. Hal böyleyken bu yüzyılın

¹⁷⁷ Bkz. Enver Konukçu, “Ekber Şah”, *DİA*, C.10, İstanbul, 1994, s.542-544.

¹⁷⁸ Abdülhamit, Birişik, “Hint Alt Kıtasında Son Üç Asır Siret Kitaplarında Görülen Muhteva Değişimin Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, C. 20, S.2, s.27.

sonlarına doğru Müslüman toplumda yeni bir uyanış gelişmiştir. Müslüman yazarların eserlerinde de bu uyanış görülmektedir. Yaklaşık bir asır boyunca Hristiyan misyonierleri kasıtlı olarak Kur'ân-ı Kerim'in yanlış tercümesi, yanlış yorumu ve Hz. Peygamber hakkındaki menfi propagandaları telif ederek aslında İslam ve Müslüman aleyhtarlığını körüklemeye çalışmışlardır.¹⁷⁹ Bu yüzyılın sonlarında bazı Müslüman yazarlar bunlara reddiye yazmaya başlamışlardır.¹⁸⁰ Aynı zaman diliminde Bankim Chandra Chatterjee (1838-1894), Romesh Chunder Dutt (1848-1909), Dwijendralal Ray (1868-1913) gibi yazarların eserlerinde Müslüman toplumu ve tasavvuru hakkında yazılan makbul olmayan ifadelerine de gereken cevabı vermişlerdir. Dolayısıyla Müslüman yazarların bu dönemde en büyük görevi sadece siyer eserleri yazmak değil; aynı zamanda Hristiyan misyonierlerin ve art niyetli Hindu yazarların ortaya koyduğu iftiralar, önyargılar ve propagandalarla da mücadele olmuştur. Aşağıdaki başlıklarda hem bu kitaplara hem de iyi niyetli Hindular ve Müslümanların siyer eserlerine kısa bir göz atılacaktır.

2.3.1. Muhammeder Bibaran

Muhammeder Bibaran (Muhammed'in Kıssası) isimli bu kitap *Srirampur*'daki Hristiyan Misyonierliği tarafından 1802 yılında yayımlanmıştır.¹⁸¹ Yazarı bilinmeyen bu 8 sayfalık kitaba, bir kitapçık veya misyonierlerin bir broşürü denmesi yerinde olur. Fakat ehemmiyeti açısından üzerinde duran siyer araştırmacısı Miah'ya göre, bu 8 sayfadan oluşan kitap o kadar din karşıtlığı propagandası yapmıştır ki, Bengal literatüründe siyer çalışmasına bir dönüm noktası getirmiştir. Miah, kitap yazarının Hindu dininden dönüp, sonradan Hristiyan dinini kabul eden ve bir Hristiyan rahibi olan birinin olabileceğini söylemektedir. Çünkü yazarın kullandığı dilde Hinduların günlük kullandıkları kelimeler mevcuttur. Bu kitapta Hz. Peygamber için aşağılayıcı kelimeler kullanılarak ve Kur'ân-ı Kerim de kötülenerek Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olmayıp insanları katletmeyi emreden

¹⁷⁹ Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.8.

¹⁸⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.12-13.

¹⁸¹ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 95.

insan eseri bir kitap olduğu yazılmıştır. Miah, bu kitabın misyonerler tarafından yazılan ilk kitap olduğu ve *Şantipur Mişon* 'da muhafaza edildiğini de kaydetmektedir.¹⁸²

2.3. 2. *Muhammeder Jibon Çarit o Muhammediyo Razzer Purabitto*

1855 yılında misyonerler tarafından yayımlanan 277 sayfalık *Muhammeder Jibon Çarit o Muhammediyo Razzer Purabitto* (Muhammed'in Hayatı ve Muhammedi Hâkimiyetin Hikâyesi) adlı kitap din karşıtlığı üzerinde yazılan kitaplar arasındadır. Yazarı belirsizdir. Bengal dil araştırmacısı Dr. Anisuzzaman (1937-2020) kendi kitabında Kalküta Asya Vakfında muhafaza edilen bir nüshasında bu kitabın yazarı olarak Patri J. Long'ın olduğunu söylemektedir.¹⁸³

Bu kitabın birinci bölümünde yazar Hz. Peygamber'in hayatını kasten uygun olmayan ifadeler kullanarak anlatmıştır. Hz. İsa'yı masum olarak nitelendiren yazar Hz. Peygamber'i kadınlara düşkün (haşa), dünyaperest biri olarak tasvir etmeye çalışmıştır.¹⁸⁴ Miah yazarın dâhî biri olduğunu fakat niyetinde samimi biri olmadığını vurgulayarak eserlerinin yalan ve iftirarla dolu olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

2.3.3. *Dharmabir Muhammed*

Dharmabir Muhammed (Din Kahramanı Muhammed) isimli kitap bir drama eseridir. XIX. Yüzyılın sonlarında bu drama sahnede de gösterilmeye çalışılmıştır. İki bölümden oluşan bu dramanın sahibi Atul Çandra Mitra (1857-1922) isimli Hindu bir yazardır. 1881 yılında yazılan, ancak 1885 yılında yayımlanan bu dramanın ilk bölümünde Hz. Peygamber'in hicret öncesi hayatı, ikinci bölümde ise hicretten vefatına kadar olan hayatı anlatılmaktadır. Fakat dramadaki yanlış ve Hz. Peygamber'in şanına uygun olmayan bilgiler dönemin Müslümanlarını öfkelen-dirmiş ve onların protestoları sebebiyle Hinduların uğraşmalarına rağmen sahnelenmesine izin verilmemiştir.¹⁸⁶

¹⁸² Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 122-124.

¹⁸³ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 96.

¹⁸⁴ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 96.

¹⁸⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 128.

¹⁸⁶ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 97.

Miah'ya göre, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili drama yazılması dönemin Müslümanları tarafından da hoş görülmemiştir. Çünkü Müslümanların gözünde O'nun hayatı dramatik olayları dolu fakat bir drama değil de kurtuluşun bir mücadelesidir. Bu kurtuluş mücadelesinden ibret alınabilir fakat sahne yapılamaz, oyuncular tarafından eğlence olarak oynatılamaz. Bu durum şeriatça da kabul edilmez. Üstelik bu dramada hiçbir şekilde makbul görülmeleyen birkaç senaryo da yazılmıştır. Örneğin, Hz. Peygamber ve Hz. Hatice arasındaki romantik diyaloglar ve Hz. Ayşe ile de benzer diyaloglar bunların bazılarıdır. Dolayısıyla Hz. Muhammed'i Hinduların tanrı ve tanrıçaları gibi sahnede göstermek yazarın kurgusundan çıkan bir ürün olup Müslüman toplumca pek hoş karşılanmamıştır.¹⁸⁷

Helal'a göre, yazar belki dürüstlükten bu dramayı yazmış ancak Müslümanlar, Hz. Peygamber'i Hinduların anlayışında olduğu gibi tanrı olarak tasavvur etmiyorlardı. Yine İslam dininin inancına göre, Peygamberler her ne kadar insanlardan seçilmişler olsalar bile sıradan insanlar gibi de değillerdir. Allah katında onların makamları çok yüksektir. Bu dramada onlara layık olan bu saygı ve makam hiç korunmamıştır. Dolayısıyla Müslümanları da kırılganlığa uğratmıştır.¹⁸⁸

2.3.4. Muhammed

Hinduizmden dönüp, sonradan Hristiyanlığı kabul eden Sri Filip Bisşas tarafından derlenen ve yazılan "Muhammed" kitabı, 1892 yılında Kalküta'da basılmıştır. Yazar hakkında pek bilgi verilmemiştir. Kitabın bir nüshası günümüzde Kalküta William Carey Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Bu kitap Hz. Peygamber aleyhinde kötöleme ve Batılı oryantalistlerin öne sürdüğü propaganda merkezli yalan bilgilerle doludur. Miah'ya göre, bu kitabın muhtevalarına bakıldığında yazarın asıl amacının siyer tarihi yazmak olmayıp misyonerlerin amaçlarını gerçekleştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Yazar, Batıda Sir William Muir'i (1819-1905) takip ederek Hz. Peygamber'in içinde doğduğu Kureyş kabilesini en aşağıda olan bir kavim olarak ve Hz. Peygamber'i de bir diyaliz hastası

¹⁸⁷ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 165-166.

¹⁸⁸ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 97.

olarak tasvir etmeye çalışmıştır. Hâlbuki Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureyş kabilesi dönemin en şerefli ve saygın kabilesi idi. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in diyaliz hastası olduğu iddiası da Batılıların kasıtlı iftiralarının kopyalanmasından olduğu anlaşılmaktadır. Arapçada *usibe* yani isabet anlamına gelen kelimeyi yanlış tercüme ederek diyaliz hastası olmuş gibi çevirmiştir. Benzer şekilde yazar, Hz. Peygamber'in çocukluğunda Suriye ticaret seferinde görüştüğü rahiplerden Bahire ve Ukaz panayırına gelen rahiplerden Yahudiliği ve Hristiyanlığı öğrendiğini öne sürerek yeni bir din icat ettiğine de işaret etmiştir. Filips'e göre, Hz. Muhammed Yahudilik ve Hristiyanlıktan yeni bir din ortaya çıkarmaya çalışan biridir. Bu şekilde kitabın başından sonuna kadar Hz. Peygamber'in aleyhinde ne kadar kötü söz ve asılsız iddialar varsa hepsini derlediği bir kitap olarak hazırlamıştır.¹⁸⁹

2.4. Hindu ve Çağdaş Yazarların Siyer ile İlgili Çalışmaları

Çok sayıda etnik topluluğun yaşadığı Hindistan'da Budizm, Hinduizm ve İslam nüfus bakımından en yaygın dinler arasındadır. Bu dinlere mensup olanlar inançları ne olursa olsun yıllardır sosyal dayanışma içerisinde barışçıl bir hayat sürdürmüşlerdir. Fakat İngiliz sömürge idaresinin kuruluşundan itibaren Hindular ve Müslümanlar arasında dini ayrımcılık ve dinler arası kışkırtmalar çoğalmaya başlamıştır. Neticede binlerce köyü insansız hale getiren ve toplumu alt üst eden dini çatışmalar meydana gelmiştir. Bu çatışmalara son vermek ve tekrardan Hindular ve Müslümanlar arasındaki dayanışmayı geri getirmek için bazı Hindu ve Müslüman yazarlar gayret göstermeye çalışmışlardır. Karşılıklı olarak birbirlerinin dinlerini anlamaya çalışmışlardır. Vai Giriş Çandra Sen (1834-1910), Otul Krişna Mitra (1857-1922), Krişnakumar Mitra, Rampran Gupta, Mahendranath Lahiri gibi çağdaş düşünce sahibi Hindu yazarlar, İslam dini ile ilgili kitaplar yazarak bu süreci geliştirmişlerdir. Onların siyer alanında yazdığı kitaplar, göz çarpıcı özellikler taşımakla beraber Hindularla Müslümanlar arasında edebî ve sosyal dayanışmayı sağlamakta önemli görevler üstlenmişlerdir.¹⁹⁰ İslam dininin peygamberi

¹⁸⁹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 129-131; Gulam Mustafa, *Bisşanabi*, Ahmed Publishing House, Dhaka, 1942, s.13.

¹⁹⁰ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 163.

olarak Hz. Peygamber bu yazarların kaleminde övülerek takdir edilmiştir. Hristiyan misyonerlerinden farklı olarak bu yazarların eserinde Hz. Peygamber'in gerçek hayatı tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birkaç tanesi burada zikredilmeye çalışılacaktır.

2.4.1. Muhammed Çarit o Müslüman Dhormer Sonkhipto Bibaran

1886 yılında basılan *Muhammed Çarit o Müslüman Dhormer Sonkhipto Bibaran* (Muhammed Tasavvuru ve İslam Dininin Kısa Hikâyesi) isimli kitabın yazarı, Krişna Kumar Mitra'dır (1852-1936).¹⁹¹ Mitra mesleki hayatında bir yazar ve gazeteci olarak görev yapmıştır. Hindular ve Müslümanlar arasında devam eden dinî çatışmalarından çok endişe duymuş ve bunun sonlanması için sürekli çözüm arayışı içerisinde olmuştur. Onun bu kitabı yazmasındaki amacı da Hindular ve Müslümanların birbirlerini tanımaları ve barış içinde yaşamaları idi. Bu kitabın tanıtım broşüründe kendi amacını şöyle belirlemiştir:

*“Hindu ve Müslüman toplumu Bengal bölgesinin ana sakinlerindendir. Ama maalesef aralarında dayanışma yoktur. Hindular Müslümanları Zaban diye aşağılıyorlar. Hindular da Dharmabir Muhammed'in hayatının ihtişamlı hikâyelerini bilmiyorlar. Bu bilinmezliğe ilaveten Hristiyan yazarlar, kendi çıkarları doğrultusunda Hz. Peygamber'in profilini tahrir ederek çizmişler. Hâlbuki onun hayatı dini inancın canlı bir resmidir. Bu hayatı okununca kalp mutmayın olur, Müslümanlara karşı olan Hinduların nefreti de ortadan kalkmış olur.”*¹⁹²

Miah bu kitabı şöyle değerlendirmektedir. Hz. Peygamber'in doğumundan önce ve esnasında Arap toplumunun dini konumu, *Muhammed Çarit* kitabında detaylarıyla ele alınmıştır. Ayrıca yazar Bizanslılar tarafından Filistin'in işgali, Yahudilere yapılan zulüm ve Arap yarımadasına gelerek yerleşmeleri hakkında bilgi vermiştir. Fakat yazara göre, bu dinlerin (Yahudilik ve Hristiyanlık) Arapları kendi inançlarından vazgeçirememiştir. Tanrının rahmet dini barbar bedevi olan Araplara fayda getirmemiştir. Bu barbar toplumu

¹⁹¹ Sabur, “Bangla Sahitte Rasulçarit”, s.1.

¹⁹² Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.99.

cehaletin karanlığından kurtarmak ve orada tek tanrı inacını yerleştirmek için olağanüstü bir insanın varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu insan Hz. Muhammed'in ta kendisi idi. Yazarın böyle takdir edici sözleri gerçekten övülmeye değerdir.¹⁹³

2.4.2. *Muhammed (sav) er Jibon Çarit*

Muhammed (Sav) er Jibon Çarit (Muhammed'in Hayatı) modern dönemin meşhur Hindu yazarı Vai Giriş Çandra Sen (1834-1910) tarafından 1886 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca iki ciltten oluşan *Mahapuruş* (Hayrulbeşer) isimli bir siyer kitabı daha yazmıştır.¹⁹⁴ Çandra Sen bütün dinlere karşı hoşgörülü biri idi. Kendisi reformist Hindu olarak bilinen *Brahma* mezhebi mensubu idi. Hocası Keşab Çandra'nın tavsiyesi üzerine İslam dini ve Hz. Peygamber hakkında kitaplar yazmaya başlamıştır. Hatta ilk basılan Kur'an-ı Kerim'in Bengalce tercümesi de Çandra Sen'e aittir. Daha önce Müslüman bir yazar Amiruddin Basunia (telif tarihi 1808) tarafından Kur'an-ı Kerim'in el yazma nüshası şeklinde Bengalce çevirisi yapılmış ise de, kitap halinde basılmış haliyle Bengalce literatüre kazandıran Vai Giriş Çandra Sen idi. Müslüman âlimler arasında ilk zamanlar Kur'an-ı Kerim'in Bengalceye tercüme edilip edilemeyeceği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Dönemin cumhur âlimleri tarafından hoş karşılanmaması sebebiyle, hiç kimse böyle bir işe girmek için kolay kolay cesaret edememiştir. Yıllardan sonra halkın konuştuğu ana dilde de İslam literatürünün yayınlarına ve tercümelerine gerek duyulduğundan bu anlayış, zamanla değişmiş ve diğer alanlar ile birlikte Kur'an-ı Kerim'in Bengalceye tercümesi ve siyer yazıcılığı da önem kazanmıştır. Konuya tekrar dönülecek olursa, Bengalcede İslam literatürünün başlıca kitaplarının tercüme edilmesi ve topluma İslam hakkında doğru bilgi verilmesi böylece Hindular ve Müslümanlar arasında dayanışmanın gelişmesi için Keşab Çandra, Vai Giriş Çandra Sen'e İslam hakkında kitap yazmayı emretmiştir. Hatta bu emri verirken "senin hayatın da hayrulbeşer Hz. Muhammed'in maneviyatından ilham alsın ve mutlu olsun" diye duada bulunmuştur. Çandra Sen hocasının emri doğrultusunda Kur'an, Hadis. Arapça, Siyer ve diğer İslami

¹⁹³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 167.

¹⁹⁴ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.1; Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.9.

ilimleri öğrenmeye başlamıştır. Bu kitabın dışında Kur’ân-ı Kerim’in tercümesi ve birkaç ciltte Hz. Peygamber’in hayatını ele alan kitaplar yazmıştır. Yukarda adları zikredilen eserler, bu anlayış neticesinde yazılmıştır.¹⁹⁵

2.4.3. Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir

Bir Hindu yazar olan Ram Pran Gupta (1869-1927) tarafından 1904 yılında Hz. Muhammed ve Hz. Ebu Bekir isimli siyer kitabı yayımlanmıştır.¹⁹⁶ Gupta da Çandra Sen gibi Hindular ve Müslümanlar arasında karşılıklı dayanışmanın gelişmesini arzulayan yazarlar arasındandır. Kendi amacını belirtmek için kitabının ithaf sayfasından şu sözleri kullanmıştır. “*Bengal Müslüman kardeşlerim için dayanışmanın sembolü olarak bu kitabı hediye ettim.*” Kitabın önsözünde yazar Hz. Peygamber’i şöyle tasvir etmeye çalışmıştır:

*“Hayrulbeşer Muhammed kendi hayatında sarsılmaz inanç, derin ihlas, sağlam zühd ve nur gibi parlayan ilhamın en parlak örneğini göstermiştir. Onun mucizevî sıfatlarından, herkes kendi hayatına örnek almalı ve uygulamalıdır.”*¹⁹⁷

Miah, Gupta’yı takdir ederek şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

*“Ram Pran Gupta eserinde Hz. Muhammed’in asıl hayat felsefesini bir sanat eseri tarzında anlatmaya çalışmıştır. Bu kitapta yazar, Hz. Peygamber’in Halik olan Tanrı ve mahlukat arasında ilişki ve gayip âlemin sonsuz kudreti hakkında duyduğu meraklarını yakalamaya çalışmıştır. Yazar kitabı boyunca Hz. Peygamber’in insan hayatının anlamını arayış içinde olduğunu söylemeye çalışmıştır.”*¹⁹⁸

2.5. Müslüman Yazarların Siyer Yazıcılığı

Bengal literatürünün modern döneminin başlangıcında ne yazık ki, Müslüman yazarların tarihe damga vuracak, Hristiyan misyonerleri ve art niyetli Hindu yazarların

¹⁹⁵ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s.100.

¹⁹⁶ Sabur, “*Bangla Sahitte Rasulçarit*”, s.1.

¹⁹⁷ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s.103.

¹⁹⁸ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 177-178.

Hız. Peygamber aleyhinde yazdıkları propaganda nitelikli siyer kitaplarına cevap verebilecek ve Müslüman toplumuna da doğru yön verecek sağlam bir siyer kitabı neredeyse yoktur. Müslümanların protesto ve kınama yaptığı dönemde bile güçlü bir siyer kitabı sergileme yerine *Haletün-Nebi* gibi sadece basit ve orta dönemdeki yazma eserlerine benzeyen siyer kitapları yazılmıştır. Fakat kısa bir süre içinde Müslüman toplumu içinde siyasi bir uyanışının gerçekleşmesi sonucunda siyer alanlarında doğru bilgiye dayalı, zamanın sorularına cevap verecek nitelikte ve Hız. Peygamber'i orta dönemden farklı olarak her yönüyle özelliklerini tasvir edecek siyer kitapları yazılmaya başlanmıştır. Hindu yazarlar da buna kısmen katkıda bulunmuşlarsa da, esas önemli adımlar Müslüman yazarları tarafından atılmıştır. Bundan sonraki başlıklarda bu eserlerden birkaç tanesi zikredilecektir.

2.5.1. Hız. Muhammed (sav) Er Jibon Çarit o Dramaniti

Bengal literatürün modern döneminde Müslüman bir yazar olarak ilk mensur siyer kitabı yazma başarısı Şeyh Abdürrahim'e (1859-1931) aittir.¹⁹⁹ Abdürrahim, yaşadığı dönemde din ve toplumu derinden inceleyen aydınlar arasında yer alan önemli bir yazardır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında İslam toplumu arasında siyasi uyanış için yapılan mücadelelerde manevi öncülüğü yürüten âlimler arasında Abdürrahim'in ismi de zikredilmektedir. Şeyh Abdürrahim 1859 yılında Batı Bengal'in *Çabbiş Pargana* ilinde doğmuştur.²⁰⁰ Erken yaşayken annesini kaybeden Abdürrahim'in çocukluk dönemi sıkıntılarla geçmiş, Kalküta'da eğitim aldığı zaman cilt hastalığına yakalanmıştır. Bunun sonucunda eğitim hayatına da devam edememiştir. Fakat himayesinde olduğu *zemindar* Radamadob'in desteği ile ilgilendiği edebî çalışmasına devam etmiştir. Siyer kitapları dışında da Müslümanlara İslam dinini anlatmak, Bengalcenin gelişimini hızlandırmak için çeşitli kitaplar telif ederek modern dönemin edebî çalışmalarına öncülük etmiştir.²⁰¹

¹⁹⁹ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.2.

²⁰⁰ Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.9.

²⁰¹ S.H., Khondkar, "Rahim, Sheikh Abdur", *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Rahim,_Sheikh_Abdur, 18.04.2022.

Şeyh Abdürrahim'in en önemli eserlerinden biri 1887 yılında sadece 28 yaşındayken telif ettiği *H. Muhammed (sav) er Jibon Çarit o Drarmaniti* (Hz. Muhammed'in Hayatı ve Dini Prensipleri) isimli eseridir.²⁰² Bu eser bir Müslüman yazar tarafından telif edilen ilk manzum siyer kitabı olarak kabul edilmiştir. Bu kitabı takdir ederek Bangla Akademisi genel müdürü ve Bengal literatürünün önde gelen isimlerinden Sayed Ali Ahsan (1922-2002) şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Bu kitap sadece Bengalli bir Müslüman yazar tarafında [Hz. Muhammed hakkında] telif edilen ilk kitap değildir. Malzeme toplama ve okurlara sunma şekli açısından literatürümüzde unutulmaz bir eserdir.”*²⁰³

Yazar bu kitabı tarihin kaynaklarını ince ince tarayarak oluşturmuştur. Sadece Kur'an-ı Kerim'i mutlak bir kaynak olarak almış ve onun dışındaki bütün kaynakları mantık kuramları doğrultusunda inceledikten sonra ancak kabul etmiştir. Erken yaşta telif etmesine rağmen son derece titiz davranan Abdürrahim, İngiliz yazarlarını takip edenleri eleştirerek Hz. Peygamber'i tasvir etme yönünde o yazarların eksik kaldığını ve bu eserlerin de Müslümanlar için uygun olmadığını dile getirmiştir.²⁰⁴

2.5.2. Hz. Muhammed Er Bristito Jiboni O Dharmapodeş

1910 yılında Seyid Şerafet Ali 117 bölümden oluşan ve 437 sayfa içeren *H. Muhammed Er Bristito Jiboni O Dharmapodeş* (Hz. Peygamber'in Detaylı Hayatı ve Nasihatları) isimli bir siyer kitabını Kalküta'da yayımlamıştır. Yazar hakkında da pek bilgiye ulaşılmamıştır. Yazar kitabında Hz. Peygamber'in doğumundan başlayarak vefatına kadar hayatının önemli olaylarını adım adım anlatmıştır. Hz. Peygamber'in hayatı ve nasihatleri anlamına gelen bu kitapta yazar, Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken İslam'ın fikhî meselelerinin tarihlerine daha fazla önem vermiştir. Örneğin abdest ve namazın erkân ve şartları, ezan ve kıble değişim olayları ve benzeri konuları uzun uzun

²⁰² M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer Itibritto (Adhunik Jug) [Bengal Literatürünün Tarihi (Modern Dönem)]*, Ahmad Publishing House, Dhaka, 2010, s. 103-104.

²⁰³ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 101.

²⁰⁴ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 171-173; Rahman, “Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature”, s.9.

anlatmaya çalışmıştır. Müellif mesleki hayatında bir gazeteci olduğu için bütün olayları, okurlarının dikkatini çekecek şekilde sıralamaya çaba göstermiştir.²⁰⁵

Miah'ya göre Şerafet Ali başarılı bir yazar olarak Hz. Peygamber'in hayatının sayfalara sığmayacak olaylarını kısaca okurlara sunabilmiştir. Dönemin şartlarına göre çalışması ve gayreti takdîre şayandır.²⁰⁶

2.5.3. *Şantikorta Ba Hazret Muhammed*

Dr. Sufi Muizuddin Ahmed Orfe Modhumia (1855-1930) 1910 yılında Barışın elçisi veya Hz. Muhammed (sav) anlamına gelen 734 sayfadan oluşan *Şantikorta Ba Hazret Muhammed* (Barış Elçisi Hz. Muhammed) isimli kitabı Kalküta'da yayımlamıştır. Şeyh Abdürrahim'den sonra en büyük siyer eseri olarak kabul edilen bu kitap, 1925 yılında Mevlâna Ekrem Han'ın *Mustafa Çarit* isimli kitabını yazmasına kadar Bengal literatüründe en çok okunan siyer kitapları arasında yer almaktaydı.²⁰⁷ Hatta dönemin kitap pazarında satışı da hayli yüksek çıkmıştır. Diğer yayınevleri de bu kitabın telif hakları için adeta yarışa girmiş ve zamanında yazarın ismi unutulurken eser yazarından meşhur olmuştur.²⁰⁸

Modhumia, bu kitap dışında da daha önce siyer alanında 1902 yılında *Trittanaşok o Baibele Hz. Muhammed (sav)* (Üçlemenin Sapıklığı ve İncil'de Hz. Peygamber) isimli bir kitap daha telif etmiştir. Müellif Modhumia eseri her ne kadar mensur bir çalışma olsa da, yeri gelince bazen kendi yazdığı şiirleri de kullanmıştır. Modhumia tasavvufa meyilli biri olduğu için eserinde de bunun tezahürünü göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla siyer olaylarını anlatırken tarihi kaynakların yanında Hz. Peygamber'e karşı duyduğu derin sevgisini ve duygusunu açığa vurmaktan kaçınmamıştır. Hatta bu hususu kendi diliyle şöyle açıklamaktadır. “Biz onun hayatını sadece sahîh tarih olarak kabul etmekle yetinemeyiz. Onun mukaddes isminin geçtiği

²⁰⁵ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s.104.

²⁰⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 188.

²⁰⁷ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 105.

²⁰⁸ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 179.

yerlerden başka bir şeyi daha hissediyoruz.”²⁰⁹ Yazarın hissettiği başka bir şey Hz. Peygamber’e karşı duyduğu derin bir sevgidir.

2.5.4. *Masum Mustafa*

Şeyh Muhammed Zamiruddin (1870-1930) tarafından yazılan *Masum Mustafa* adlı siyer kitabı 1917 yılında Hindistan sınırı içinde bulunan Batı Bengal’a bağlı Jalpaiguri şehrinden yayımlanmıştır. Zamiruddin, Bangladeş’te dini hareketin büyük öncülerinden biri olarak sayılan Munşi Meherullah’ın (1861-1907) yakın bir öğrencisi idi ve onun tavsiyesi üzerine İslam’ın çeşitli konularında kitaplar ve makaleler yazmıştır.²¹⁰

Zamiruddin hayatının ilk yıllarında misyonerlerin faaliyetlerine yenik düşüp Hristiyan olmuş fakat sonra Munşi Meherullah’nın sohbetlerine gelerek tekrar İslam’ı kabul etmiştir.²¹¹ Ondan sonra hayatı boyunca Hristiyanların İslam aleyhinde yaptığı propagandaları çürütmek ve reddiye yazmak, münazaraya katılıp gereken cevapları vermek ve İslam’ın kutsallığını korumak için mücadele etmiştir. Bu alanda onun 100’den fazla eseri bulunmaktadır. Masum Mustafa bu serinin 9. kitabıdır. Bunun dışında da *Srestha Nabi Hazret Muhammed (sav) O Padrir Dhoka Vonjon* (Seyyidül Mürselin Hz. Muhammed (sav) ve Rahibin Aldatmasına Son), *İncile Bornito Hazret Muhammed O Padri Raus Saheber Sakkho* (İncil’de Hz. Peygamber ve Rahip Raus Bey’in İkrarı) isimli eserleri de kaleme almıştır.²¹² Reddiye türü olarak bilinen bu eserler, XIX. Yüzyılın başlarında misyonerlerin Hz. Peygamber ve İslam aleyhinde yazdıklarına cevap niteliğinde olup Müslümanlar arasında meşhur olmuştur. Yazar bu kitabın giriş kısmında rahiplerin Kur’ân-ı Kerim’i tahrip ettiklerini zikrederek İslam ve Hz. Peygamber karşıtlığını eleştirmiştir. Yazar şu sözler sarf etmiştir:

“Kutlu Peygamber Hazret Muhammed’in ismeti konusunda günümüzde sanki bir hengâme oluşmuştur. Hz. Muhammed’in ismeti konusunda Hristiyan

²⁰⁹ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s.103.

²¹⁰ Rahman, “Contribution of Bengali Scholars to Sir’ah Literature”, s.8.

²¹¹ M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer İtibritto*, s. 103.

²¹² Sabur, “Bangla Sahitte Rasulçarit”, s.2; M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer İtibritto*, s. 103.

rahipleri bazı ayetleri yanlış çevirerek ve kafalarından art niyetli sonuçlar çıkararak bu meseleyi öne sürmüşler. Sebepsiz bir şekilde âlemin yek masum ve kurtarıcısı olan birini günahkâr olarak göstermekle siz, kendinizi günaha sokmayın... Kim ki Hz. Peygambere inanarak ona iman edecek ise, o kişi ancak kurtuluşa erecektir...”²¹³

2.5.5. Miftahül-Kur’ân Ba Kur’an Tatto

Mubinuddin Ahmed Cihangir Nagari (ö. 1941) tarafından yazılan *Miftahül-Kur’ân Ba Kur’an Tatto* (Kur’ân’ın Anahtarı veya Kur’ân’ın Mahiyeti) adlı siyer kitabı 1925 yılında Dakka’ya yakın olan Manikganj şehrinde yayımlanmıştır. Bu kitabın üçüncü cildi olan Seyyül Mürselin anlamına gelen *Nabisresta* serisi bir siyer kitabı niteliğinde olup XX. Yüzyılın ilk döneminde ve hatta günümüzde bile siyer okurlarını yakından etkilemiştir. Yazarın önemli özelliklerinden biri de bahsettiği gibi kendi dönemde yeni başlayan bir araştırmacı için bir siyer eseri sunmak şeklindedir. Kendisi bir devlet memuru olmakla birlikte iyi bir araştırmacı olarak şöhret kazanmıştır. Kitabında kullandığı dipnotlar, açıklamalar, ekler ve referanslardan onun araştırma konusunda ne kadar maharetli olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁴

Miah, yazar hakkında şu sözlerle değerlendirmede bulunmuştur:

*“Nabisresta kitabı, Mubinuddin’ın ihlaslı gayreti ve zekâsının bir tezahürüdür. Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifte sahip olduğu ilmin derinliği de anlaşılmaktadır. Dipnot ve son not oluşturma, metodu ve tekniği takip etmede başarılı bir araştırmacı diyebiliriz. Bu eser müellifin literatürüne büyük katkı sağlamıştır. Bu kitap yayınlandıktan sonra çeşitli gazeteler onu takdir etmiştir. Hindu ve Brahmin yazarların onun hakkında yaptıkları tarafsız eleştiriler, onun konumunu daha da yükseltmiştir.”*²¹⁵

²¹³ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 106-107.

²¹⁴ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 108-109.

²¹⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 195.

Mubinuddin kitabında çeşitli kaynaklardan referans almıştır. Fakat muhtevaları her ne kadar araştırma nitelikli olsa da peygamber sevgisinden ve yazarın duygusundan da yoksun değildir. Hz. Peygamber'in hayatını bir satırda bu şekilde açıklamaya çalışmıştır. “O bir taraftan Allah’ın vahdaniyetini ve kudretini ilan etmiş biri iken, diğer tarafta Allah’ın yarattığı bütün insanların arasında barışı sağlamak için canı pahasına mücadele eden ve bunu başaran biri idi.”²¹⁶

2.5.6. *İslam O Adarşa Mahapuruş*

XX. Yüzyılın başlarında Bengal toplumunun eğitimi ile ilgilenen ve onlara rehberlik eden önemli aydınlarından biri de Han Bahadır Ahsanullah’tır (1873-1965). Ahsanullah, 1873 yılında günümüzde Bangladeş’in güney batısında yer alan *Satkhira* ilin *Nalta* köyünde doğmuştur. Babası Münşi Muhammed Mufizuddin ve Annesi Âmine Hatun’dur. İlk, orta, lise ve lisans düzeyinde eğitimini bitirdikten sonra, Felsefe bölümünden yüksek lisansını tamamlamıştır. Ayrıca Kalküta şehrinde bulunan Ripon Kolejinde hukuk bölümünden de eğitim almıştır. 1896 yılında öğretmen olarak meslek hayatına başlayan Ahsanullah, başarının son zirvesine kadar ulaşp, Müslümanların kolay kolay sahip olamadığı dönemde terfileri elde etmiştir. İlk Bengal Müslümanı olarak, Hindistan Eğitim Heyetine yerini almış ve bütün Bengal eyaletinin Eğitim İşleri Müdürü olarak tayin edilmiştir. Eğitimdeki katkılarından dolayı, İngiliz hükümeti, Ahsanullah’a, “Han Bahadır” lakabını vermiştir. Ayrıca meşhur biyografi kitabı “Whose Who in India”da biyografısı yayınlamıştır. Dakka Üniversitesi ile birlikte Bengal bölgesinin çeşitli yerlerinden mektep, okul, dinî kurumlar, dernek ve insanî yardım kuruluşları, kütüphaneler, yayınevleri, hastane ve öğrenci yurtlarının kurulmasına aktif rol oynamıştır. Bu tür faaliyetler yanında Bengal literatüründe de Ahsanullah’ın çalışmaları önemli yer almıştır. Dil ve edebiyat, biyografi, din ve ontoloji, siyer, ders müfredatı ve diğer alanda 79 tane eseri bulunmaktadır.²¹⁷ Ahsanullah ömrü boyunca, Müslümanlara yön verecek

²¹⁶ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s.110.

²¹⁷ Shafiul, Alam, “Ahsanullah, Khan Bahadur”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Ahsanullah,_Khan_Bahadur, 28.05.2022.

nitelikte eserler yazmak için çalışmıştır.²¹⁸ Siyer alanında birden çok eseri bulunmakla beraber Bengal toplumunda Hz. Peygamber tasavvurun gelişmesi için yoğun edebî çalışmalarını yürütmüştür. Ahsanullah, Hz. Peygamber'in hayatını, olayların gerçekleştiği yerleri sanki gözünde canlandırarak yazmış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Mekke ve kutsal mekânlar ziyaretinden sonra siyer olaylarını canlandırmaya çalışmıştır. 1926 yılında yayımlanan *İslam O Adarşa Mahapuruş* (İslam ve Rehber Peygamber) kitabı dışında sekiz tane kitabı daha bulunmamakla birlikte siyer yazıcılığında Ahsanullah'ın katkısı büyüktür.²¹⁹

2.5.9. *Manab Mukut*

Yakup Ali Çavdhuri (Eyakup Ali Chowdhury) (1888-1940) tarafından telif edilen *Manab Mukut* (İnsanların Tacı) isimli siyer kitabı, 1926 yılında yayımlanmıştır. Yazar bu kitapta Hz. Peygamber'in hayatını, sadece bir biyografi tarihi olarak değil, aksine onun yüce ahlakı ve öğretilerinden oluşan bir bütünlük olarak anlatmaya gayret göstermiştir.²²⁰ Onunla ilgili bazı yazarların öne sürdüğü insanüstü tasvirleri de kabul etmeyerek onun aslında yüce bir peygamberlik göreviyle dünyaya geldiğini ve insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için nübüvvet görevini tamamladığını vurgulamaya çalışmıştır.²²¹ Yazara göre, Hz. Peygamber'in hayatının en mucizevî yönü de onun hem bir insan hem de bir peygamber olmasıdır. Dolayısıyla orta dönemden geleneksel olarak devam eden beşerî sıfatından onu arındırmak, beşer üstü bir varlık veya nurdan yaratılmış biri olarak tasvir etmek, Yakup'un kitabında yer almamıştır. Kendi dilinde O'nun bu mucizevi hayatını şu sözlerle anlatmaya çalışmıştır:

Seçkin insaların hayatı, genel halklar arasında her zaman şaşkınlık ve saygıya değer olarak görülmüştür. Onun kahramanlığından dolayı herkes onu yüceltiyor ve insanüstü biri olarak görüyor, hatta Himalaya dağa kadar yükseltiyor. Fakat kendileri gibi pazarda dolaşan hayatın genel şartlarına

²¹⁸ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.2.

²¹⁹ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 111-112.

²²⁰ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.2.

²²¹ M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer İtibritto*, s. 128.

*katlanan biri olarak görmüyorlar. Aslında Hz. Peygamber böyle biri değildir. O ahlakın en zirvesinde olmakla birlikte herkesin seviyesine inerek kaynaşır onlar gibi bir hayat sürmüş ve onların derdiyle dertlenen onların sevinci ile sevinen biri olmuştur.*²²²

Yakup Ali Çavduri'nin kitabında görünen ve dikkat çeken bir husus ise Hz. Peygamber'in hayatını ve kahramanlığını, Hz. İsa ve Hz. Musa gibi peygamberler ile Buda, Sri Çaitanno ve Krişna gibi Hindu tanrıların hayatlarını kıyaslayarak anlatmasıdır. Yazar Hz. Peygamber'in beşerî hayatını Krişna'nın hayata dair olaylara müdahale etmesine benzemekten kaçınmamıştır.²²³ O, *Manab Mukut* kitabıyla anlatmak istediklerinin çocukların da anlayabilmesi için *Nurnabi* isimli bir kitabı daha yazmış ve benzeri peygamberlik tasavvurunu sergilemiştir.²²⁴

2.5.10. Moru Vaskor

Bengal siyer yazıcılığında önemli bir eser olarak bilinen *Moru Vaskor* (Çöl Güneşi) kitabı, meşhur yazar ve gazeteci Mohammad Vazed Ali'ye (1896-1945) aittir.²²⁵ Yazar bu kitabı 1941 yılında Kalküta şehrinde yayımlamıştır.²²⁶ Müellif ustaca Hz. Peygamber'i Allah tarafından vahiy alan bir elçi, ancak bir insan olarak anlatmaya çalışmıştır.

*“O Allaha kulluk eder, sadaka verir, hayır- hasenat yapar, köle azat eder, evlenip yaratılışının gayesini tamamlar, kendi sırtında yük taşır. Böyle bir Peygamber Hz. Muhammet (sav), bir devlet başkanı, bir komutandır. İnsanlar için bir modeldir, Kur'ân-ı Kerim'in dilinde üsvetül hasenedir.”*²²⁷

Miah, *Manab Mukut* ve *Moru Vaskar* bu iki eseri diğer siyer eserlerinden farklı bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır.

²²² Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 112.

²²³ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 105.

²²⁴ Eyakup Ali Chowdury, *Nurnabi*, Bisshashahittoey Kendro, Dhaka, 2021, s. 8.

²²⁵ M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer Itibritto*, s. 126.

²²⁶ Sabur, “Bangla Sahitte Rasulçarit”, s.2.

²²⁷ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 119.

“Manab Mukut ve Moru Vaskar adındaki bu iki küçük eser, hayran kalınan kocaman gönüllerin zekâsı ve izahlı müspet ahlakın bir araştırmasını içermektedir. İki yaza da Hz. Peygamber’i bir tanrı, ilah veya beşer üstü biri değil de aksine sadece insan olarak tasvir etmeye çalışmıştır. O, hane içerisinde eşi ve çocuklarıyla yaşayan, akraba-komşu ve sahabelerle iyi ilişki kuran, güler yüzle bütün sıkıntılara göğüs gererek mücadele veren, merhamet ve sevgi dağıtan ve insanlığın en üstün örneğini gösteren, insanların en hayırlısı olan biridir.”²²⁸

2.5.11. Seyyidul Mürselin

Mevlana Abdülhalik (ö.1955) 1951 yılında iki cilt ve 1080 sayfadan oluşan bu büyük eseri telif etmiştir.²²⁹ Sonraki baskılarda eklerle birlikte 1196 sayfaya kadar ulaşmıştır. Bu kitap Bengal literatürüne büyük bir hareket getirmekle beraber her yerden övgüler ve olumlu eleştiriler almıştır. Yazar bu kitapta Hz. Peygamber’in hayatında gerçekleşen meşhur olayların hemen hemen hepsine değinmeye çalışmıştır.²³⁰ Ona göre, ispat edilen siyer olaylarının hiçbirisi gizlenmemeli veya farklı bir şekilde değerlendirilmemelidir. Yazar modern dönemin siyer yazıcılığını da eleştirmiştir. Bazı yazarların, Hz. Peygamber’i risaletin dairesinden uzaklaştırıp sadece bir reformist olarak gösterme çabasında olduğunu zikrederek, onların siyer konusunda yanıldıklarını söylemiştir. Yazara göre, O sadece bir peygamber olarak gösterilmeli, O’nun peygamberlik ve mucizeleri esas alınmalıdır.

Abdülhalik tasavvuf ehli olup İslamî ilimlerde derinleşen bir âlim idi. Kaynaklardaki bilgilere göre hareket ederek sade ve anlaşılır bir dilde siyer olaylarını okurlara sunmaya gayret göstermiştir. Onun eserinde miraç üzerinde önemli vurgu yapılmıştır. Modern döneminde Hz. Peygamber’in miracı gerçek miydi değil miydi? Bedenen mi ruhen/rüyada mı gerçekleşmişti gibi konularda büyük tartışmalar söz konusu idi. Bazı yazarlar miraç konusuna eli titreyerek yaklaşırken Abdülhalik açık ve net bir şekilde miracın bedenen gerçekleştiğini savunmuştur. Ona göre, büyük peygamberlerin

²²⁸ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 105.

²²⁹ Sabur, “Bangla Sahitte Rasulçarit” s.2.

²³⁰ M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer İtibritto*, s. 125.

kendilerine özgü özel nimetleri vardır. Hz. Peygamber'e de Allah tarafından sunulan en büyük nimet işte miraçtır ve miraç içindeki en büyük şeref ise O'nun Allah'ın makamını ziyaret etmesidir.²³¹

Zikredilen bu kitaplar dışında da modern dönemde çok sayıda siyer tarzında eserler yazılmıştır. Bu eserlerin sayısında gün gittikçe hızla bir artış gözükmemektedir. Bu dönemde mensur çalışmalar ağırlıklı iken; manzum siyer kitapları, çocuklar için yazılan kitaplar, konu merkezli kitaplar, mevlid-i nebiler, siyer makaleleri ve derlemeleri gibi siyer çalışmaları da büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu tür çalışmalar Hz. Peygamber'in Bengal toplumunda doğru anlaşılmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Sonraki alt başlıkta kısaca bu tür siyer eserlerinde Hz. Peygamber tasavvurun ve modern dönemde Hz. Peygamber'in hayatında öne çıkan hususlar üzerinde durulacaktır.

2.6. Modern Dönemde Yazılan Siyer Kitaplarında Hz. Peygamber

Manzum literatürden mensur literatüre geçiş yapılan modern dönemde siyer kitapları da dönemin şartlarına göre şekillenmiştir. Orta dönemde ele alınan eserlerin hemen hemen hepsi tasvir veya betimleme niteliğinde iken, modern dönemdeki eserler savunma ve araştırma nitelikli olarak yazılmaya çalışılmıştır.²³² Bu dönem Hz. Peygamber ve İslam aleyhinde misyonerler ve art niyetli Hinduların attıkları iftiralara ve propagandalara cevap verilebilen bir dönemdir. Dolayısıyla manzum siyer yazıcılığının yerine bilgi ve kaynaklara dayalı güçlü reddiyeler ihtiva eden mensur kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Ancak manzum çalışmaların tamamen yok olması da aynı zamanda söz konusu değildir. Bu dönemin başlangıcında Münşi Sadek Ali (1801-1869) tarafından yazılan *Haletün-Nebi* (y.1874) isimli kitabından başlayarak Sri Muzammil Hak'ın (1860-1933) *Hazret-i Muhammed*, Muhammed Daad Ali'nin (1852-1936) *Âşık-i Resül*, Kazi Nazrul İslam'ın (1899-1976) *Moru Vaskor*, Mir Muşarref Hüseyin'in (1848-1912) *Madinar Govrob*, Ram Kanai Datta'nın (1852-1922) *Muhammed*, Seyyid Ali Eşref'in (1924-1998) *Hicret*, Farruh Ahmed'in (1918-1974) *Siracümmünire*, Bazlurraşid'in

²³¹ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 124-125.

²³² Birişik, "Hint Alt Kıtasında Son Üç Asır Siret Kitaplarında Görülen Muhteva Değişiminin Nedenleri" s.27.

((1911-1987) *Morusurzo*, Bangladeş İslam Vakfı (Bangladesh Islamic Foundation) tarafından yayınlanan (y.1965) *Sohih Boro Rahmete Alem* gibi kitaplara kadar manzum şiirler yazılmıştır.²³³ Bu kitaplarda da mensur eserlerde olduğu gibi şairlerin inanılmaz güçlü ve halkı Hz. Peygamber sevgisine yönlendirecek özellikte şiirler mevcuttur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gazete olsun dergi olsun her köşesinde Hz. Peygambere yazılan na't veya şiirler yer almaktadır. Ayrıca bazı şairlerin şiirleri kitapları da okurların arasında şöhret kazanmaktadır. Bu şiirler gerek dini mahfillerde gerek mevlid-i nebi meclislerinde belli makamlara da uyularak beste halinde okunmaktadır. Modern dönemde yazılan hem şiirler hem de mensur kitaplar Bengal toplumunda böylece Hz. Peygamber'e duyulan derin sevgiyi taze tutmaktadır. Bazı kurumlar da belli bir siyer kitabı esas alınarak düzenlenen yarışmalarda Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili halkın dini bilgisini taze tutmaya yardımcı olmaktadır. Son zamanlarda bu çalışmalar artmakla beraber halkın da yoğun bir katılım sağladığı görülmektedir. Hatta bu tür yarışmalar televizyon ekranlarına kadar taşınmış olup büyük bir kitle heyecanla takip etmektedir. Yani Hz. Peygamber sevgisi doğduğu Arap toplumunda neyse bugünkü yaşayan Bengallilerde de aynı şekilde mevcuttur. Hatta Mekke ve Medine'yi göremeyenler büyük bir hasretlik içerisindeyler. Bu hasretler için de yıllar boyunca binlerce na't ve şiir yazılmıştır.

Modern dönem boyunca yazılan ve hala yazılmakta olan siyer kitaplarında Hz. Peygamber'in hayatının hemen hemen bütün olayları ele alınmaya gayret gösterilmiştir. Bu dönemde biyografik çalışmalar daha önceki döneme göre daha fazla ağırlık kazanmıştır. Aynı zamanda tarihi kaynaklara başvurma ve araştırma kurallarına riayet etme de sıkı bir şekilde uygulamaya geçmiştir. Hatta Ekrem Han ve Mubinuddin gibi bazı yazarlar kaynaklara başvurulmayan eserlere ve orta dönemde yazılan siyer eserlerine sert eleştiriler yazmışlardır. Diğer taraftan bu tür eserleri takdir eden ve benzer çalışmalar yapan siyer yazarları da mevcuttur. Örnek olarak Bangladeş İslam Vakfı tarafından 2011 yılında siyer yazarı Mevlana Nurulhak tarafından yazılan *Nure Mucasseem Muhammedur Resulullah* (Nur'den Yaratılmış Muhammed Resulullah) kitabını göstermek mümkündür.

²³³ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.2.

Bu kitapta siyer yazıcılığının orta dönemde sık sık görülen fakat modern döneme ait yazarlarının bazılarının reddettiği ve bazılarının ise ihmal ettiği Nur-i Muhammedi mevzusu uzun uzun anlatılmış ve Hz. Peygamber'in nurunun yaratılışın ilk olduğuna vurgu yapılmıştır.²³⁴

Bu dönemdeki çalışmalar her ne kadar tarih merkezli olsa da, en önemli alan mevlid-i nebi türü siyer çalışması olmuştur. Mevlid-i nebî nitelikli siyer kitapları, bu dönemde büyük önem arz etmiştir. 1920 yılında yazar Mir Müşerref Hüseyin (1848-1912) *Mevlid-i Şerif* isimli bir kitap yayımlamıştır. Bu kitapta Münşi Muhammed Meherullah, Münşi Şeyh Zamiruddin, İsmail Hüseyin Şirazi ve diğer siyer yazarları tarafından yazılan mevlid ile ilgili şiirler ile birlikte Hüseyin, kendisinin yazdığı şiir ve manzum maddelere de yer vermiştir. Bu kitap okurlar tarafından çokça takip edilmiş ve yazarın Hz. Peygamber'e karşı duyduğu sevgi dolu şiirleri mevlid programlarında halk tarafından büyük hayranlıkla okunmuştur.²³⁵ Hüseyin'den başka diğer yazarlar da mevlid ile ilgili siyer kitabı yazmıştır. Bunlardan İbrahim Han hoca (1894-1978) tarafından derlenen *Bangla Miladünnebi* kitabı da meşhur olmuştur. Yazar bu kitapta kendi şiirleri ile birlikte Kazi Nazrul İslam ve Gulam Mustafa tarafından yazılan şiirlere de yer vermiştir. Bu kitabı yazmasının amacını belirtirken, yazar mevlid programlarında bu kitaptan yararlanılacağını ve halkın bunları dinleyerek Hz. Peygamber'in yüce hayatını öğrenebilmesine imkan tanınmış olacağını kaydetmektedir. Ayrıca yazar gerekirse para toplayarak mevlid törenleri düzenlemek, siyer yarışması yaparakve böylece Hz. Peygamber'in öğretilerini herkese ulaştırmak gibi tavsiyelerde bulunmuştur.²³⁶

Bu dönemde manzum çalışmalar da sık sık görülmüş ve siyer okurları tarafından hayranlıkla takip edilmiştir.²³⁷ Siyer yazıcılığının orta döneminde yazılan *puthi* türü kitaplara benzeyen fakat daha geniş ve kaynak bakımından doğru siyer konuları ve bilgilerini kapsayan bir siyer kitabı, Bangladeş İslam Vakfı tarafından 1965 yılında

²³⁴ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 205-206.

²³⁵ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 257; Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.2.

²³⁶ Helal, *Bangla Vasay Muhammad sm Chorito*, s. 91-92.

²³⁷ Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.8.

yayımlanmıştır. *Sahih Boro Rahmate Alom ba Hz. Muhammed Mustafa (sav) Er Jiban Katha* (Âlemlerin rahmeti veya Hazret Muhammed Mustafa'ın (sav) Sahih ve Büyük Hayatu) isimli 214 sayfadan ibaret olan bu kitap, Şair Ferruh Ahmed, Şair Talim Hüseyin, Prof. Şahed Ali ve Dr. Kadı Din Muhammed'den oluşan bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Kitabın amacı da en alt seviyede yaşayan halkı Hz. Peygamber'in kısa hayatı ve öğretileri ile tanıştırmak idi.²³⁸ Fakat bu kitapta geçen zor anlamlı kelimelerden dolayı orta dönemde olduğu gibi halk arasında ne yazık ki beklenen sonuca ulaşılammıştır. 1953 yılında halk şairi Revşen Yezdani tarafından yayımlanan *Hatemün nebiyin* şiir kitabı bundan daha fazla şöhret kazanmış ve bu kitaptan dolayı yazar da *Ademzi* ödülüne layık görülmüştür.²³⁹

Ayrıca bu dönemde diğer dinlerde Hz. Peygamber, Hz. Peygamber'in savaşları, Hz. Peygamber'in hükümdarlara göndermiş olduğu mektuplar, rüyalarda Hz. Peygamber, çocuklar için Hz. Peygamber, Hz. Peygamber'in siyasi hayatı, Hz. Peygamber'in şiirlere bakışı ve benzer konulu siyer kitapları da yazılmıştır. Aynı zamanda siyer araştırması yapan akademisyenler ve araştırmacılar da bu alanda siyer kitapları inceleyen araştırma nitelikli kitaplar yazmışlardır. Nasir Helal, Muziruddin Miah ve Bhuiya bu alana öncülük edenlerdendir. Son günlerde Hz. Peygamberin hayatının bütün olaylarını kapsayan siyer kitaplar yayınlanmaya başlamış ve zaman içerisinde bazı kurumlar tarafından siyer ansiklopedisi de basılmaya başlanmıştır.

²³⁸ Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 78-79.

²³⁹ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 152; Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 80.

III. BÖLÜM

MEVLANA EKREM HAN VE GULAM MUSTAFA’NIN SİYER KİTAPLARI VE BU ESERLERDEKİ HZ. PEYGAMBER TASAVVURU

3.1. Mevlana Ekrem Han ve Onun *Mustafa Çarit* Kitabı

3.1.1. Mevlana Ekrem Han’ın Hayatı ve Eserleri

Mevlana Ekrem Han (Maolana Muhammad Akram Khan) 1868 yılında günümüzde Hindistan’ın sınırları içerisinde yer alan Batı Bengal’in Kuzey 24 Parganas vilayetinde doğmuştur. Köklü bir ailede yetişen Ekrem Han, aile geleneği gereği ilk eğitimini ailesinden tahsil etmiştir. Babası Miah Nazir Hüseyin Hindistan’ın meşhur âlimi Şeyh Veliyullah Dihlevi’nin (1703-1762) öğrencisi idi. Fakat erken yaşlarda aynı gün annesi ve babasını kaybeden Han, bundan sonra dedesinin yanında kalıp eğitim hayatına devam etmiştir. Ailesinden Arapça ve Farsça eğitimini tahsil ettikten sonra Kalküta Âliye Medresesinde eğitim görmeye başlamıştır. Ancak İngilizlere karşı Mahatma Gandhi (1883-1944) tarafından başlatılan iş birliği yapmama hareketine destek vererek medreseden ayrılmış ve bundan sonra iş hayatına girmiştir.²⁴⁰ Ekrem Han her ne kadar eğitim hayatından erken ayrılmış ise de kendi gayreti ile Bengalce, Arapça ve Farsçada yazılan şiirler ve kitaplar üzerinde edebi çalışmalarına devam etmiş ve zaman içerisinde derinlik kazanmıştır.²⁴¹

²⁴⁰ A.A. Galib, ”Muslim Somaj o Maolana Akram Khan ”[Müslüman Toplumu ve Mevlana Ekrem Han], *Monthly At-Tahrik*, erişim: https://at-tahreek.com/article_details/5841, 10:05:2021; Shah Motin Tipu, “Maolana Akram Khan Proyaner 50 Bosor” [Mevlana Ekrem Han’ın 50. Vefat Yıldönümü], erişim: <https://www.risingbd.com/feature/news/272798>, 10.05.2021; Abdullah Al Mohon, “Maolana Mohammad Akram Khan”, erişim: <https://www.sahos24.com/biography/39736/>, 10.05.2021.

²⁴¹ M.M. Hasan, *Selections from Akram Khan’s Tafsirul Quran*, M.S. Hannan (Ed.), Bangladesh Institute of Islamic Thoughts, Dhaka, 2009. s.19.

Gazeteci olarak iş hayatına adım atan Ekrem Han, *Ehli Hadis ve Muhammedi Ahbar* gazetelerinde çalışmaya başlamıştır. *Muhammedi Ahbar* gazetesinde Balkan savaşından haber yayınladığı için İngiliz hükümeti tarafından kapatılınca 1917’de *Al-Islam* dergisini çıkarmış ve gazetecilik hayatına devam etmiştir.²⁴² 1920’de iş birliği yapmama hareketi başlayınca Ekrem Han bu harekete aktif katılımını sağladığı için iş hayatında da büyük sorunlar yaşamıştır. Editörlüğünde yayınlanmakta olan *Sebak* ve *Zamana* dergileri de bu hareketi desteklediği için İngiliz hükümeti tarafından kapatılmış ve Ekrem Han da tutuklanmıştır.²⁴³ Bu dönemin sonunda yani 1922’de yine haftalık *Muhammedi* dergisi çıkarmış fakat kısa süre sonra yine hükümet tarafından kapatılmıştır.

Ekrem Han’ın en başarılı gazeteciliği 1937’de çıkardığı *Azad* gazetesi idi. Çünkü bu gazete o dönemin Müslümanlarının bir özgürlük sesi görevini üstlenmiştir. Bunun dışında İngilizce’de yayımlanan *The Comrade* dergisinde de editörlük yapmıştır.²⁴⁴ Böylece bütün zorluklara katlanarak iş hayatında ömür boyu inandıklarına sadık kalan Han, kendisinden sonra gelenlere örnek olmuştur. Osmanlı Halifeliğine destek vermek için Hindistan’da Hilafet hareketi başlayınca Han, bu hareketin Bengal temsilcisi seçilmiş ve Bengal eyaletinde yardım toplamak için görevlendirilmiştir. Bu hareketi bertaraf etmek ve hareketin aleyhinde dini bir fetva çıkarmak için hükümet yanlısı Nevvablar tarafından Ekrem Han’a büyük bir para teklif edilmiştir. Onların hilelerine aldanmadan Mevlana Ekrem Han, kendi can pahasına bile olsa bunu yapamayacağını sert bir dille reddedererek onlara cevap vermiştir.²⁴⁵ Delhi dışında Han’ın çalıştığı Bengal eyaletinin merkezi Kalküta şehri, Hilafet hareketinin en yoğun noktası idi. 1920 yılında bu merkezden Mevlâna Ekrem Han bütün Hindistan’ın Hareket Başkanı seçilmiştir.²⁴⁶

²⁴² Rana Razzaq, ”Khan, Mohammad Akram”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Khan,_Mohammad_Akram, 10.05.2022.

²⁴³ Razzaq, “Khan, Mohammad Akram”.

²⁴⁴ Galib, *Muslim Somaj o Maolana Akram Khan*, s.3; Hasan, *Selections from Akram Khan’s Tafsirul Quran*, s.20.

²⁴⁵ Hasan, *Selections from Akram Khan’s Tafsirul Quran*, s.24.

²⁴⁶ Sarker, Jahidul Islam vd. “Turkey-Bangladesh Relations from a Historical Perspective: The Contribution of Siraji and Nazrul to the Turkish War of Independence”, erişim: https://www.researchgate.net/publication/359707230_Turkey-Bangladesh_Relations_from_a_Historical_Perspective_The_Contribution_of_Siraji_and_Nazrul_to_The_Turkish_War_of_Independence, 04.04.2022.

Zor şartlar altında örnek bir gazeteci olarak çalışan Ekrem Han, Hint alt kıtasındaki Müslüman toplumunun derdine derman arayışı içinde olup sürekli yayın yaparak halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Hem emperyalistlere karşı hem de dini hurafelere karşı gür bir ses olan Ekrem Han, ağır bedeller ödemesine rağmen hiçbir zaman haksızlığa müsaade etmemiş biri olarak görünmüştür. Onun en yaygın tefsir ve siyer çalışmaları da onun hapisane hayatında gerçekleşmiştir.²⁴⁷ Hapishaneden çıktıktan sonra Han, dönemin siyasi hareketlerinde aktif rol almıştır. Onun siyasi hayatı ve modern dönemdeki Müslümanların siyasi durumunu anlamak için o dönemin mevcut siyasi durumuna da bakılması gerekmektedir.

İngiliz sömürge idaresi altındaki Hindistan'da 1793 yılında yapılan mülkiyet kanunundanki değişikliklerinden sonra Müslüman zenginler, ellerindeki mal varlıklarının büyük bir kısmını kaybetmişler ve böylece iktisadi anlamda geri kalmışlardır. İngiliz eğitim sisteminin yaygınlaşmasıyla birlikte Müslümanlar da, Farsça yerine İngilizce eğitime zorlanmıştır. Bu ve buna benzer yürütülen politikalar, hem edebî hem de eğitim çalışmalarında geride kalmışlığın sebebi olmuştur. 1857'deki sipahi inkılabı olarak adlandırılan Hint isyanından sonra İngilizlere karşı iki tür siyasi akımdan söz etmek mümkündür. Birincisi İngilizlere destek vererek Müslümanların sorunlarını çözmeye çalışan siyasetçilerdir. Seyyid Ahmed Han (1817-1898) ve Nevvab Abdul Latif (1828-1893) bu siyasetçilerin en önemli figürlerdendir. Onlar İngilizlerin bütün politikalarını hatta Türkiye'deki halifeliğe karşı olan İngiliz politikasını da desteklemişlerdir. Fakat her ne kadar İngiliz yanlısı olmuş olsalar ise eğitim alanında kendilerinin sunmuş oldukları katkıları az değildir. Müslümanların kalkınması için Kalküta Âliye Medresesi, Aligarh Üniversitesi gibi birkaç eğitim kurumunun kurulmasına da onlar öncülük etmiş ve İngilizlerin yanında Müslümanların sesi olmayı başarmışlardır. Diğer grup ise baştan beri İngilizlere karşı olan âlim ve siyasetçilerdir. Fakir Hareketi, Mücahit Hareketi, Sipahi İnkılabı, Feraziyye Hareketi, Çiftçi Hareketi gibi tarihi olaylar, Müslümanların İngiliz sömürgeciliğinin elinden kurtarılması için bu grup tarafından yürütülmüştür.²⁴⁸ Deobandi

²⁴⁷ Hasan, *Selections from Akram Khan's Tafsirul Quran*, s. 23.

²⁴⁸ Galib, "Muslim Somaj o Maolana Akram Khan", s.3.

ekolü de bu grubun önemli bir merkez idi. Dolayısıyla Hindistan'da bu grup baştan beri İngilizlerin baş düşmanı olarak görülmüş ve zaman zaman İngilizler tarafından çok sert şekilde bastırılmıştır. Böylece İngilizler Müslümanların siyasi, sosyal, ekonomik olarak her türlü kalkınmalarına karşı çıkıp onların güçlerini kırmaya çalışmışlardır. Bu arada Hindular bütün imkânları kapmış ve iş sahibi olup önemli konumlara gelmişlerdir. Eğitimden uzak kaldığı için Müslüman kesim her türlü imkândan mahrum olarak büyük bir nüfus olmalarına rağmen dönemin şartlarına göre geri kalmışlardır. Böyle bir felaket içinde yaşayan Müslümanları kurtarmak için Mevlana Ekrem Han ve kendilerini feda eden arkadaşları onlar için uyanış hareketlerine başlamışlardır.²⁴⁹ Hem İngiliz zulmü hem de yerel Hinduların baskıları Müslümanların hayatını cehenneme çevirmiştir. Bu dönemde Onun öncülüğünde çalışan siyasetçiler ve aydınlar, Müslümanların bağımsızlık kaderini çizmeye çalışmışlardır.²⁵⁰

Daha önce da bahsedildiği gibi Ekrem Han gazetecilik yanında Hilafet Hareketine ve Gandhi'nin İngilizlerle iş birliği yapmama hareketine aktif olarak katılmıştır. Ayrıca Çifçi hareketi, Milli hareke ve benzeri hareketlere de öncülük etmiştir. Ekrem Han bu hareketlere katılımıyla vatan için canlarını feda edecek güçlü bir genç kadro kurmaya çalışmış ve bu gençler daha sonra Pakistan hareketinin doğuşlarına da öncülük etmiştir. Bengal halkı da Hinduların ellerinden kurtulmak için Muslim League ve bu hareketlerine rağbet görmüşlerdir.²⁵¹ 1947 yılında Pakistan kurulduktan sonra Ekrem Han, Dakka'ya taşınarak siyasi hayatında Doğu Pakistan Muslim League'in Başkanı olarak devam etmiştir. Bu görevi ölümüne kadar sürdürmüş ve 100 yaşındayken Dakka'da 18 Ağustos 1968 tarihinde hayatını kaybetmiştir.²⁵²

Ekrem Han'ın en meşhur eseri *Mustafa Çarit* isimli siyer kitabıdır. İlim ve akıl silahlarını kullanarak, hurafe merkezli geleneği kırmak ve İslam'ın gerçek mesajını sunmak için bu kitabı kaleme almıştır. Bu kitap dönemin edebi alanda ve halk arasında o

²⁴⁹ Hasan, *Selections from Akram Khan's Tafsirul Quran*, s.21.

²⁵⁰ Galib, "Muslim Somaj o Maolana Akram Khan", s.3.

²⁵¹ Emajuddin Ahmed- Nazneen. "Islam in Bangladesh: Revivalism or Power Politics?" *Asian Survey*, C.30, S.8, 1990, erişim: www.jstor.org/stable/2644499, 22. 08.2022, s. 805.

²⁵² Razzaq, "Khan, Mohammad Akram".

kadar meşhur olmuştur ki, insanlar Mushaf'ın yanında evlerinde bir tane de *Mustafa Çarit* nüshası bulundurmaya başlamışlardır.²⁵³ Ekrem Han böylece gazeteciliğin yanında sürekli kalem savaşına da devam etmiştir. Seri halde kitap yazarak müslümanları uyandırmaya çalışmıştır. Sosyal sorunları ile ilgili *Samasy O Samadhan* ve *Moslem Banger Samajik İtihas* isimli iki tane kitap daha yazmıştır. Bu kitaplarda Müslüman toplumda var olan dini hurafeleri tespit edip çeşitli çözümler önermiştir. Ayrıca Ekber Şah'ın Din-î İlâhi teorisini eleştirmiş ve Evrengzib'in dini politikalarını takdir etmiştir.²⁵⁴ Bunun dışında Ekrem Han'ın tefsir çalışmaları da mevcuttur. Hapis hayatındayken telif ettiği *Tefsiru-l Kur'ân* dışında *Ummül-Kur'ân* ve *Şiirler ile Amme Cüzü* isimli *Kabbe Amme Para* gibi kitapları da telif etmiştir.²⁵⁵

3.1.2. *Mustafa Çarit* Kitabı

Mevlana Ekrem Han, *Mustafa Çarit* isimli siyer kitabını 1925 yılında yayınlamıştır. Yazarın kitabın başına koyduğu mukaddimesinde, siyer yazıcılığı ile ilgili değerlendirmesi ve tarih kısmı ile kitabın muhtevasını zenginleştirmiş ve kitabı toplamda 871 sayfadan oluşmuştur. Sonraki baskılarda bu sayı daha da artarak araştırma nitelikli dönemin en büyük siyer kitabı haline gelmiştir.²⁵⁶ Yazar, bu siyer kitabını piyasada mevcut olan diğer siyer kitaplarından farklı olarak ele almaya çalışmıştır. O dönemden itibaren kitabın önemi, muhtevaları, görüşleri ve kaynakları üzerinde araştırmacılar kafalarını yormuşlardır. Bengal filozofu olarak bilinen Devan Muhammed Azraf (1906-1999) Ekrem Han'ı değerlendirirken Hz. Peygamber'in hayatını bilimsel ölçülerle ele alan ilk siyer yazarı olarak zikretmiştir. Dr. Seyyid Sajjad Huseyin (1920-1995) bu kitabın İngilizce olarak da tercümesini arzu etmiştir. Ona göre, eğer bu kitap İngilizce'ye de çevirilirse uluslararası edebiyat dünyasında büyük şöhret kazanacaktı. Böylece o günlerden itibaren günümüze kadar edebiyatçı ve yazarlar tarafından Mevlana Ekrem

²⁵³ Hasan, *Selections from Akram Khan's Tafsirul Quran*, s.25.

²⁵⁴ Razzaq, "Khan, Mohammad Akram".

²⁵⁵ Galib, "Muslim Somaj o Maolana Akram Khan", s.2.

²⁵⁶ Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s.189-190.

Han'a da bu şaheseri için övgüler yapılmıştır.²⁵⁷ Övgüler yanında çeşitli zamanlarda *Mustafa Çarit*'i eleştirenler de mevcuttur. Özellikle Ekrem Han'ın miracın bedenlenmesi değil rüyada gerçekleştiğini söylemesi ve Hz. Peygamber'in mucizelerine farklı bir açıdan bakması bu eleştirilere neden olmuştur. *Mustafa Çarit* kitabına bir cevap olarak Hindistan'dan yazar Allame Ruhul Emin (1882-1945), 1926 yılında *Mustafa Çariter Prutibad* [*Mustafa Çarit Kitabına Cevap*] kitabını yazmıştır. Ayrıca Munşi Muhammed Reyazuddin (1862-1933), 1927 yılında *Mustafa Çarit* kitabına karşı eleştiri olarak *Hazret Muhammed Mustafar Jiban Çarit* [Hz. Muhammed Mustafa'nın Hayatı] ve Çitagong'dan Feyzullah Han 1932 yılında *Han Saheber Baze Kotha* [Sayın Han'ın Kötü Sözleri] kitaplarını da yazmışlardır. Ekrem Han kendisi de bu kitaba bir ekleme niteliğinde 1932 yılında *Mustafa Çariter Boisişto* [Mustafa Çarit Kitabının Özellikleri] isimli bir kitap daha yazmıştır.²⁵⁸

Yazar Ekrem Han sıradan bir siyer kitabı yerine; araştırmacıların siyer çalışmaları için kaynak olacak, herkesin doğru bilgiye ulaşacağı ve halkın da Hz. Peygamber'in doğru hayat hikâyesini ve öğretilerini öğreneceği nitelikte çalışmalarını sürdürmeye çalışmıştır. Bu hususları ayrıca mukaddeme kısmında Hz. Peygamber'in hayatına başlamadan önce siyer yazıcılığı ile ilgili özel bölümler ilave ederek açıklamıştır. Han, siyer-i nebi için başvurduğu bütün kaynakları Kur'ân-ı Kerim ve Sahih Hadisler ölçüsünde değerlendirerek kitabına yer vermiş ve bunun gerekliliği üzerinde durmuştur. Bunu yaparken bazen farklı bazen de yeni hakikatlara da ulaştığını hayretle zikretmiştir.²⁵⁹

Han bu çalışmayı kısa bir zamanda değil yıllardır harcadığı emekler sonucunda tamamlayabildiğini kaydetmiştir. Çünkü doğru bir siyer kitabı yazmak için kaynakları ancak ince bir araştırmadan geçirmesi gereğini hissetmiştir.²⁶⁰ Dolayısıyla bu incelemeleri

²⁵⁷ Galib, "Muslim Somaj o Maolana Akram Khan", s. 4; Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 110-112.

²⁵⁸ Sabur, "Bangla Sahitte Rasulçarit", s.2; Helal, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito*, s. 112,116-117.

²⁵⁹ Khan, Muhammad Akram, *Mustafa Çarit* [Hz. Peygamber Hayatı], Nobojatok Prokashoni, Kalikuta, 1938. s.IX; Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 191; Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.9-10.

²⁶⁰ Khan, *Mustafa Çarit*, s. IX; M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer Itibritto*, s. 124-125.

de okurlara sunmak için kendi tespitlerinden oluşan 148 sayfalık bir mukaddime bölümü yazmıştır. Han böylece bu mukkadimede siyer çalışmasının önemine kısaca değinerek konuyla ilgili duyduğu derin endişesini dile getirmeye çalışmıştır.²⁶¹

Yazara göre, bir dini anlamamanın yolu o dinin mücidini ya da tebliğicisini iyi anlamadan mümkün olmayacağını söylemekle birlikte, aşırı sevgi göstererek onu, insanüstü bir konuma götürmek de yanlış bir davranıştır. Çünkü bir kişiye hayran olanlar onun hakkında yanlış şeyler söylemeye başlayınca asıl hedefinden sapmaya başlarlar. Hz. Peygamber ile ilgili de aynı durum yıllardır yaşanmıştır.²⁶² Hâlbuki Allah Teâla Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'i hep bir insan olarak nitelemiştir.²⁶³

Ekrem Han, siyer alanının her ne kadar uydurulmuş bilgiler ile dolu olmasına karşın, Hz. Peygamber'i aslında doğru kaynaklardan anlamamanın mümkün olduğuna vurgu yapmıştır. Fakat yanlış kaynak, hurafeler ve bidatlere başvurmayı alışkın hale getiren yazarların, hep başka dinler yani Hristiyanlık, Yahudilik ve Hinduizm'e mensup olan kişilerin hatalarına düşme tehlikesinin fazla olduğunu da hatırlatmıştır. Yazar konunun daha açık bir şekilde anlaşılması için Hinduların Tanrısı olan *Sri Krişna*, Budistlerin din mucidi olan *Buda* ve Hristiyanların Hz. İsa ile ilgili doğru olmayan bilgilere başvurmalarına ve sapıklığa uğramalarına atıfta bulunarak bu yazarları ikaz etmiştir. Bu dinlere mensup olanlar bazen bilinçli bazen de bilinçsiz bir şekilde bu zâtlar hakkında insanüstü lakaplar icat etmişlerdir. Onlardan kimilerini tanrı konumuna da götürmüştür. Böylece zaman içerisinde belki dinini doğru tebliğ eden bir zâtı, zaman geçtikçe farklı bir boyuta götürmüş ve tanrılaştırmışlar.²⁶⁴ Yazar böyle bir tehlikeye karşı İslam dininin Allah tarafından korunduğuna sevinerek hala doğru bilgiye ulaşılanın mümkün olduğunu kaydetmiştir.

²⁶¹ Khan, *Mustafa Çarit*, s.1.

²⁶² Khan, *Mustafa Çarit*, s.1.

²⁶³ “De ki: Ben de sizin gibi bir insanım. Yalnız bana şu vahyolunuyor: Sizin İlahınız, sadece bir tek İlahtır. O halde Ona yönelerek doğru yolda yürüyün, Ondan mağfiret dileyin. Ona eş, ortak uyduranların vay haline!” (*Fussilet*, 41/6)

²⁶⁴ Khan, *Mustafa Çarit*, s.3-6; Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 191.

*“Fakat bizim için ümit verici durum bu ki, bizim selefler, âlimler, muhaddisler doğru kaynakları bütün emeklerini sarf ederek yıllardır muhafaza ederek günümüze kadar ulaştırmıştır. Bizim görevimiz doğru bilgiye ulaşmaktır ancak. Bu da diğer dinlerde mümkün olmamakla birlikte dinimizde mümkündür. Çünkü bu dini Allah korumaktadır.”*²⁶⁵

Yazar kitabın ikinci faslında *Mustafa Çarit*’in malzemeleri ve kaynaklarından bahsetmiştir. Bu kitabın ana kaynağı Kur’ân-ı Kerim, Hz. Peygamber’den nakledilen şartsız olarak kabul edilen sahih hadisler ve incelenip doğru olduğunu kanıtlayan Arap tarihleri olduğunu söyleyen Ekrem Han, kendisinin muhaddislerin rivayet ettiği her hadisin şartsız olarak kabul edilmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Örneğin hadislerden bir tanesi mevzu çıkarsa Hz. Peygamber’in siyerini anlatmak için birinin bundan mutlaka sakınması ve hadis usullerine başvurması gerekir. Âlimler ve muhaddisler bütün emeklerini sarf ederek tarih boyunca bu usul mantığını geliştirmiş ve günümüze kadar ulaştırmıştır.²⁶⁶

Yazar kısaca kitabın kaynaklarından bahsedip (ileride daha detaylı olarak ele alınacaktır) günümüze kadar siyer kitaplarının tarihine de değinmeye çalışmıştır. Burada İslam tarihçi Taberi ve siyer tarihçi İbn Hişam gibi âlimlerin, sadece senedlerine odaklanmış ve metnin doğru olup olmadığına bakmamış olmalarına da işaret etmiştir. Ekrem Han günümüze siyer için, olaylar dâhil dini bilgilerin sadece senedleri değil metinlerinin de incelenmesinin gerekliliğine vurgu yaparak birkaç madde yazmaktadır.

- Teşri konusu olmayan hadisler yani bağlayıcı nitelik taşımayan hadis ve rivayetler, İslam akidesinin ana unsurlarına herhangi bir zarar vermediği için bunların tahkiki hep ihmal edilmiştir. Nafile ibadet için zayıf olan hadisler bile kabul edilmiştir. Dolayısıyla temkinli davranmayan yazarlar mevzu hadisleri, Suriye ve Irak bölgelerindeki Grek, Hristiyan ve Yahudilerde yaygın olan hikâyeleri ve hurafeleri zaman içerisinde siyer kitaplarına da taşımışlardır.

²⁶⁵ Khan, *Mustafa Çarit*, s.7.

²⁶⁶ Khan, *Mustafa Çarit*, s.7-8.

- Bizim selef âlimlerin, şeriatın bağlayıcı nasslarını bırakıp tarihçilerin söylediklerini incelemek bir zaman kayıdır gibi görüşlerinden dolayı bazı yanlış bilgiler siyer çalışmalarına karışmıştır.

- Siyasi tutum ve mezhep amaçlı yaklaşımlar da önemli bir sebeptir. Bazıları kendi taraftarlığını güçlendirmek amacıyla gerçeği örtüp uydurulan bilgileri siyer kitaplarına almışlardır.

- Oryantalistlerin art niyetli davranışları da kısmen bile olsa bu meseleyi körüklemiştir. Onların bazıları özellikle ilk zamanlarda İslam'a karşı düşmanlık beslemeleri ve İslam aleyhinde uydurduklarını yazdıkları apaçıktır. Onların siyer çalışmaları da sonraki Müslüman yazarlar tarafından bazen referans olarak bazen de reddiye olarak kullanılmıştır. Böylece bunlar siyer alanına girmiştir.

- En etkin sebep ise halef âlimlerinin eski kitaplarından, ayıklamadan incelemeden alıntı yapmalarıdır. Oysaki siyer çalışmasında en seçkin siyer olarak kabul edilen Siret-i İbn İshak kendi dönemindeki muasır âlimlerce eleştirilere tabi tutulmuştur.

-Fakat günümüzdeki âlimler eski kitaplardan buldukları yanlış bütün bilgileri siyer-i nebiye doldurmuşlardır. Böylece iyi kötü her şeyi kabullenmekle birlikte asıl amaçtan sapmışlardır.²⁶⁷

Yazar kitabının üçüncü faslında *Mustafa Çarit*'in üç kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerifler ve kısmen de tarihi rivayetler olarak bu üç kaynağın doğru olduğunu zikretmiş ve çeşitli yönden bunları tasnif etmiş, bunlara eleştiriler getirmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in mutlaklığından bahsederken Hristiyanların şüphecilik yaklaşımlarına eleştiriler yapmıştır. Hadisin sahih olanını kabul etmiş, fakat mevzu olan hadisleri almayarak tehlikelerinden bahsetmiş ve üçüncü kaynak olan diğer siyer yazarlarının kitaplarına da temkinli yaklaşımını sürdürmüştür. Yazar bu kısımda İmam Buhari, Musa, İbn Ukbe, Zühri, İbn İshak, Vakidi, İbn Saad, İbn Cebir et-

²⁶⁷ Khan, *Mustafa Çarit*, s.8-13.

Taberi ve diğer tarihçi ve âlimleri değerlendirmiş ve eserin son faslında Arapça, Urduca ve Farsçada yazılan siyer kitaplarının listesini vermiştir.²⁶⁸

3.2. Gulam Mustafa ve Onun *Bişşanabi* Kitabı

3.2.1. Gulam Mustafa'nın Hayatı ve Eserleri

Şair Gulam Mustafa (Golam Mostafa), Bengalcide edebî çalışmasıyla Hindu-Müslüman bütün din mensuplarını hoşnut edebilen ve aynı zamanda Müslümanların uyanışına öncülük eden şairlerden biridir. Şiirlerinin yanında mensur çalışmalarıyla da ün kazanmış olan Gulam Mustafa'nın Bengal literatürüne kazandırdığı en büyük eser *Bişşanabi* isimli siyer kitabıdır. Bu kitap Bengalce siyer literatürünün şaheseri olarak nitelendirilmektedir.²⁶⁹ Gulam Mustafa 1897 yılında Bangladeş'in Jessore eyaletine bağlı *Manoharpur* köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Gulam Rabbani ve dedesi Kadı Gulam Server de halk şairlerindendir.²⁷⁰

Şairler yetiştirmiş bir aile ortamında doğan Gulam Mustafa çocukluğundan itibaren şiirlere tanıklık etmiştir. Dedesi İngiliz Nil vergisi toplayanlara karşı; milli şiirler yazarak toplumu uyandırma görevini üstlenmiştir. Babası da şiir yazarak her akşam evinde şiir meclisi düzenlemiştir. Etrafında yaşayan halk da gelip büyük coşkuyla bu şiirleri dinlemiştir. Dolayısıyla Gulam Mustafa da çocukluktan beri şiirlere rağbet etmeye başlamıştır.²⁷¹

1913 yılında orta öğrenime devam ederken haftalık *Muhammedi* dergisinde ilk şiirini yayınlamıştır. Bundan sonra 50 yıl boyunca hiç yılmadan şiir, roman, tercüme makale, mensur eser gibi edebi çalışmalarına devam etmiştir. Yazara ait yedi şiir kitabı, dört tercüme kitabı, iki roman, iki halk türküsü derlemesi, dört siyasi kitap, üç biyografi

²⁶⁸ Khan, *Mustafa Çarit*, s.30-148; Miah, *Bangla Shahitye Rasul Charit*, s. 193.

²⁶⁹ Hamidur Rahman, “İslami Oitijjer Kobi Gulam Mustafa (1897-1964)” [İslam Geleneğinin Şairi Gulam Mustafa], 2014 erişim: <https://onuswar.wordpress.com/2014/09/06/>, 12.05.2022.

²⁷⁰ Shahidul Islam, “Mostafa, Golam”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Mostafa,_Golam, 12.05.2022.

²⁷¹ Rahman, “İslami Oitijjer Kobi Gulam Mustafa (1897-1964),”, s. 1.

kitabı, Kur'ân-ı Kerim tercümesi, çocuklar için seri şekilde kitaplar, dil bilgisi kitapları ve müfredat için yazdığı ders kitapları bulunmaktadır.²⁷² Çocuklar için yazdığı *Shisurpan* ve *Prathona* isimli iki şiiri Bengal edebiyatında önemli yer almış olup, Bangladeş Milli Eğitim Bakanlığı'nın kararıyla müferadat programlarında çocuklara okutulmaktadır.²⁷³

Hem manzum hem de mensur eserler yazarı Gulam Mustafa İslam ve cihat (1947), İslam ve sosyalizm (1946) , Pakistan'ın devlet sistemi ve kendi düşünceleri ile ilgili mensur çalışmalar yapmış ve bu alanda önemli eserler bırakmıştır. Bu çalışmalarından en meşhur olan *Bisşanabi* (1942) kitabı Müslümanlar arasında o kadar şöhret bulmuştur ki, mevlitlerde yüksek ses ile halen okunmaktadır.²⁷⁴ Ayrıca dini ezgileri ve şiirleri de bestelenerek halk arasında dilden dile dolaşmaktadır. Meşhur Bengal bestecisi Abbasuddin ile de bazı ses kaydı bulunmaktadır. Onun edebi ve kültürel katkılarından dolayı *Jessore Sangha* tarafından 1952'de *Kavya- Sudhakor* (Şiirin Sultanı) ve Pakistan hükümeti tarafından 1960 yılında *Sitare-i İmtiyaz* (İmtiyaz Yıldızı) ünvanları verilmiştir.²⁷⁵ Çocukluğundan beri edebiyatla uğraşan Gulam Mustafa eğitim hayatını tamamladıktan sonra 1920 yılında bulunduğu eyalette öğretmenlik mesleğine girmiştir. Sonra terfi alıp Kalküta Okulu ve Külliyesinde de öğretmen olarak çalışmıştır. 1950 yılında emekli olana kadar bu mesleğe devam edip Faridpur şehrinde bulunan okulda müdürlük görevini yürütmüştür.²⁷⁶ Ayrıca 1945 yılında kurulan Doğu Bengal hükümetinin dil reform komitesine de başkanlık görevini yapmıştır. Gulam Mustafa Urduca taraftarı olup, 1952 yılında dil hareketinde Bengalce yerine Urduca'nın Pakistan'ın resmî dili olması gerekliliğini desteklemiştir.²⁷⁷ Gulam Mustafa 67 yaşındayken 1964 yılında hayatını kaybetmiştir.

²⁷² M.A. Sabur, "Kobi Gulam Mustafa o Tar Sahityo Sadhona" [Şair Gulam Mustafa ve Edebi Çalışmaları], erişim: <https://dailysangram.com/post/392452>, 12.05.2022.

²⁷³ Azibor Rahman, "Grabbers Claim Poet's Home", *The Daily Star*, erişim: <https://www.thedailystar.net/grabbers-claim-poets-home-27530>, 12.05.2022.

²⁷⁴ Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.10.

²⁷⁵ İslam, "Mostafa, Golam".

²⁷⁶ Sabur, *Kobi Gulam Mustafa o Tar Sahityo Sadhona*, s.2.

²⁷⁷ Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.10; İslam, "Mostafa, Golam".

3.2.2. *Bisşanabi* Kitabı

Gulam Mustafa'nın *Bisşanabi* kitabı ilk olarak 1942 yılında yayımlanmıştır. Şimdiye kadar bu kitabın 60 defa baskısı yapılmıştır. Bengal literatüründe *Bisşanabi* kadar başka bir kitap okurlar arasında bu kadar meşhur olmamıştır.²⁷⁸ Yazar bu kitabı, her yaşa hitap edecek şekilde hem Hz. Peygamber'e karşı derin sevgi ve duygu hem de güçlü deller ihtiva eden bir kitap olarak telif etmiştir.²⁷⁹

Helal, bu kitabın ne tam somut ne de tam soyut olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir.²⁸⁰ Bengalce dil bilimci Dr. Muhammed Şahidullah, Bangla Akademisi Müdürü Seyyid Ali İhsan ve diğer Bengalcenin önde gelen şahısları *Bisşanabi* kitabını değerlendirerek övgüler yapmışlardır. Hatta yazar Dr. Manoz Bosu kendisi Hindu olmasına rağmen bu kitabı okuduktan sonra o kadar etkilenmiş ki, sonra mektup yazarak Gulam Mustafa'ya teşekkür etmiş ve bu kitabı sayesinde Hz. Peygamber'e ulaşabildiğini dile getirmiştir.²⁸¹

Gulam Mustafa, üslup olarak kitabın her bölümünü kaleme alırken, okurlar içinde bir merak uyandırmak istemiş ve belli bir mesele öne sürerek konuya giriş yapmıştır. Örneğin, Hz. Peygamber'in soyunu anlatmadan önce bu konuya, O'nun nereden geldiği ile ilgili merak edilmesi gereken bir soru getirmiş ve okurlara tarihî kaynaklardan bunun cevabını bulma teklifini sunmuştur.²⁸² Böylece her konuya girmeden önce okurlar bir merak içinde olurlar ve sonraki bölümler için beklerler. Kitabın bu özelliği Bengal literatüründe bulunmaz bir usluptur.²⁸³

Gulam Mustafa kitabında Hz. Peygamber'i tasvir ederken de kendine has akıl ve sevgiye dayalı bir üslupla yaklaşmıştır. Hz. Peygamber'i mensur bir şekilde gönlünün bütün sevgisiyle Gulam Mustafa gibi başka bir şair belki anlatamamıştır. Hz.

²⁷⁸ Helal, *Bangla Vasay Muhammad Sa Çarit*, s.120.

²⁷⁹ Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.10; M. Abdul Hai, - Sayed Ali Ahsan, *Bangla Sahityer İtibritto*, s. 125.

²⁸⁰ Helal, *Bangla Vasay Muhammad Sa Çarit*, s.120.

²⁸¹ Helal, *Bangla Vasay Muhammad Sa Çarit*, s.121; Rahman, *İslami Oitijjer Kobi Gulam*, s.2.

²⁸² Mustafa, *Bisşanabi*, s.32.

²⁸³ "Golam Mostafa" *Jessore İli Bilgi Portalı*, Erişim: www.jessore.info/index.php?option=content&value=238, 19.05.2022.

Peygamber'in annesi Âmine'nin muhteşem rüyalarından başlayarak tabiatın sonsuz güzelliklerini katarak Onun dünyaya gelişinden siyer akışlarına giriş yapmıştır. Yazar onun doğumu ile tabiattaki herşeyin yeniden canlanmasını ve hoş olmasını mensur fakat bir şairin düşündüğünden öte satırlarla anlatmaya çalışmıştır. Örneğin, Kim bu yeni gelen misafir? Kim bu cennet nuru? Kim bu, dünya ahireti uğruna can bulduğu nur? Bu hayrulbeşer çocuk, Allah'ın gönderdiği en seçkin ve en son peygamber, kâinatın sonsuz refahı ve uğurlusu, insanlar için usvetül hasene, Allah'ın en güzel yaratığı evrensel peygamber Hz. Muhammed (sav)'dır.²⁸⁴

Böylece Hz. Peygamber'in siyerine devam eden yazar sadece kuru anlatımıyla sınırlı kalmayıp Hz. Peygamber'in nasıl tasavvur edilmesin gerektiğine de değinmiştir. Ona göre, doğru bir tasavvur etmekte başarısızlık, O'nun hayatının büyük bir kısmının insanlara karanlık kalmasına sebep olacaktır. Meseleyi daha net bir şekilde açıklayarak yazar Hz. Peygamber'i bazılarının insanüstü bir varlığa götürmeleri, bazılarının ise sıradan bir insan gibi tasvir etmeye kalkışmaları gibi hatalarını zikretmiştir. Yazar Hz. Peygamber'in, insan ve insanüstü varlığın karışımı olup, Allah ve kul arasında bir köprü görevi yürüttüğüne vurgu yapmıştır. Kısaca onun yeryüzünde Allah'ın elçisi ve halifesi olduğunu tasvir etmiştir. Yazara göre, Allah her şeyin yaratıcısı olup Onun şekli yoktur. Fakat mahlûkun şekli vardır. Burada Halik ve mahlûk arasında bir vasitanın olması gerekiyor. Bu vasita ise Hz. Muhammed idi. Bir taraftan O Allah'ın temsilcisi diğer taraftan O Allah'ın katında insanların da temsilcisidir. Allah'ın buyruklarını insanlara ulaştırmak için vazife görürken insanların üzüntülerini, şikâyetlerini, taleplerini ve eksiklerini de Allah'a sunar. Dolayısıyla O hem yaradana hem de yaradılana lazım olan biridir. Yazar okurlara Hz. Peygamber'in hayatına böyle bakıldığında onu tanımanın kolay olduğuna vurgu yapmış aksi takdirde doğru bir peygamber tasavvuru elde edilmesinin mümkün olmayacağına dikkat çekmiştir.²⁸⁵

²⁸⁴ Mustafa, *Bişşanabi*, s. 21-22.

²⁸⁵ Mustafa, *Bişşanabi*, s. 24; Rahman, "Contribution of Bengali Scholars to Sir'ah Literature", s.10.

Bisşanabi kitabı da siyer yazıcılığının orta dönemi ve modern dönemi arasında bir köprü vazifesi görme özelliği taşımaktadır. Gulam Mustafa, Hz. Muhammed'in orta dönemi şairlerin sık sık vurguladığı Nur-i Muhammedi meselesini zikrederek Hz. Peygamber'i vaad edilmiş bir peygamber olarak tasvir etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda bilimsel bulguları da katmış ve modern döneme uygun bir kitap haline getirmiştir. Yazar, Seyyid Sultan, Zeyneddin ve diğer orta dönemin şairlerine benzeyerek Hz. Peygamber'in bu dünyaya gelmeden evvel ilk yaratılış olarak yaratıldığını ifade etmiştir. Yazara göre, her sanatçı bir sanatı ortaya çıkarmak için her şeyi önceden tasarlar, sonra bir sanat ürünü olarak bu sanatçı tarafından zamanı gelince tezahür eder. Hz. Peygamber'in dünyaya gelişi de buna benzer. Peygamberlik görevi yapma zamanı gelmeden evvel her şey yaratmadan önce Allah teâla onu yaratmış ve zamanı gelince olağanüstü bir insan olarak bu dünyaya göndermiştir. Gulam Mustafa bu görüşünü ortaya koyarken, Hz. Peygamber'in “*Evvela Ma Halakallahu Nuri*” Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur” sözüne dayandırmıştır.

Gulam Mustafa, *Bisşanabi* kitabında Hz. Peygamber'in ilk yaratılmış olduğunu savunarak onu vaad edilmiş bir peygamber olarak tasvir etmeye çalışmıştır. Çünkü her şey O yaratıldıktan sonra yaratılmış ve bütün kâinat onun nuruyla aydınlanmıştır. Kâinattaki her şey onun tezahüratını merakla bekliyorlardı. Hz. Âdem'den başlayarak Hz. İsa'ya kadar bütün peygamberler onun geleceğinden haber vermişlerdir. Yazar diğer siyer yazarlarından farklı olarak haber vericilerde peygamberler dışında Hindistan'da nüfusu yoğun olan Hindu ve Buddist dinlerine ait kitapların ve Tevrat, Zebur, İncil gibi semavi kitapların da Hz. Peygamber'in geleceği hakkında müjde nitelikli haberleri okurlara aktarmıştır. Dolayısıyla ona göre, Hz Peygamber'in en hususi bir özelliği de onun geleceği önceden vaad edilmiş bir peygamber olmasıydı.²⁸⁶

3.3. Muhtevaları Bakımından *Mustafa Çarit* ve *Bisşanabi*

3.3.1. Hz. Peygamber'in Geldiği Dönemde Dünyanın Hali

²⁸⁶ Mustafa, *Bisşanabi*, s.25.

Hız. Peygamber'in bir rahmet elçisi olarak dünyaya gelmeden önce de Allah'ın çeşitli çeşitli zamanlarda ve farklı kavimlere göndermiş olduğu peygamberler mevcuttur.²⁸⁷ Onların tebliğ etmiş olduğu dinin de İslam olduğu Kur'ân ayetleriyle teyid edilmiştir. Nitekim Ulü-l Azam Peygamberlerden sayılan Hz. İbrahim de oğullarına Müslüman olmalarını emretmiştir.²⁸⁸

Ancak insanlar zaman içinde Allah'ın seçmiş olduğu tevhit dinini unutmuş ve ona şirk koşarak putperestlik ve cehalet içine girmişlerdir. İşte böyle bir zamanda Allah, Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderip putperest Arapları cehaletten kurtararak hidayete erdirmiştir. Bütün siyer yazarları, Hz. Muhammed'in hayatını anlatmadan önce önceki peygamberlerin hayatından ve İslam öncesindeki Arap toplumunun durumundan bahsetmiştir. Ekrem Han ve Gulam Mustafa siyer kitaplarında, Hz. Peygamber'in dünyaya gelmeden önce Arap toplumunun mevcut durumu ile birlikte yazarların ait olduğu Hindistan başta olmak üzere dünyanın diğer kültür ve medeniyet havzalarından Çin, İran ve benzeri ve ayrıca Yahudilik, Hristiyanlık gibi dinlerden de bahsetmişlerdir.²⁸⁹ Fakat iki yazarın amacı da Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği sırada dünyanın durumunu kısaca anlatmaktır. Gulam Mustafa cehalet çağı olarak nitelediği bu dönemi şu sözlerle özetlemeye çalışmıştır:

“O zaman dünyada gerçekten bir karanlık çağ vardır. Arap, Fars, Mısır, Rum, Hindistan ve medeniyet denilen her yerde Hakkın ışığı sönmüştü. Zebur, Tevrat, İncil, Veda ve diğer dini kitaplar tahrif edilmiş olup, insanlar Allah'ı unutarak yaratılarına teslim olmuşlardır. Tevhid veya Tek tanrılık dünyadan

²⁸⁷ “Biz her millete bir peygamber gönderdik. O da 'Allah'a ibadet edin, tağuttan uzak durun!' dedi. Sonra onlardan bir kısmına Allah hidâyet nasib etti, bir kısmı hakkında da sapacaklarına dair hüküm kesinleşti. İşte gezin dolaşın dünyayı da peygamberleri yalancı sayanların âkıbetlerinin ne olduğunu görün!” (Nahl, 16/36).

²⁸⁸ “Bir zaman Rabbi ona: “İslâm ol” dediğinde, İbrahim: “Âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.” demişti. İbrahim İslâm ümmetinden olmayı oğullarına da vasiyet etti. Yakub da onu tavsiye ederek: “Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti. O halde sizler sadece Müslümanlar olarak can verin.” dedi. Yoksa siz Yakub'a ölüm geldiği sırada yanında mı bulunuyordunuz? O zaman o, oğullarına: “Benden sonra neye tapacaksınız?” demiş, oğulları da: “Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek ilâha kulluk edeceğiz. Bizler O'na teslim olduk.” demişlerdi.” (Bakara, 2/131-133).

²⁸⁹ Mustafa, *Bişşanabi*, s. 39-42; Han, *Musafı Çarıt*, s. 200-203.

neredeyse yok olmuş gibiydi. Doğaperestlik, putperestlik, rahip perestlik, hayalet inancı ve maddeperestlik, onların dinleri haline gelmişti. Siyasi, sosyal veya ahlakî düzeni olan her şey de yok olmuştu. Haksızlık, zina ve kargaşa ile dünya adeta hasta olmuştu.”²⁹⁰

Ekrem Han bu tahribin ana aktörünün dinî rahiplerin olduğunu zikrederek, bu dönemde karanlığı aydınlık olarak gördüklerini kaydetmektedir. Hz. Peygamber’in dünyaya geldiği sırada ilim, din, hukuk ve medeniyetin ne kadar büyük bir tahribe uğradığına dikkat çekerek, bu geri kalmışlığın hatırlanmasının insanları dehşete düşüreceğini de zikretmektedir.²⁹¹

Ekrem Han bu duruma ilave olarak Gulam Mustafa veya diğer siyer yazarlarının zikretmediği bir hususa okurların dikkatini çekmeye çalışmıştır. Yazara göre, Avrupa, Asya ve Afrika böylece bütün dünya karanlık içinde boğuşurken Rahman olan Allah’ın rahmeti Arapların yaşadığı topraklarında yansımıştır. Yani dünyayı kurtarmak için Hz. Peygamber’i Arapların bölgesine göndermiştir. Çünkü ona göre, Arabistanın dışında başka bir bölge olsaydı Allah’ın bütün insanlara hidayeti ulaştırma amacı tam olarak gerçekleşmiş olmayabilirdi. Konum itibariyle Arapların yaşadığı yer veya Hz. Peygamber’in doğduğu Mekke şehri dünyanın ortasında ve Arapların da diğer toplumlara göre özgürlük anlayışları daha kuvvetli idi. Onların bu özellikleri, inançlarına hak olsun veya batıl olsun sadakatli kalmalarını sağlamakta idi.²⁹²

Arap kavimler arasında Haşimoğulları kabilesi zaman içinde en şerefli kabilesi hale gelmiş ve Kâbe’nin bakım görevini üstlenmiştir. Ekrem Han burada çok detaylara girmemiş ise de, Gulam Mustafa bu konuya daha fazla yer vermiştir. Dolayısıyla diğer yazarlardan farklı olarak, Hz. Peygamber’in doğduğu Arap toplumunu anlatmadan önce kitabın başlangıcında doğrudan siyer konulu bölümleri getirmiş ve Hz. Peygamber’in soyundan bahsetmiştir. Onun soyunun Hz. İbrahim’e ve oğlu İsmail’e dayandığını, oğlu İsmail’in Mekke’ye yerleşmesi, Cürhum kabilesi ile evlenip soyunu genişletmesi üzerinde

²⁹⁰ Mustafa, *Bişşanabi*, s. 39.

²⁹¹ Khan, *Musatfa Çarit*, s. 200.

²⁹² Khan, *Musatfa Çarit*, s. 220-223.

durmuştur. Yazara göre, Hz. Peygamber'in soyunda Hz. İbrahim vasıtasıyla Farisi kanı, İsmailin eşi Hacer vasıtaıyla Mısır kanı ve diğer bir eşi Saide vasıtaıyla Arap kanı birleşmiştir. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmüttalip'in *Zemzem* kuyusunu keşfetmesi ve oğlu Abdullah'ı kurban etmek istemesi konularını zikrederek dedesinin Kureyşliler içinde seçkin bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.²⁹³ Ekrem Han da kısaca Hz. İbrahim'den bahsettikten sonra Hz. Peygamber'in doğum tarihi meselesine girmiştir.

Ona göre, Hz. Peygamber'in doğum tarihiyle ilgili İslam âlimleri ve tarihçiler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Taberi, İbn Haldun, İbn Hişam, İbnü'l Esir gibi tarihçiler 571 miladi yılın 12 Rebiülevvel tarihine işaret ederken, Ebul Fida 10 Rebiülevvel olduğunu söylemiştir. Fakat doğum gününün pazartesi gün olduğu konusunda rivayet geçtiği için kimsenin şüphesi yoktur. Hal bu iken modern tarihçiler 12 veya 10 Rebiülevvel tarihin pazartesi günü olmadığına dikkat çekerek 9 Rebiülevvel olduğunu söylemiştir. Mısır'dan gökbilimci Mahmud Paşa Faruki bu tarihleri hesaplayarak 9 Rebiülevvel olduğunu teyit etmiştir.²⁹⁴

Fakat Gulam Mustafa kitabın başında bu konu ile ilgili kitabın başında pek şey söylememiş ise de, sonraki baskısında eklediği özel bölümde bu meseleyi ele almış ve Ekrem Han'ın görüşüne itiraz etmiştir. Ona göre, 9 Rebiülevvel günü Hz. Peygamber'in doğum günü olduğu modern araştırmacılar tarafından öne sürülmüş olup bunların çoğu Mısırlı Felekçi Mahmud Paşa Faruki'yi takip etmiştir. Hâlbuki bu görüş kesin değildir ve dolayısıyla biz eskiden beri devam edegelen 12 Rebiülevvel tarihini, Hz. Peygamber'in doğum günü olarak kabul edeceğiz.²⁹⁵

Bu bölümde diğer bir mesele ise Hz. Peygamber doğmadan önce annesi Âmine'nin rüya görmesi ve Hristiyan yazarların eleştirileridir. Ekrem Han her ne kadar çağdaş düşünce sahibi bir yazar olsa da, bu rüyaları savunmaya çalışmış ve Hristiyan yazarlara da cevap yazmıştır. Onlara İncil'de (yazar kesinlikle bu bilginin doğru olduğunu

²⁹³ Mustafa, *Bişşanabi*, s. 33.

²⁹⁴ Khan, *Musafı Çarıt*, 224-225.

²⁹⁵ Mustafa, *Bişşanabi*, s. 276; M. Ali Kestioğlu, "Karen Armstrong'un Siyer ve İslâm Tarihine Bakışı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 2011, s.58.

söylememektedir) zikredilen Hz. Meryem'in eşinin gördüğü rüya hikâyesini hatırlatarak kendilerine ait olan dini kitaplarında benzer rüya meselesi varsa Âmine'nin rüya gördüğünü dinledikleri zamanı için şaşırdıklarını sorgulamıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber'e Ahmed ve Muhammed olarak isim koyması konusunda da onların sadakatsızlığını yine İncil'den referans getirerek sert bir dille eleştirmiştir. Ekrem Han bir tarafta bunları savunurken, Müslüman yazarlar arasında dolaşımda uydurulan hikâyeleri de eleştirisinden yoksun bırakmamıştır. Ona göre, Hz. Peygamber'in annesi Âmine ve dedesi Abdülmüttalip'in rüya olarak gördüğü Hz. Peygamber'in nurunun Basra'dan Fars'a gittiği, Hz. Peygamber'in doğumu esnasında Fars Padişahı Nevşer'in saray sütunlarının yıkıldığı, yıllardır devam eden ateşgedenin söndüğü, kâinattaki bütün canlıların insanlar gibi konuştuğu, bütün tahtların çöktüğü, Kâbe içinde bulunan 360 putun ve dünyadaki diğer putların yüzüstü düştüğü, yeni gezegenlerin doğduğu, meleklerin doğum odasına gelip toplandığı ve benzer hikâyelerle ilgili ne bir dini ne de tarihi bir kaynak vardır. Bunlar, tamamen hikaye anlatan Müslüman yazarlar tarafından uydurulmuştur. Hz. Peygamber'in şanını yüceltmek için doğru rivayetler yeterlidir. Diğer din mensuplarını takip ederek ne yazık ki, Müslümanlar da bu hataya düşmüşler ve bu hikâyeleri uydurup kitaplarında bile yer vermişlerdir.²⁹⁶

3.3.2. Hz. Peygamber'in Çocukluğu Dönemi

Arap geleneğine uygun olarak Hz. Peygamber için dedesi tarafından isim konulmuş ve akıka kurbanı verilmiş ve sıra sütanneye verilmeye gelmiştir. Çünkü çölün temiz havası çocukların büyümesi ve fasih Arapça öğrenmesi için şehir havasından daha elverişli idi. Sütannesine de ücret ve mükâfat verilme geleneği vardı. Dolayısıyla çölden gelen aileler şehirde doğan yeniçocukları almak için zaman zaman Mekke'ye gelirler ve kapı kapı dolaşırlardı. Hz. Peygamber' e sütannelik yapmak da böylece Saadoğulları kabilesinden gelen Halime'ye nasip olmuştur. Saad kabilesi saf ve fasih Arapça kullanmak

²⁹⁶ Khan, *Musatfa Çarit*, 226-235.

hususunda çok meşhur olmuştu. Şehir Arapçasının dışarıdan gelenlerin etkisiyle sahihliği bozulmuştur.²⁹⁷

Ekrem Han bu konuya İngiliz şarkiyatçı Sir William Muir'in bu konu hakkındaki sözlerini eklemiş ve onu eleştirmiştir. O (Muir), Hz. Peygamber'in buradan fasih Arapça öğrendiğini ve ardından Kur'ân oluşturduğunu ileri sürmüştür.²⁹⁸

Siyer kitaplarında Halime'den önce amcası Ebu Leheb'nin cariyesi Sevbiye'nin de ona sütannelik yaptığı rivayeti de geçmektedir. Bu cariyeye Ebu Leheb'e Hz. Peygamber'in doğum haberini verdiğinde Ebu Leheb kendisini azat etmiştir. Ekrem Han, Sevbiye'nin sütannelik yaptığını zikretmiş, fakat Ebu Leheb'in cariyesini azat ettiği görüşünün doğru olmadığını kaydetmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, Hz. Hatice ile evlendikten sonra sütanneliğine sadakatını göstermek için onu Ebu Leheb'den satın almak ve azat etmek istemiş, fakat Ebu Leheb bunu hiç bir şekilde kabul etmemiştir. Hz. Peygamber hem Halime hem de Sevbiye'ye her zaman büyük saygı göstermiştir. Hatta onların ölümünden sonra akrabalarını da gözetmiştir.²⁹⁹

Sonraki safhalarda iki yazarın da üzerinde durduğu konu, şakk-ı sadr veya Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olmuştur. Bazı yazarlar İnşirah sûresinde de göğsünün genişletilmesi meselesini bu olaylara atfetmeye çalışmışlardır.³⁰⁰ Hadis Kaynaklarında Hz. Enes tarafından bu konu hakkında rivayetler mevcut olup geçmişte bütün siyercilerin kitaplarında da yer almıştır. Ancak modern dönemde bazı yazarlar bilimsel izah getirmeye çalışırken mahiyeti açısından şüphelere düşmüşlerdir. Gulam Mustafa bu soruna mutedil bir şekilde yaklaşp geçmişte var olan görüşleri benimsemekten yana olduğunu düşündürmektedir.³⁰¹ Mevlana Ekrem Han ise, sahih rivayetleri kabul etmekle beraber bunun mahiyetine getirilen izahları kabul etmeyerek sert ekşitiriler yapmıştır. Aynı

²⁹⁷ Mustafa, *Bisşanabi*, s.24; Khan, *Musatfa Çarit*, 238.

²⁹⁸ Khan, *Musatfa Çarit*, 238.

²⁹⁹ Khan, *Musatfa Çarit*, 238.

³⁰⁰ Mustafa, *Bisşanabi*, s.48; Khan, *Musatfa Çarit*, 242. ;“Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?” (İnşirah Surtesi, 94/1. Şakki sadr maddesi âlimler arasında görüş farklılığı da sebep olmuştur. Bunun mahiyeti ve çocukluk döenmi mi miraç gecesinde mi böylece zaman ve deva konusunda da ihtilaflar söz konusudur. Detaylı bilgisi için bkz. Erdinç Ahatlı, “Şakki Sadr”, *DİA*, İstanbul, 2010, C.38, s.309-310.

³⁰¹ Mustafa, *Bisşanabi*, s.49.

zamanda tarihçilerin olayları birbirleriyle karıştırdıklarını da dile getirmiştir. Ayrıca konu ile alakalı ve *üsibe* kelimesi ile Batılı şarkiyatçı William Muir'in³⁰² Hz. Peygamber'in hastalığı ile ilgili sapık görüşlerini de dile getirerek bunları incelemede bulunmuştur.³⁰³

Hz. Peygamber ana karnındayken babası Abdullah'ı kaybetmiş ve yetim olarak dünyaya gelmiştir. Sütannesi Halime'nin yanında yaklaşık dört, beş yıl kaldıktan sonra ana kucağına dönmüş ve küçük çocuk iken çok zaman geçmeden annesini de kaybetmiştir. Babasının Yesrib'deki kabrini ziyaret ettikten sonra Mekke'ye dönüşünde annesi Âmine hastalanır ve Hz. Peygamberi öksüz bırakıp hayatını kaybeder.³⁰⁴ Hz. Peygamber bundan sonra dedesi Abdulmüttalip'in himayesinde büyümüştür. Abdulmüttalip torununu çok severdi. Fakat Ekrem Han, Sir William Muir'in bir gün Hz. Hamza'nın şarhoş halindeyken Hz. Peygamber'i Abdulmüttalip'in kulu gibi söz kullandığını malzeme edinerek bu tabiri kullanmasını eleştirmiştir.³⁰⁵

Aynı zamanda Ekrem Han İslam âlimlerinin Hz. Peygamber'in sünnet edilmiş halde olarak doğduğu görüşünü de redderek dedesi tarafından doğumunun yedinci gününde sünnet edildiğini rivayetlerle savunmaktadır. O, Hz. Peygamber'in bir insan olduğunu ve diğer çocuklar gibi büyüdüğüne vurgu yapmıştır. Kur'ân ve hadislerde Hz. Peygamber nasıl bir insan olarak nitelenmiş ise, onun çocukluk dönemi de diğer çocuklarınki gibidir.³⁰⁶

Dedesinin ölümünden sonra Hz. Peygamber amcası Ebu Talip'in himayesinde büyümüştür. Amcası da onu çok sevmiş ve yanından pek ayırmamıştır. Hatta ticarete giderken de onu götürmüştür. Şam'a ticaret kervanıyla giderken Hristiyan rahib Bahira'nın onu Basra kentinde gördüğünü, kendisinin Hz. İsa'nın müjdeciyi olduğunu ve ileride insanlar için Allah tarafından gönderilen bir peygamber olacağını haber verdiği hikâye hakkında Mustafa kısaca bahsetmiştir.³⁰⁷ Ancak Ekrem Han bu olayın

³⁰² The Life of Mohammad isimli kitabın yazarı ve şarkiyatçı.

³⁰³ Khan, *Musatfa Çarit*, 242-245.

³⁰⁴ Mustafa, *Bişşanabi*, s.51; Khan, *Musatfa Çarit*, 247.

³⁰⁵ Khan, *Musatfa Çarit*, s.258-260.

³⁰⁶ Khan, *Musatfa Çarit*, s.260-262.

³⁰⁷ Mustafa, *Bişşanabi*, s.55-56.

doğruluğunu kabul etmemekle beraber Tirmizî'nin rivayet ettiği bununla ilgili hadisi sahih olmadığını muhaddislerin tahkiklerinde anlatmıştır. Hadiste geçen Bahira'nın, amcası Ebu Talip'e onu Ebu Bekir ve Bilal ile Mekke'ye geri gönder sözü hiç bir tahlilde doğru değildir. Çünkü o dönemde Hz. Ebu Bekir küçük bir çocuk ve Hz. Bilal de daha doğmamıştır. Bazı muhaddisler bu hadisi münker, zayıf veya mevzu olarak zikretmişlerdir.³⁰⁸

3.3.3. Hz. Peygamber'in Aile ve Sosyal Hayatı

Mekke şehri Arapların ticaret merkezi idi. Hem ticaret hem de kültürel alışveriş için en büyük panayır olan *Ukaz* panayırı burada düzenleniyordu. Bir defasında bu panayırda çıkan tartışmalar neticesinde Kureyş ve Kays kabilesi arasında beş yıl sürecek bir savaş meydana gelmiştir. *Harb-i Ficar* veya kötülüğün savaşı anlamına gelen bu savaşa Hz. Peygamber de doğrudan katılmış ve amcalarına ok toplayarak yardım etmiştir. Bu savaşta binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Kureyşliler haklı imiş ve üzerine zorlar yürümüşler.³⁰⁹ Hz. Peygamber'in bu savaş esnasında kaç yaşında olduğu net olmamakla beraber yeni yeni ergenlik yaşına girdiği anlaşılmaktadır. Kimi siyerciler onun 10 yaşında olduğu söylemiş ise İbn Hişam ve İbn İshak 14 yaşında olduğunu söylemişlerdir.³¹⁰

İki yazar da bu savaşta Hz. Peygamber'in amcalarına yardım ettiğini söyleyip savaştan sonra diğer Mekkeli gençler ile birlikte Hz. Peygamber'in sosyal ve siyasi reformu için giriştiği adımlarından bahsetmişlerdir. Faziletliilerin anlaşması anlamına gelen *Hilfü'l-Fudul* cemiyetini kurarak haksızlığa uğrayanların haklarını korumak için uğraşmışlardır. Ekrem Han Hz. Peygamber'in bu girişimini ve toplum için duyduğu endişesini onun canlı bir mucizesi (olağanüstü başarı veya ilahi lütfü denilebilir) olarak zikretmiştir. Çünkü cahiliye döneminde savaşa düşkün insanlarda böyle bir duygu yoktur. Onlar insanları öldürüp zevk alan insanlar olarak kendilerini ispat etmiştir. Fakat Hz.

³⁰⁸ Khan, *Musatfa Çarit*, s.264-262.

³⁰⁹ Mustafa, *Bişşanabi*, s.58; Khan, *Musatfa Çarit*, s.274.

³¹⁰ Khan, *Musatfa Çarit*, s.275.

Peygamberin böyle bir zamanda insanlık için duyduğu endişe onun bir mucizesi niteliğindedir.³¹¹

Gençlik döneminde Hz. Peygamber böylece cahiliye insanlar arasında en üstün ahlakını sergilemiştir. Herkes ona güvenip emanetlerini bırakmış ve kendisine es-*Sadık* ve *el- Emin* gibi lakaplar vermiştir. Mekke’de varlıklı bir aileden gelen Hatice binte Huveylid de Hz. Peygamber’in ahlak üstünlüğünü öğrenmiş ve kendi ticaretine almıştır. Hatta onun yüce ahlakından etkilenip evlilik teklifini de yapmıştır. Hz. Peygamber’in bu dönemde bazı olağanüstü hallerin ortaya çıktığı ve Hatice’nin de bunlardan duyup etkilendiği gibi hicretin ilk yıllarından beri Kassasların anlatlattıkları hikâyeler siyer kitaplarında mevcuttur. Vakidî, İbn Sâd ve diğer siyerciler, Hz. Peygamber çölde yürürken bir bulutun ve meleklerin kendisini gölgelediği, Meysere’nin Hz. Hatice’ye bunu anlattığını, bir Yahudinin onun peygamber olacak müjdesini verdiği ve Hatice’nin de onunla evlenmek istediği gibi hikâyeleri rivayet etmişlerdir. Ekrem Han bunları incelemeye çalışmış ve bu rivayetlerin doğru olmadıkları kanatine varmıştır. Hz. Peygamber bu evlilikte 25 yaşında idi. Hz. Hatice ise 40 yaşında ve dul bir kadın idi.³¹²

Hem Gulam Mustafa hem de Ekrem Han Hz. Peygamber’in ailevî hayatından bahsetmiştir. Hz. Hatice ile mutlu bir evlilik geçirdiğini, Hz. Peygamber’in soyunun başladığını ve Hz. Hatice’nin de kocasına itaatkâr biri olduğuna vurgu yapmışlardır. Ancak Ekrem Han burada Hristiyan yazar ve oryantalist David Samuel Margoliouth’un Hz. Peygamber’in aile hayatını olumsuz bir şekilde ele aldığına ve onlara putperestlik itham ettiğine üzülererek onu eleştirmiştir.³¹³ Aynı şekilde Hz. Peygamber’e Hz. Hatice tarafından hediye edilen fakat Hz. Peygamber’in onu azat edip evlat edindiği Zeyd b. Hârise hakkında Sir William Muir ve diğer Hristiyan yazarların abartmalarını da ele alıp cevap vermiştir.³¹⁴

Aile hayatında başarılı olan Hz. Peygamber yaşadığı toplumda herkesçe sevilen biri idi. Ekrem Han ve Gulam Mustafa bu sevgiyi ve güvenini onun Kâbe inşaatında

³¹¹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.276.

³¹² Khan, *Musatfa Çarit*, s.287-289.

³¹³ Khan, *Musatfa Çarit*, s.305.

³¹⁴ Khan, *Musatfa Çarit*, s.306.

yaptığı hakemlik olayından örnek vererek anlatmışlardır. Kabe'nin inşaatı esnasında *Hacerü'l-esved* denilen siyah taşın yerine tekrar koymak için her kabilenin bu işi üstlenmek istediğini, bunu bir üstünlüğün sembolü olarak gördüğünü ve aksi takdirde neredeyse bir savaş meydana geleceğini gören biri kalkıp ertesi gün kabeye ilk girenin hakem kabul edilemsinin ve onun çözüm yolu bulacağını söylemiştir. Ertesi gün herkes Hz. Peygamber'in kabeye ilk girdiğini görmüş ve bu meseleyi çözmek için onun hakemliğini kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber de böylece kabile içinde bir savaşın meydana gelişini önlemiştir. İki yazar da burada bu taş Müslümanlar tarafından tapılan bir taş değildir ve onun sadece bir sembol olduğu için ona saygı gösteririldiğini vurgulamışlardır.³¹⁵ Ekrem Han burada Hz. Ömer; zikredilen taşı kastederek bunun hiç kimseye fayda veya zarar veremeyeceğini, ancak peygamber öptüğü için sadece onu öptüğünü de kaydetmiştir.³¹⁶ Ayrıca Han, Kabe inşaatından sonra Kureyşlilerin kendilerinin Kabe'nin sorumluluğunun üstlendikleri için buraya gelen hacıların üzerine üstünlük tasladığını zikrederek Hz. Peygamberin bunu kırdığını ve adaleti tesis ettiğini de zikretmiştir.³¹⁷

3.3.4. Hz. Peygamber'in İslam Tebliği ve Mekke'deki Nübüvvet Hayatı

Hz. Peygamber 35 yaşına geldiğinde evde kalamaz olmuş ve hakikatı aramak için Mekke'nin dışında yer alan Hıra mağarasına gitmeye başlamıştır.³¹⁸ Burada Ekrem Han, ilk vahyin gelişinin tarihini araştırırken, Gulam Mustafa vahyin mahiyeti ve insanlar için ne kadar gerekli olduğunun üzerinde durmuştur. Gulam Mustafa filozofların ilim ve akıl görüşlerini de ele alarak vahyin mutlak ilim olduğuna işaret etmiştir.³¹⁹

İlk vahiy geldiğinde Hz. Peygamber çok korkmuş ve hemen evine dönerek Hz. Hatice'nin yanına koşmuştur. Hz. Hatice kendisini amcaoğlu Hristiyan âlimi Varaka bin Nevfel'in yanına götürdüğünde, Nevfel onun bir peygamber olacağını haber vermiştir.

³¹⁵ Mustafa, *Bişşanabi*, s.68; Khan, *Musatfa Çarit*, s.296-298.

³¹⁶ Khan, *Musatfa Çarit*, s.298.

³¹⁷ Khan, *Musatfa Çarit*, s.302-303.

³¹⁸ Khan, *Musatfa Çarit*, s.307-308; Mustafa, *Bişşanabi*, s.73.

³¹⁹ Mustafa, *Bişşanabi*, s.77-78.

Böylece Hz. Peygamber 40 yaşındayken nübüvvet hayatına başlamıştır. İlk vahiy geldikten sonra altı ay boyunca hiç vahiy gelmediği için Hz. Peygamber endişeye kapılmıştır. Fakat dini tebliğ etmek için emirler içeren Duha sûresi en kısa sürede inmiştir. Bundan sonra Hz. Peygamber gizlice insanları Allah’a davet etmeye başlamıştır. Bu gizli davet Müddessir sûresi ininceye kadar üç yıl devam etmiştir. Ekrem Han vahiy gelmediği için bazı siyercilerin Hz. Peygamberin endişeye kapılarak intihar girişiminde bulunduğu dair haberlerinin uydurma olduğunu söylemiştir.³²⁰ Gizli davet döneminde Hz. Hatice, Ali, Ebu Bekir, Bilal, Ammar b. Yasir, Halid b. Said, Ümmü Fazl, Esmâ binte Ebu Bekir, Hz. Ömer’in kız kardeşi Fatime ve diğerleri İslamiyat’i kabul etmişlerdir.³²¹

Artık gizlilikten çıkıp açık davet için emir geldiğinde Hz. Peygamber İslam tebliğine başladığında Kureyşlilerin önde gelenleri ona büyük düşman olurlar. Bu süreçten itibaren Hz. Peygamber ve yeni Müslümanlar onların zulmünü görmeye başlamıştır. Onları işkence edip yeniden eski dine döndürmeye çalışmışlardır. Fakat dağ gibi iman sahibi olanlar canları pahalalarına dinlerinden vazgeçemediler. Müşriklerin elinde Hz. Sümeyye (ra) ilk olarak şehit düşmüştür. Ayrıca Hz. Bilal, Şuayib, Habbab, Osman ve diğer sahabeler de büyük işkencelere maruz kalmışlardır. Hz. Peygamber’e de her türlü eziyet etmişlerdir. İki yazar da bu işlenceleri tek tek ele almışlar. Ekrem Han, müşriklerin putperestliğin sonu gelme korkusundan dolayı bu işkencelere daha fazla devam ettiğine vurgu yapmıştır. İki yazarı da burada Müslümanın dini üzerinde sebatını göstermeye ve Hz. Peygamber’in de onlara sabır tavsiye ettiğine ve müşriklere karşı müsamahakâr olduğuna dikkat çekmişlerdir.³²²

Kureyşlilerin bütün işkencelerine ve Ebu Talip’in vasıtaıyla kadın, mal, mülkiyet ve saire gibi teklif edip her girişimlerine rağmen ne Hz. Peygamber, dini tebliğ etmekten ne de Müslümanları dinlerinden vazgeçirebilmişlerdir. En son Ebu Talip dâhil Hz. Peygamber’in mensup olduğu Haşimoğulları ve Müttalipoğullarına karşı sosyal boykotu

³²⁰ Khan, *Musatfa Çarit*, s.316-317.

³²¹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.324.

³²² Khan, *Musatfa Çarit*, s.323-349; Mustafa, *Bişşanabi*, s.91-93.

başlatmışlar ve böylece onlarla bütün alışverişlerini de keserek onları ölüme terk etmişlerdir.³²³

Böylece üç yıl boyunca açlıkla mücadele eden Müslümanların durumu perişan olmuştur. Sonuçta Onların bu durumuna üzülen bir kaç gencin girişimleriyle bu işkence bir nebze son bulur, fakat Hz. Peygamber'i yıllardır himaye eden amcası Ebu Talip ve ardından da Hz. Peygamberin zor zamanda yanında olan eşi Hz. Hatice vefat etmişlerdir. İslam tarihinde bu yıl hüzn yılı olarak nitelenmiştir.³²⁴ Bundan sonra İslam'ı yok etmek için Mekkeli Müşrikler işkencelerine hız vermişler. Hz. Peygamber'in şahsına da işkenceler yapmışlardır. Ebu Cehil bunların başı idi. Mekkelilerin dine karşı böyle isteksiz davranışlarını göz önünde bulundurarak Hz. Peygamber dayılarının memleketi olan ve Mekke'ye de yakın olan Taif'e gidip oradakileri İslam'a davet etmek istemiş ve Zeyd'i de yanına alıp yola çıkmıştır. Fakat Taifliler de bu dine kulak vermemiş ve Hz. Peygamber'i işkencelerine maruz bırakmışlardır. Hz. Peygamber burada onların türlü işkencelere maruz kalmasına rağmen, onlar için hayır ve hidayet duasında bulunmuştur. Gulam Mustafa ve Ekrem Han Hz. Peygamber'in burada ne kadar geniş kalpli biri olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır.³²⁵ Her ne kadar Hz. Peygamber burada din uğruna kendisine yapılan işkenceleri görmezden gelmiş ise de, Hristiyan yazarlar maalesef olaylara farklı boyuttan bakmaya çalışmışlar ve Hz. Peygamber'in Taif'e gitmesini Mekkelilere karşı onları savaşa kışkırtma gibi bir gerekçeye bağlamışlardır. Ekrem Han onların bu yanlış değerlendirmelerini de çok sert bir dille eleştirmiştir.³²⁶ Kırık kalbi ile Mekke'ye dönen Peygamber için bu dönemlerde Allah Teâla Hz. Peygamber'i hem teselli etmek hem de dinini daha yakından öğretmek için isra vemiraç olayını gerçekleştirmiştir.³²⁷

Gulam Mustafa onun miracını detaylı bir şekilde ele alıp miracın bedenen gerçekleştiğini savunurken, Ekrem Han bu konuda temkinli davranmaktan yana olmuştur.

³²³ Khan, *Musafı Çarıt*, s.410; Mustafa, *Bisşanabi*, s.107.

³²⁴ M. S. Küçükbaşçı, "Senetül Hüzn", *DİA*, C.36, İstanbul, 2009, s. 519-520.

³²⁵ Khan, *Musafı Çarıt*, s.427; Mustafa, *Bisşanabi*, s.115.

³²⁶ Khan, *Musafı Çarıt*, s.429-432.

³²⁷ Mustafa, *Bisşanabi*, s.116.

Ekrem Han miracın nübüvvetin onuncu yılında gerçekleştiği yönündeki tarihi konusunda ve onun bedennen mi yoksa rüyada mı gerçekleştiği hususunda Şah Veliullah Divlevi ve diğer âlimlerin farklı görüşlerini zikretmiş, fakat kendisi isra ve miracın rüyada veya ruhen gerçekleştiğini savunmuştur.³²⁸ Onun bu miraç görüşü diğer siyercilerin *Mustafa Çarit* kitabını eleştirmelerine sebep olmuştur.

3.3.5. Medine'ye Hicret

Hiz. Peygamber hac veya ticaret için Mekke'ye gelen kabilelere İslam davetini ulaştırmak için gayret etmiştir. Bazı kabilelerden İslamiyet'i kabul edenler de olmuştur. Bunlardan Gifar kabilesi, Devs kabilesi, Ezd Kabilesi, Yesrib'den Hazrec kabilesinden gelenler ve Habeşistan'a ilk hicret eden Müslümanların davetleri üzerinden oradan Mekke'ye gelen Hristiyan heyetlerdir.³²⁹ Daha sonra Yesrib'den gelen heyetler çoğalmaya başlamış, Hiz. Peygamber onlara dini tebliğ ve öğretmek için tebliğci göndermiş ve onlarla iki Akabe biatı gerçekleştirmiştir. Bütün bunlar, Hiz. Peygamber ve Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicreti için ön çalışmalar niteliğindedir.³³⁰

Ekrem Han ayrıca hicret olayını Medinelilerin başarısı olarak da nitelemiştir. Diğer kabilelere göre Medinelilerin İslam'a karşı toplumsal rağbetinin yüksek olduğunu kaydeden Han, bu konuda Hristiyan yazarların hicretin gerekçesini açıklarken onların hicreti maddi sebeplere dayandırmalarını eleştirmiştir.³³¹

Allah Teâla tarafından hicret emri geldiğinde, Hiz. Peygamber önce sahabelerini ve ailesini Medine'ye göndermiştir. Ekrem Han ve Gulam Mustafa ikisi de burada Hiz. Peygamber'in, ilk önce sahabeler için endişeli olduğunu, kendi canını tehlikeye atma pahasında olsa bile düşmanları arasında kalmayı tercih ettiğini ve Allah'ın emrini beklediğini vurgulamışlar.³³² Ayrıca Han, Kureyşlilerin Hiz. Peygamber'i öldürme teşebbüsü dâhil ona her türlü eziyet edip memleketten çıkarana kadar düşmanlık eden bir

³²⁸ Khan, *Musatfa Çarit*, s.432-434.

³²⁹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.443,445,447.

³³⁰ Khan, *Musatfa Çarit*, s.440-467; Mustafa, *Bisşanabi*, s.120-128.

³³¹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.467-475.

³³² Khan, *Musatfa Çarit*, s.491; Mustafa, *Bisşanabi*, s.131.

toplumun vermiş olduğu emanetlerini bile bu zor zamandan unutmadığını ve tek tek yerine ulaştırdığını da kaydedip onun yüce ahlakını anlatmaya çalışmıştır. Hatta Mekke'den ayrılacağı geceyi de emanetlerini ulaştırmak için ertelemiş ve bunun için Hz. Ali'yi görevlendirmiştir. Ekrem Han, Hz. Peygamber'in ahlakının bu yönünü zikrederken, Hristiyan yazarların siyer olaylarını anlattıkları zaman kasten bazı hususları ihmal ettiklerini de eleştirmiştir.³³³

Hicret etmeden önce Hz. Peygamber'in bir avuç toprak aldığı, Yasin suresinin bir kaç ayetini okuyup müşrikleri uyuttuğu, ardından evinden çıktığı ve ertesi gün onu öldürmeye gelen grubun Hz. Ali'yi Hz. Peygamber'in yatağında bulduğu gibi rivayetler mevcuttur. Ancak Ekrem Han bu rivayetleri tahlil edip bunların doğru olmadığı kanaatine varmıştır.³³⁴ Ekrem Han, hicret esnasında Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir ile birlikte Sevr mağarasına sığındığı zaman mağara girişi örümcek ağıyla kapatıldığı ve bir güvercinin mağara ağzına yumurta koyduğu ve böylece müşriklerin onları bulamadığı hikâyelerini de asılsız bulmuş ve bunları da uydurma olarak nitelemiştir.³³⁵

Fakat Gulam Mustafa bu rivayetleri kabul edip Allah'ın bir lütfu olarak görmüş ve Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir'e sadece iki kişi değil yanlarında Allah'ın da onlarla birlikte olduğu hatırlatması olayına dikkat çekerek Hz. Peygamber'in zor durumda bile olsa Allah'a karşı olan tevekkülünü göstermiştir. Ayrıca Gulam Mustafa peygamberliğin de bir özelliğine yer vermiştir. O, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişini, hiç bir peygamberin kendi doğduğu toprağında içinde büyüdüğu toplum hayatından saygı ve hürmet görmediğini ve hicretin gerekli olduğuna hükmetmiştir.³³⁶ Gulam Mustafa, Hz. Peygamber'in Medine'ye teşrif ettiğı tarihin miladi takvime göre 29 Eylül 622 olduğunu söylemektedir.³³⁷

Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde Medineliler uzun süren hasretin bittiğini ifade ederek O'nu büyük bir sevinçle karşılamışlardır. İki yazar da bunları zikretmiştir.

³³³ Khan, *Musatfa Çarit*, s.496.

³³⁴ Khan, *Musatfa Çarit*, s.499-503.

³³⁵ Khan, *Musatfa Çarit*, s.507-509.

³³⁶ Mustafa, *Bişşanabi*, s.134-135.

³³⁷ Mustafa, *Bişşanabi*, s.138.

Gulam Mustafa, Hz. Peygamber'in ilk faaliyeti olarak Kûba'da Medine'ye varmadan bir mescit inşaa ettiğini ve sonra Medine'ye geldiğini kaydetmiştir.³³⁸ Ekrem Han da Hz. Peygamber'in burada mescit inşaa ettiğini zikrederek inşaat sürecinde onun da bir işçi gibi çalıştığına dikkat çekmiştir.³³⁹ Buradan günümüzde İslam âlimlerinin ders çıkarmalarının gerektiğine de vurgu yaparak Müslümanlara şunu yapın bunu yapın diye kendilerini onların üzerinde amir gibi davranışlarının İslamiyet'te yeri olmadığını hatırlatmıştır.³⁴⁰

3.3.6. Bir Devlet Başkanı Olarak Hz. Peygamber

Hz. Peygamber Medine'ye hicretinden sonra peygamberlik görevinin yanısıra topluma liderlik yapmış ve devletleşmeyi gerçekleştirmiştir. Medineli Müslümanlar (Ensar) ile Mekkeli Muhacir Müslümanları kardeş olarak birbirine bağlamıştır. Gulam Mustafa onun oluşturduğu kardeşliği, sevgi bağı olarak nitelemiştir. Böylece Medineli Ensar ile Mekkeli Muhacirler arasında Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine tarihte benzeri bulunmayan bir kardeşlik ve sevgi bağı inşa edilmiştir. Aralarında kan bağı olmamasına rağmen, sırf inançları sebebiyle mal varlıklarını dahi aralarında paylaşmaya gitmişlerdir.³⁴¹ Hz. Peygamber Müslümanların bir araya geldiği ve Allah'ı anarak ibadet edebileceği Mescid-i Nebevi inşa etmiştir. Bu mescitte sürekli ilim ile uğraşacak Âşhab-ı Suffe³⁴² denilen bir sahabe kitlesi oluşmasını sağlamıştır. Ekrem Han Âşhab-ı Suffe öğrencilerinin ruhban sınıfı ile karıştırılmamasını tavsiye etmiştir. Ona göre, ilim ile uğraşan Âşhab-ı Suffe cihat edenler gibidir. Âşhab-ı Suffe, her şeyi bırakıp Allah'ın hükümlerinden kaçan Hristiyanlıktaki ruhban sınıfına eşdeğer değildir. Hz. Peygamber Medine'de kurduğu devletin temellerini sağlamlaştırmak için Medine'de yaşayan putperest kabileler, Yahudiler ve yeni Müslümanlar arasında da bütün kargaşaları önlemek için bir anlaşmaya ihtiyaç duymuş ve dünyanın ilk yazılı anayasa vesikasını

³³⁸ Mustafa, *Bisşanabi*, s.139

³³⁹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.528

³⁴⁰ Khan, *Musatfa Çarit*, s.531.

³⁴¹ Mustafa, *Bisşanabi*, s.144; Khan, *Musatfa Çarit*, s.557-558.

³⁴² Mescid-i Nebevi'nin bitişiğinde yoksul sahâbîlerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen yer. Bkz. Mustafa Baktır, "Suffe", *DİA*, C. 37, İstanbul, 2009, s. 469-470.

hazırlatmıştır.³⁴³ Bu anayasa onun adaleti, müsamahakârlığı, hoşgörüsü ve bir devlet başkanı olarak basiretinin bir tezahürüdür.³⁴⁴ Ekrem han da benzeri tespitleri kullanarak bu anayasanın toplumsal barışı sağlamak için önemli görevi üstlendiğini, fakat Münafıklar ve Yahudiler ile birlikte Mekke'deki müşriklerin bu görevin kalıcı olmasına müsaade etmediğini dile getirmiştir.³⁴⁵

Onun kurduğu İslam devletinin gün gittikçe büyüdüğünü ve Müslümanların da güçlendiğini gören Kureyşliler hased içinde yanmaya başlamışlardır. İleride kendileri için bu devlet tehlike oluşturacak diye bu devleti ortadan kaldırmak için türlü yollara başvurmuşlardır. Medine'nin Hazrec kabilesinden Abdullah ibn Ubey'in Hz. Peygamber buraya gelmeden önce bölgenin başkanı seçilecekti. Hayal kırıklığına uğrayan Abdullah sözde Müslüman olup Kureyşliler ile elbirliğiyle Müslümanlara karşı savaşmak için onlara gizlice yardım etmeye başlamıştır. Ayrıca Medine'deki Yahudileri de kendi saflarına alıp Kureyşliler ile savaşa kışkırtmaya başlamıştır. Gulam Mustafa bunları Medine'nin gökyüzündeki kara bulutları olarak nitelemiştir. Ekrem Han da bu durumun Müslümanları büyük endişeye düşürdüğünü dile getirmiştir.³⁴⁶

Fakat Ekrem Han, burada bu musibetleri önlemek için veya savaş çıkarsa da Müslümanları korumak için Hz. Peygamber'in her zaman basiret sahibi olduğunu kaydetmiştir. Hz. Peygamber Medine yakınında oturan kabileleri de İslam devletinin yanına almak için anlaşma yapmaya çalışmış, Abdullah ibn Cahş liderliğinde gözetleme ekibi göndermiş ve her türlü tedbiri almış olduğunu zikretmiştir.³⁴⁷ Gulam Mustafa da, Hz. Peygamber'in Kureyşlilerin savaşa teşebbüs ettiklerini öğrenince gereken hazırlıklara başladığını ifade etmiştir. Mekke'de kalan amcası Abbas vasıtasıyla gizlice haber alıp ona göre tedbir almaya başlamıştır. Abbas yeğenini çok severdi ve hala Müslüman değil ise

³⁴³ Medine'deki farklı dinî, siyasî ve etnik grupların katılımıyla hazırlanan, Hz. Peygamber'in devlet başkanlığında birlikte yaşamayı öngören siyasî-hukukî belgedir. Bkz. Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", *DİA*, C.EK-2, Ankara, 2019, s. 212-215.

³⁴⁴ Mustafa, *Bişşanabi*, s.147-148.

³⁴⁵ Khan, *Musatfa Çarit*, s.572.

³⁴⁶ Khan, *Musatfa Çarit*, s.583; Mustafa, *Bişşanabi*, s.150-151.

³⁴⁷ Khan, *Musatfa Çarit*, s.583.

de Müslümanları seven biri idi.³⁴⁸ Ayrıca Gulam Mustafa Allah tarafından savaşın farz kılınması üzerinde de durmuş ve Hz. Peygamber'i bir cihat komutanı olarak tasvir etmiştir. Şimdiye kadar müşriklerin zulmüne sabreden Hz. Peygamber artık politikayı değiştirerek İslam'ı zinde tutmak için aktif mücadeleye başlamıştır. O zamana kadar yürüttüğü sabır ve tahammül esaslı din tebliği yanında asi olan müşriklere de dur deme zamanının geldiğini, gerekirse silahlı mücadelenin gerekliliğini hissetmiştir ve bu konuda Kur'an-ı Kerim'de de ayetler inmiştir.³⁴⁹

Hicretin ikinci yılında Bedir savaşı meydana gelmiştir. Bu savaşta Müslümanlar zafer kazanmış ve müşriklere gereken cevap verilmiştir. Gulam Mustafa bu zaferin İslam dininin devamlılığı için çok önemli olduğuna ve Hz. Peygamber'in de şimdiye kadar vaad ettiğinin doğru çıktığına vurgu yapmıştır. Ayrıca Müslümanların hayat mücadeleleri yapabilmeleri için umutlar doğurduğunu da zikretmiştir. Müslümanlar bundan sonra karşı taraftan sayı ne kadar olursa olsun iman gücü ile müşrikleri yenebilme güvenlerini kazanmışlardır.³⁵⁰ Ekrem Han da bu savaşta Ebu Cehil, Şeybe ve Utbe gibi müşrik elebaşlarının ölümünün zaferi hızlandırdığını ifade etmiştir.³⁵¹ Ayrıca Hristiyanların Hz. Peygamber'in bu savaşta esirleri öldürdüğüyle ilgili yanlış propagandalarına da cevap yazarak, Hz. Peygamber'in aslında onlara çok merhametli davrandığını ve fidye vermeyenleri de karşılıksız serbest bıraktığını kaydetmiştir.³⁵² Gulam Mustafa, Hz. Peygamber'in esirlere karşı adaletli ve merhametli davranışların sonraki aşamalarda onların buradan etkilenip Müslüman olduklarını dile getirmiştir. Ayrıca eğitim için onları istihdam ettiğini zikrederek Hz. Peygamber'in eğitime ne kadar önem verdiğine dikkat çekmiştir.³⁵³

Müslümanların Bedir savaşında elde ettiği zaferi içlerine sindiremeyen Medine'deki Yahudiler ve Münafıklar, gizlice Kureyşliler ile işbirliği yaparak Müslümanları yok etmek için girişimlere başlamışlardır. Savaşın yaraları hala taze iken

³⁴⁸ Mustafa, *Bişşanabi*, s.153.

³⁴⁹ Mustafa, *Bişşanabi*, s.152-153. Bakara Suresi, Ayet 2/ 191,192, 216, 217.

³⁵⁰ Mustafa, *Bişşanabi*, s.161-162.

³⁵¹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.615.

³⁵² Khan, *Musatfa Çarit*, s.621-626.

³⁵³ Mustafa, *Bişşanabi*, s.164.

bile bu Yahudilerden Kaynukaoğulları, Müslümanları kışkırtma yoluna gitmişlerdir. Bu kabileden biri Müslüman bir kadının namusuna göz dikmiştir. Kadının çağrısı üzerine kendisine yardım eden başka bir Müslüman bu Yahudiye öldürmüştür. Yahudiler de gelip onu öldürmüşler. Hz. Peygamber anlaşıma gereği bunun cezasını ödetmek için katillerin teslim edilmelerini emretmiştir. Fakat Yahudiler bu emre karşı gelerek Medine vesikasında belirtilen kurallarına uymamışlar ve Müslümanlara karşı ihanet içinde olmuşlardır. Sonuçta bu kabile Müslüman ordusu tarafından kuşatılmış ve en son yenilgiye uğratılmışlardır. Hz. Peygamber ceza olarak bunları Medine'den sürgüne göndermiştir. Gulam Mustafa, Hz. Peygamber'in bu olaydaki tavrını siyasi bir basiret ve onları sürgün etmelerini de zamana uygun bir karar olarak değerlendirmiştir. Çünkü bunlar Medine'de kalmaya devam etmiş olsalardı, Uhud savaşında Müslümanların göreceği benzer musibetlere sebep olacaktı. Bunlar Medine'den sürgün edildiğinde Kureyşlilerin komplo kurma ortakları da ortadan kalkmış oldu.³⁵⁴

Ekrem Han; Hz. Peygamber'in, İslam devleti içerisinde ilk isyan çıkaran Yahudileri öldürmeyip onlara yaşam hakkı tanıdığını zikretmiştir. Burada Hristiyan yazarlara da seslenerek kendi yaşadığı ülkelerinde böyle bir isyanın çıktığı anda hemen öldürme yoluna gideceklerini onlara hatırlatmıştır.³⁵⁵

Yahudiler ve Münafıklar gibi Bedir'de yenilgiye uğrayan Mekkeli Müşrikler de Bedir'deki Müslümanların zaferini kabullenememişlerdir. Dolayısıyla ertesi yıl daha büyük bir orduyla tekrar Medine'ye yürümüşlerdir. Bu sefer Hz. Peygamber 1000 asker ile onları Uhud dağının eteğinde karşılamaya karar vermiştir. Fakat yolda Abdullah İbn Ubey'in münafıklığının bir neticesi olarak üç yüz Münafık, Müslüman ordusundan ayrılarak geri dönmüşlerdir. Bedir'de olduğu gibi bu cenkte de sonuçlar Müslümanların lehine gelişmiş iken, bazı sahabelerin Hz. Peygamber'in sözünden çıkmalarından dolayı sonuç Müslümanların aleyhine olmaya başlamış ve Hz. Peygamber de ağır yaralanmıştır. Gulam Mustafa bu savaşta Müslümanların maddi olarak ne kadar yenilgiye uğramış olsalar da Allah Teâla'nın onları bizzat eğitmiş olduğunu ifade etmiştir. Çünkü

³⁵⁴ Mustafa, *Bişşanabi*, s.168.

³⁵⁵ Khan, *Musatfa Çarit*, s.640.

Müslümanlar Bedir savaşında müşriklere gereken cevabı vermiştir. Allah Teâla tekrar aynı zafer için iki orduyu bir araya getirmemiştir. Böyle sonuçlanması da Müslümanların Allah'a tevekkül ederek tam itaatın gerekliliğini ve sağlam adım atmayı öğrenebilmeleri için de bir uyarıcı olmuştur. Gulam Mustafa burada Bedir ve Uhud savaşları gazilerinin böyle olaylardan dersler çıkararak İslam bayrağını hep yüksekte tuttuklarını da hatırlatmıştır.³⁵⁶

Ekrem Han biraz daha ileri gidip tarihçilerin Müslümanların Uhud savaşında yenilgiye uğradığı tespitini tamamen reddetmiş ve bunu Müslümanların bir zaferi olarak değerlendirmiştir. Eğer Kureyşliler zafer elde etmiş olsaydı Müslümanları öldürür veya esir alırlardı. Fakat kendiler bile eli boş dönmüşler. Müslümanlar ise itaatsizlikten dolayı ağır bedelleri ödemişlerdir. İbn Abbas'tan aktardığı bir rivayeti zikreden Han, Hz. Peygamber'in Uhud savaşında kazandığı zafer gibi başka bir zaferi yoktur şeklinde kendi görüşünü teyit etmiştir.³⁵⁷

Hicretin üçüncü yılında gerçekleşen Uhud savaşının ardından iki sene boyunca Mekkeli Müşrikler, Medine'ye karşı savaşa çıkmamışlardır. Bu arada İslam devletinin temelleri de sağlamlaştırılmıştır. Müslüman toplumun dini ve sosyal yapıları, Allah'tan gelen vahiy ve bizzat Hz. Peygamber'in tatbikata geçirme şekli ile güçlendirilmiştir. Ayrıca İslam davetinin yayılışı ve Medine'nin etrafında yaşayan kabilelere de bu davetin gölgesine gelmeleri mümkün olmuştur. Fakat ne yazık ki, hicretin üçüncü yılında Müslümanların tebliğ heyetine tuzak kurularak, *Bi'ri Maune* vakası ve *Reci vakası* gibi olaylarda birçok Müslüman şehit olmuştur. Bu olaylar, Hz. Peygamber'i ve ashabını da derinden üzmüştür. Fakat onları mutlu eden olaylar ise, bazı kabilelerin gelip İslamiyet'i kabul etmeleridir. Örneğin, Beni Abs Medine'ye heyet göndererek Müslüman olmuştur. Böylece İslam devletinin sınırları gün gittikçe büyümeye devam etmiştir. Mekkeli Müşrikler de bu aralarda boş durmadan yeni oyunlar peşinde durmaya çalışmışlardır. Medine'deki Yahudileri, Münafıkları ve diğer Arap kabilelerini de saflarına alıp hicretin beşinci yılında 10 bin kişilik kalabalık bir ordu ile Medine'ye yürüme kararını vermişlerdir. Hz. Peygamber bu sefer Medine'nin dışına çıkmayıp, Selmânî Farisî'in

³⁵⁶ Mustafa, *Bişşanabi*, s.176-177.

³⁵⁷ Khan, *Musatfa Çarit*, s.670-672.

tavsiyesi üzerine Medine etrafında hendekler kazarak onları karşılamaya karar vermiştir. Dolayısıyla İslam tarihinde bu savaşa Hendek ve çeşitli grupların ve kabilelerin katılımıyla oluşan kalabalık bir ordudan dolayı da Azhab savaşı denmektedir. Bu savaşta da sonuçlar Mekkelilerin aleyhine dönmüştür. Gulam Mustafa; Bedir ve Uhud'dan sonra Hendek savaşında da Mekke Müşriklerin yenilgiye uğramış olmalarını, Kureyşlilerin belinin kırılmış olduğu sonucunu çıkarmıştır. Müslümanların bundan sonra daha da güçlendiğini ve başlarını yükseltip artık dünyaya da meydan okuyabilecek özgüvenlerini kazandığını dile getirmiştir.³⁵⁸ Hendek savaşı sırasında Medine'deki kalan son Yahudi kabilesi Beni Kureyzalılar, Müslümanlara karşı gizlice Mekkelilere yardımda bulunmak şekli ile İslam devletine hiyanet etmiştir. Hz. Peygamber, onların hakemlik isteği üzerine Sad ibn Muaz'ın verdiği hüküm ile etkisiz hale getirmiştir.³⁵⁹

3.3.7. Mekke'nin Fethi ve İslamiyet'in Yayılışı

İslam daveti, hicretin beşinci yılında gerçekleşen Hendek savaşı zaferinden sonra Medine'nin etrafına hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber ve ashabın içinde, yıllar önce hicret edip ayrıldığı Mekke şehrine karşı memleket hasreti doğmuştur. Bu arada Arap toplumunda kan dökmenin haram kılındığı ve hac mevsimi olan Zilkade ayı da yaklaşmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber ashabına hac hazırlıkları için emretmiş ve kısa süre içerisinde 1500 kişilik bir kabile ile Mekke'ye doğru yola çıkmışlardır. Ancak Mekkeliler, bu Müslüman kafilesinin, Kabe'yi ziyaret etmelerine ve hac görevini³⁶⁰ yerine getirmelerine müsaade etmemişlerdir. Hz. Osman'ın rehin alınması, ağaç altında Müslümanların ant içmeleri ve benzer olayların ardından, burada Mekkeliler ve Müslümanlar arasında tarihi Hudeybiye anlaşması gerçekleşmiştir. Görünüşte anlaşmanın şartları her ne kadar Müslümanların aleyhinde olsa da, Allah bunu

³⁵⁸ Mustafa, *Bisşanabi*, s.207.

³⁵⁹ Khan, *Musafı Çarıt*, s.708-715.

³⁶⁰ Ekrem Han ve Gulam Mustafa'nın eserlerinde hac olarak yazıldığı için bu çalışmada hac olarak zikredilmiştir. Kur'an'da hacc-ı sagir olarak bahsedilen umre, Türkçe İslam Tarihi kaynaklarında umre olarak zikredilmektedir. Bkz. Eyüp Baş, *Son Peygamber Hz. Muhammed (Siyer-i Nebi)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2020. s.132-136.

fethümmübin olarak niteleyerek daha sonrasında ayet nazil etmiştir.³⁶¹ Gulam Mustafa, Allah'ın zafer olarak nitelediği Hudeybiye anlaşmasının neticelerine dikkat çekmiştir. Bu anlaşma, gayrimüslimleri derinden etkilemiştir. Onlar Hz. Peygamber'i, Müslümanları ve İslam devletinin tanımak zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda onlar; Hz. Peygamber'i ve İslam devletin varlığını, karşılarında geçilemeyecek bir güç olarak itiraf etmişlerdir. Bu aslında Kureyşlilerin bir yenilgisidir. Onların bu anlaşmaya imza atmaları da, bir teslim olmanın ilk aşamasıdır. Ayrıca burada Gulam Mustafa; Kureyşlilerin, Hz. Peygamber'in kendilerini savaşıarak yok etme yerine barıştan yana olduğunu da sezdiğinin altını çizmiştir. Çünkü görünüşte anlaşmanın şartları Müslümanların aleyhinde olup, bazı sahabeler bile karşı çıkmışlardır.³⁶²

Ekrem Han ise, Gulam Mustafa'nın tespit ettiği ikinci husus üzerinde durup, bu anlaşmayı değerlendirmiştir. Ona göre, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bu anlaşma, ilk başta Hz. Ebu Bekir dışında bütün sahabelerin karşı çıkmalarına rağmen itaat gereği onlar tarafından kabul edilmiştir. Bu anlaşma aslında Arapların barbarlığı, hased-fitnelerin üzerinde yüce Peygamber'in sevgisi, barışı ve müsamahakarlığın bir zaferidir. Arapların bunca zamandır yok etmek istediği düşman, onların kapılarına gelip kendileri için hayır dilemektedir. Çünkü bu zamana kadar bütün savaşlara galip gelen Müslümanlar, şimdi de Mekkeli müşrikleri ortadan yok edip Mekke'ye girme gücüne sahiplerdir. Ancak bunu yapmayıp onlar, hep barıştan yana olmuşlardır. Ekrem Han, Hz. Peygamber'in bu özelliğine dikkat çekerek, günümüzdeki Müslüman toplumuna, bundan ders çıkarmasının gerekliliğini ve Hz. Peygamber'in sünnetine sınıksız sarılmanın da başarılı sonuçlara ulaşabilmelerinin garantisini verdiğini hatırlatmıştır.³⁶³

Ayrıca Han, Hudeybiye anlaşmasının Müslümanların dini tebliği için bir fırsat doğurduğuna da dikkat çekmiştir. Ekrem Han, Hz. Peygamber'in İslam davetinin sadece Arap toplumuyla sınırlı kalmadığını zikrederek, Mekkelilerle mücadelelerinden dolayı Hz. Peygamber'in Arapların dışındaki çevre ülkelere İslam davetini henüz

³⁶¹ Fetih Suresi 48/1

³⁶² Mustafa, *Bişşanabi*, s.216.

³⁶³ Khan, *Musatfa Çarit*, s.728-729.

ulaştıramadığının altını çizmiştir. Ancak bu engel ortadan kalktığında Hz. Peygamber, artık Rum, Fars ve Habeşistan olmak üzere uzak diyarlara da dini tebliğ etmek için elçi göndermeye başlamıştır.³⁶⁴ Gulam Mustafa da burada Han gibi düşünerek, Hz. Peygamber'in Arap yarımadasında İslamiyet'in kesin ve açık zaferini öğrendikten sonra, dönemin en güçlü hükümdarlarından Asya'da Fars krallığına, Avrupa'da Rum imparatorluğuna ve Afrika'da Habeşi krallığına İslam davetini ulaştırma kararını vermiştir. Bu onun evrensel bir Peygamber oluşunun gereğidir.³⁶⁵

Mekkelilerin bu anlaşımdan dolayı Müslümanlarla savaş teşebbüslerine girememişlerdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber de İslam devletini güçlendirmek için önemli adımlar atmıştır. Medine'den sürgün edilen Yahudiler, Suriye'de ve Hayber'de oturup İslam devleti için tehlike oluşturmaya başlayınca, Müslümanlar hicretin yedinci yılında onlar üzerine yürümüşlerdir. Müslüman ordusu onların direnmelerine rağmen yenilgiye uğratmış ve İslam devletine vergi ödeterek yaşama haklarını tanımışlardır.³⁶⁶ Ekrem Han bu savaşta Hz. Ali'nin cesurca savaştığına da değinerek onun hakkında Şii Müslümanların öne sürdüğü hikayelerini rivayet ve dirayet ışığında eleştirmiştir. O, Şiilerin uydurduğu Hz. Ali'nin Hayber Kalesinin kapısını koparıp kalkan olarak kullanması, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in burada cesaret gösterememesi ve benzeri hikayelerin asılsız olduğunu kaydetmiştir.³⁶⁷ Ayrıca Ekrem Han, Hayberin fethinden sonra Hz. Peygamber'in Yahudilere, onların bunca yaptıklarına rağmen tanımış olduğu vatandaş haklarını da değerlendirmiştir. Eğer bu savaşta Yahudiler kazanmış olsaydı, Müslümanları yok etmiş olurlardı. Fakat Hz. Peygamber, onlara yaşama haklarını tanımış ve insanlar için gönderilen bir Peygamber olarak kendisini göstermiştir.³⁶⁸

Hicretin yedinci yılında Hz. Peygamber, 2 bin civarındaki ashabıyla birlikte hicretin altıncı yılında Müşriklerin engellemelerinden dolayı yapamadığı hac görevini yerine getirmek için, tekrar Mekke'ye gelmiştir. Hudeybiye anlaşması gereği Mekkeliler,

³⁶⁴ Khan, *Musatfa Çarit*, s.751-752.

³⁶⁵ Mustafa, *Bişşanabi*, s.217.

³⁶⁶ Mustafa, *Bişşanabi*, s.227.

³⁶⁷ Khan, *Musatfa Çarit*, s.737-738.

³⁶⁸ Khan, *Musatfa Çarit*, s.740.

onlara bu hac için müsaade etmek zorunda kalmışlardır. Gulam Mustafa, Hz. Peygamber'in sadece hac için niyetlendiğine, yeterince güç sahibi olmasına rağmen her hangi bir eyleme geçmediğine ve anlaşmaya da vefalı kaldığına dikkat çekmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Kureyşlilerin genel durumunu gözetlediğini ve Ebu Süfyan dışında güçlü bir liderin olmadığını görüp onların zaafiyetini öğrenmiş olduğunu da zikretmiştir.³⁶⁹ Ekrem Han da burada Hz. Peygamber'in yüce ahlakını sergilediğini, Mekkelilerin onun davranışlarından etkilendiğini ve kısa süre içinde bazılarının Medine'ye gelip Müslüman olduklarını vurgulamıştır.³⁷⁰

Müslümanlar gün gittikçe kalabalık olmaya başlamış ve İslam devleti daha da güçlenmiştir. Mekke'den Osman bin Talha, Amr İbnü'l As ve Halid bin Velid gibi büyük komutanlar Medine'ye gelip Müslüman olmuşlardır. Hudeybiye anlaşmasının ardından da iki yıl geçmiştir. Hicretin sekizinci yılında, anlaşmaya göre Mekkelilerin müttefiki olan Beni Bekir kabilesi, Medine'ye müttefik olan Huzaa kabilesine saldırmış ve Kabe'ye bile sığınmalarına rağmen onları öldürmüşlerdir. Hayatta kalanlardan Hz. Peygamber'e gelip yalvarmıştır. Hz. Peygamber de Gulam Mustafa'nın dediği gibi siyasi, dini ve insani olarak bu kabileye yardım etmek zorunda idi.³⁷¹ Dolayısıyla Hz. Peygamber, Mekkelilere anlaşmanın tersine davranmalarının bedelini ödemek yoksa bu anlaşmayı feshetmek teklifini sunmuştur. Mekkelilerin barıştan yana olmadığını anlayınca Hz. Peygamber gizlice Mekke'ye yürüme kararını vermiştir. Gulam Mustafa, Hz. Ebu Bekir'in bile ilk başta bu seferden haberdar olamadığı bu gizliliğin sebebini, Hz. Peygamber'in Mekke'yi kan dökmeksizin fethetmek istediği ve Mekkelilere savaşa hazırlanmak için müsaade etmediği gibi sonuçlara bağlamıştır.³⁷² Ekrem Han da Gulam Mustafa gibi benzer görüş beyan edip bu seferin gizliliğini korumak için Hz. Peygamber'in Medine sınırlarında sıkı kontrol sağladığını zikretmiştir.³⁷³

³⁶⁹ Mustafa, *Bişşanabi*, s.230.

³⁷⁰ Khan, *Musatfa Çarit*, s.751.

³⁷¹ Mustafa, *Bişşanabi*, s.235.

³⁷² Mustafa, *Bişşanabi*, s.236.

³⁷³ Khan, *Musatfa Çarit*, s.787.

Hız. Peygamber 10 bin askerle Medine'den Mekke'ye gelmiş ve Mekke'nin farklı kapılarından girmiştir. Mekkelilere savaşıa değil, teslim olmalarına çağrı yapmıştır. Böylece kan dökmek yerine barıştan yana olup, Hız. Peygamber, onlara, Hız. Yusuf'un kardeşlerini affettiğı gibi affetmiştir. Hız. Peygamber sadece diyar-ı Mekke'yi değil Mekkelilerin kalplerini de fethetmiş bir komutan ve lider olmuştur. Gulam Mustafa, Mekke'nin fethini Hız. Peygamber için 21 yıldır görmüş olduğı dikenlerin ve çekmiş olduğı eziyetlerin çiçeklerin açılmasına benzeterek anlatmıştır. Hız. Peygamber bütün eziyetleri unutup Allah'a hamd etmiş ve fethini kutlamıştır.³⁷⁴ Ekrem Han bu duyguyu daha derinden hissederek, Hız. Peygamber'in başı alçalarak Kabeye giriş yaptığına dikkat çekmiştir. Hatta başı devenin boynuna yapışmış duruma düşmüştür. Çünkü Hız. Peygamber, karşısında duran Mekkelilerin yaptıklarının karşılığında dolayı pişman olduklarına kıyamamış ve yüzlerine bile doğrudan bakmaya çekinmiştir. Böylece Hız. Peygamber'in son derece mütevazı bir giriş yaptığına dikkat çeken Ekrem Han, Hız. Peygamber'in bu fethi nasip eden Allah'a hamd ettiğini zikretmiştir.³⁷⁵

Gulam Mustafa, Mekke'nin fethini, bir ülke veya Kureyşlilerin üzerinde gerçekleşen bir fetih olarak değil aksine bir idealin ve batıl üzerinde hakkın fethi olarak nitelemiştir.³⁷⁶ Ekrem Han, bu fethin Mekkeliler ve diğer kabilelerin de İslama girmeleri için vesile olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Hız. Peygamber'in zorla değil yüce ahlakını sergileyerek İslam davetini yaptığına da işaret etmiştir.³⁷⁷

3.3.8. Veda Haccı ve Hız. Peygamber'in Vefatı

Mekke'nin fethinden sonra İslamiyet'in Arap yarımadasında yayılışı oldukça hız kazanmıştır. Huneyn savaşı, Tebuk seferi, Taif'in fethi gibi olaylardan sonra, Hız. Peygamber, hicretin onuncu yılında çeşitli yerlere din tebliğcileri ve elçiler göndermeye başlamıştır. Ayrıca cizye vergisi toplamak için çeşitli kabilelere de görevliler

³⁷⁴ Mustafa, *Bisşanabi*, s.239.

³⁷⁵ Khan, *Musatfa Çarit*, s.796; Şükrü Özbuğday, "Mekke'nin Fethi ve Hız. Muhammed'in Affı", *Diyanet Dergisi*, erişim: <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=24646>, 27.05.2022.

³⁷⁶ Mustafa, *Bisşanabi*, s.240.

³⁷⁷ Khan, *Musatfa Çarit*, s.812.

göndermiştir.³⁷⁸ Ekrem Han, Mekke'nin fethinden sonra İslamiyet'in yayılışı, kılıç gücü ile değil heyetler ve elçiler ile gerçekleştiğine dikkat çekerek bu süreçte, Taif, Mecine kabilesi, Sakif kabilesi, Temim kabilesi, Abdülkays kabilesi, Hanife kabilesi, Tay kabilesi, Necran'dan Hristiyanların heyeti ve diğer kabilelerin İslam'ı anlamak için Medine'ye geldiklerini ve bazılarının İslamiyet'i kabul ettiklerini kaydetmiştir.³⁷⁹

Onuncu yılın Zilkade ayı gelince Hz. Peygamber, yaklaşık 200 bin Müslümanın katılımıyla hac görevini yerine getirmek için Mekke'ye gelmiştir.³⁸⁰ Ekrem Han, bu hac sırasında Mekke'de daha önce hiç görülmeyen adalet ve eşitliğin manzarasına dikkat çekerek herkesin İslam gölgesi altında toplandığını hayranlıkta anlatmıştır.³⁸¹ Hac görevini yerine getirdikten sonra Hz. Peygamber, Müslümanlara hitaben nasihatlar yapmıştır. İslam tarihinde bu hac, Veda haccı ve bu hutbe de Veda hutbesi olarak isimlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in son ayeti olan Maide süresinin beşinci ayeti de burada inmiş ve İslam dininin de kemalete ermesi, Allah tarafından ilan edilmiştir.³⁸² Hz. Peygamber hutbeyi insanların da şahadetleri ile bitirdikten sonra, elveda demesi, onları derinden bir üzüntü hıssını yaşatmıştır.³⁸³ Ekrem Han, okurlara Hz. Peygamber'in bu nasihatlarını tekrar tekrar okuyup yaşadıkları toplum ile kıyaslayarak uyup uymadıklarını ölçmelerini tavsiye etmiştir.³⁸⁴

Siyer konularını ihtiva eden olaylarını, sırasıyla anlattıktan sonra Ekrem Han ve Gulam Mustafa, Hz. Peygamber'in görevini tamamladıktan sonra ahiret yolculuğuna irtihalini anlatmaya başlamışlardır. Gulam Mustafa, Hz. Peygamber'in vefatını derin üzüntü ve duygularla anlattıktan sonra bütün kainatın da üzüntüye kapıldığı şeklinde tasvir etmiştir. O günkü İslam alemin de yıkıldığını, fakat Hz. Ebu Bekir'in sorumluluk bilincinde olup, Hz. Peygamber'in bıraktığı İslam emanetine sahip çıktığının altını

³⁷⁸ Mustafa, *Bişşanabi*, s.256.

³⁷⁹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.839-851.

³⁸⁰ Mustafa, *Bişşanabi*, s.256.

³⁸¹ Khan, *Musatfa Çarit*, s.854.

³⁸² Maide Suresi, 5/3.

³⁸³ Mustafa, *Bişşanabi*, s.257.

³⁸⁴ Khan, *Musatfa Çarit*, s.858.

izmiştir.³⁸⁵ Ekrem Han, bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce namaz, mezarı ibadet yeri edinmeme, ehli beytini gözetme ve benzer konularda ikazlarını zikrederek, orta dönem siyer yazarlarının yoğun olarak zikrettiği Akkaş'ın intikam alma hikayesini eleştirmiş ve bu tür hikayeleri asılsız bulmuştur.³⁸⁶ Ayrıca Ekrem Han, vefat tarihinin tahlilinde de bulunmuş ve 12 Rebiulevvel yerine 1 Rebiulevvel ancak pazartesi günü olarak belirlemiştir.³⁸⁷

³⁸⁵ Mustafa, *Bisşanabi*, s.261-266.

³⁸⁶ Khan, *Musatfa arit*, s.863,866.

³⁸⁷ Khan, *Musatfa arit*, s.867-868.

SONUÇ

Hız. Peygamber'i konu edinen siyer eserlerinin birçok Müslüman toplumda yazıldığını belirtmemiz gerekir. Bengal bölgesinde yaşayan Bengalilerin de Müslüman olduktan sonra ana dilleri olan Benglace'de çeşitli eserlerin yanı sıra siyer alanında da önemli eserler yazmışlardır. Bengalli yazarların telif ettiği siyer eserleri, bu toplumun Hız. Peygamber'e karşı duyduğu sevgi ve bağlılık anlayışını ve aynı zamanda da halkın Hız. Peygamber tasavvurunu yansıtmaktadır. Dünyanın kalabalık bir nüfusuna sahip ve eski bir toplum olmasına rağmen, Bengal toplumu arasında Bengalce yazılı edebiyat çalışmaları geç bir dönemde başlamıştır. Hız. Muhammed'in şahsiyetiyle ilgili manzum şiir çalışmaları, Bengallilerin Müslüman olmasından sonra en erken XIII. Yüzyılda başlamıştır. Hız. Peygamber'in hayatını konu alan Benglace siyer kitaplarının vucüd bulması ise, XV. Yüzyılda mümkün olmuştur. Yazılı literatür öncesinde Hız. Peygamber ve siyer konularına dair toplumda şifahi kültürün mevcudiyeti de bir gerçektir. Fakat modern bilimsel çalışmalar vasıtasıyla bu şifahi kültüre ulaşmak ve onları tespit etmek oldukça zordur. Dolayısıyla, Bengalce siyer yazıcılığının başlangıcını ve manzum ve mensur eserlerin yazımının XV. Yüzyıla doğru çıktığını söylemek mümkündür. Çünkü yazı dili olarak Bengalce'nin ihmal edilmesi ve âlimlerin bu dilde dinî eserler yazmasına sıcak bakılmaması, bu süreci oldukça geciktirmiştir.

Bengalce siyer yazıcılığının orta dönemi denilen XIII.-XVIII yüzyıllar arasında Şair Zeyneddin, Şah Birid Han, Seyyid Sultan, Abdülhâkim, Alaol, Şah Muhammed Sagir, Devlet Kadı ve diğer yazarlara ait siyer kitaplarının vucüd bulması mümkün olmuştur. Yazılı kültüre yeni geçiş yapılan bu dönemde mensur çalışmalardan ziyade, genel edebiyatta olduğu gibi siyer yazıcılığında da manzum şiirler şeklinde edebî çalışmalar hâkim idi. Bu eserlere de bakıldığında, Hız. Peygamber'i konu edinen manzum şiirlerin okumuş bilgin insanlara değil okuma yazma bilmeyen genel halk kitlesi için telif edildikleri anlaşılmaktadır. Şairlerin çoğu da tarikat şeyhi veya öğrenci yetiştiren mekteb hocaları kesiminden gelmişlerdir. Müritlere ve öğrencilere öğüt vermek, halkı irşad etmek, Bengalce'yi geliştirmek, halkın konuştuğu dilde dini eser yazmak, dinî tebliği yaygınlaştırmak gibi hususlar ön planda tutulmuş ve Hız. Peygamber tasavvurunu ortaya

koymak temel amaçlarından biri olduğu hem muhtevaları hem de şiirlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin, Heyat Mahmud miraç ile ilgili şiirler yazarken, Hz. Peygamber'in hangi günahlardan dolayı insanların cehennemde azaba uğrayacağını tek tek sayarak insanları bu günahlardan sakınmanın gerekliliğine büyük yer vermiştir. Yine aynı şekilde Seyyid Sultan da İslamiyet ve Hz. Peygamber hakkındaki dinî kitapların eksikliğinden dolayı Hindu tanrıları ve tanrıçaları ile ilgili Bengalce yazılan kitapları okumakla meşgul olduklarını görünce bu duruma çok üzülmüş Hz. Peygamber'i onların konuştuğu ve anladığı dilde siyer kitabı yazmaya karar vermiştir. Diğer bir şair Abdülhâkim ise Bengalce siyer yazarken, muarızları tarafından “münafık, kafır” gibi aşağılayıcı sözlerle itham edilmiş olmasına rağmen, Bengalce yazmaktan hiç vazgeçmemiş ve ana dili ihmal edenlere karşı da çok sert eleştiriler yapmıştır. Böylece Abdülhâkim ve Seyyid Sultan gibi yazarların Bengalce’de siyer kitabı yazmalarının amaçlarından biri de halkın konuştuğu dilde Hz. Peygamber'i anlatmak olmuştur.

Genel olarak Bengal edebiyatının orta dönemine ait manzum şiirlerde Hz. Peygamber'in hayatı ve peygamberlik tasavvuru sade ve halkın anlayabileceği basit bir dille anlatılmıştır. Çoğu zaman Hindu tanrı ve tanrıçalarından da örnekler verilerek veya Hz. Peygamber onlara benzetilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Bazen bu benzetmelerden, Hz. Peygamber ile ilgili olağanüstü atıflar, mucizeler ve kahramanlıklar da şiirlerde sık sık görülmüştür. İslam diniyle ilgili temel kaynaklara dayalı eser veren sonraki siyer araştırmacıları, bunların çoğunun asılsız, kaynağı bulunmayan ve Hindu ve Budist kaynaklı mahalli kültürden etkilenen unsurlar olduklarını kaydetmişlerdir. Şairlerin şiirlerinde de bu dönemde Hz. Peygamber'i bir kahraman olarak göstermek geleneksel hale gelmiştir. Hatta böyle bir peygamber tasavvuru ortaya koymakla daha fazla insanın İslamiyet'i kabul ettiklerine de inanmaları söz konusu idi. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in mucizevî yönleri hep ön planda tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin, Hz. Peygamber doğmadan önce onun Nur-i Muhammedinin yaratılmış olması ve bütün varlığın ilk olması gibi anlatımlar bu tür eserlerde görülmektedir. Bu şekilde şairler, Hz. Peygamber'in doğumu sırasında da dünyada olağanüstü olayların meydana geldiğini, çocukluğunda ve hatta bebek iken bile bazı mucizeleri gösterdiğini, insanlara da hep mucizelerle İslamiyet'i anlattığını, savaşlarında olağanüstü kahramanlık gösterdiğini, miraçta da gaib âlemlerini

müşâhede ettiğini ve benzeri olağanüstü anlatımları şiirlerine dökmüşlerdir. Şairlerin böyle anlatım tarzının amacı da, insanlara Hz. Peygamber'in olağanüstü bir şahsiyet olduğu imajını göstermeye çalışmalarından ve onun şaşırtıcı hayatını tasvir etmenin öneminden gelmektedir.

XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren Bengal bölgesinde İngiliz sömürge idaresinin kurulması ve bölgede siyasi otoritenin değişimiyle birlikte Bengalce literatürde olduğu gibi siyer yazıcılığında da önemli değişiklikler kaydedilmiştir. Bu dönemde sadece Müslüman yazarlar değil gayrimüslim, yani Hristiyan ve Hindu yazarlar da İslam dinini ve Hz. Muhammed'i yanlış tanıtan ve kötüleyen eserler vermişlerdir. Buna paralel olarak Bengal literatürünün modern dönemi denilen bu yüzyıldan itibaren siyer ilmi hızla gelişmeye başlamış ve manzum şiirler yanında mensur çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Aynı şekilde Bengalli Müslüman yazarların kaleme aldıkları eserler vasıtasıyla ve bilimsel çalışmaların yapılmasıyla birlikte Hz. Peygamber tasavvuru ve peygamberlik anlayışında da büyük değişiklik yaşanmıştır. Orta döneme ait olan, örneğin Hz. Muhammed'in Hindu tanrıçaların adı zikredilerek anlatılması gibi bazı muteva ve anlatımlar ciddi bir şekilde eleştirilmiş ve Hz. Peygamber'in bir elçi olarak dünyaya geldiğine ve onun beşeri vasıflarına daha fazla önem verilmiştir. Ancak, bazı yazarların orta dönem geleneğini devam ettirmeleri veya mevlid-i nebi gibi siyer türüne yönelmeleri bu dönemde de söz konusudur. Ayrıca bir devlet başkanı, bir baba, bir aile reisi ve reformist bir lider gibi Hz. Peygamberi'nin farklı yönlerini ele alan siyer eserleri yazılmaya başlanmış ve bu tür eserler halen de yazılmaktadır.

Siyer araştırması için kurumsal olarak bu alanda öncülük eden Bangladeş İslam Vakfı, şimdiye kadar binden daha fazla özgün Bengalce siyer kitaplarının listesini hazırlamış ve halen de Bengalce'de telif ve tercüme siyer çalışmaları da yoğun olarak yürütmektedir. Ayrıca Bangladeş Radyosu, İslam Akademisi, Bangla Akademisi, Bangladeş Çocuk Akademisi, Bangladeş Siyer Misyonu, Temeddün Meclisi, Bengal Edebiyat Topluluğu, İslam Tebliği Vakfı, Milli Siyer Komitesi, Londra Kur'ân-ı Kerim Akademisi, Bangladeş İslam Araştırma Merkezi ve benzeri kurumlar da çeşitli iletişim araçlarını kullanarak sözlü, yazılı ve daha bilimsel siyer yazıcılığı ortaya koymak için

yoğun çalışmalar içerisindeyler. Ayrıca siyer kitapları yayını için kurulan yayınevleri ve İslamiyet’le ilgili dinî kitapları yayınlayan yayınevleri siyer yazıcılığını sürekli teşvik etmekte ve destekler sağlamaktadır. Son zamanlarda siyer yazıcılığının yaygınlaştırılması ve yazılan kitapların daha fazla okunmasını sağlamak için siyer yarışmaları düzenlenmesinde de artış görülmektedir. Bu tür yarışmalardan dolayı halk daha fazla siyer kitaplarına yönelmekte ve Hz. Peygamber’in hayatı ve onun öğretilerini kavrayabilmektedirler. Böylece Bengalce yazılan siyer kitaplarının halk arasında Hz. Peygamber tasavvuru oluşturmakta büyük bir işlev gördüğünü belirtmeliyiz. Ancak literatürde yeterince araştırma nitelikli çalışmaların eksikliğinden dolayı bu alanda çalışmak için birkaç malzeme dışında bazı zorlukların da yaşanması söz konusu olmaktadır. Ayrıca geleneksel ve eski eserlerin herkesin ulaşabileceği şekilde internet ortamında arşivlenmesi ve erişilebilmesi için çalışmalar oldukça yetersizdir. Dolayısıyla siyer konulu çalışmalar yapan kurumların daha fazla bilimsel araştırma nitelikli çalışmaları yürütmek ve bu alanı daha sistematik hale getirmek için bazı adımlar atmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdul Karim, *Social History of Muslims in Bengal (Down to A.D.1538)*, The Asiatic Society of Pakistan Publication, Dacca, 1959.
- Adamuddin, A. K. M, “Moddhojugiyo Bangla Sahithey Rasul Prosongo”, [Orta Dönem Bengalce Literatürde Hz. Peygamber], *Sirath-e- Rahmatullahil Alamin(Makale Derlemesi)*, Der. Muhammad Zaynul Abedin & Muftee Muhammad Saydur Rahman, Ideal Library, Noakhali, 2000.
- Ahmed Cevdet Paşa- Muallim Mahir İz, *Peygamber Efendimiz Sallallahu Aleyhi ve Sellam*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kampanya Kitapları, İstanbul, 2014.
- Ahmed, Emajuddin, and D. R. J. A. Nazneen. “Islam in Bangladesh: Revivalism or Power Politics?” *Asian Survey*, C.30, S.8, 1990, s.795–808. erişim: 22.08.2022, www.jstor.org/stable/2644499.
- Ahmed, Wakil “Alaol”, *Banglapedia*, erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php/Alaol>, 05.04.2022.
- Ahmed, Wakil, “Daulat Uzir Bahram Khan”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Daulat_Uzir_Bahram_Khan, 06.04.2022.
- Ahmed, Wakil, “Shah Muhammad Sagir”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Shah_Muhammad_Sagir, 05.04.2022.
- Ahmed, Wakil, “Puthi Literature”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Puthi_Literature, 01.03.2022.
- Ahmed, Wakil, “Jainuddin”, *Banglapedia*, erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php/Jainuddin>, 22.04.2022.
- Alam, Shafiul, “Ahsanullah, Khan Bahadur”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Ahsanullah_Khan_Bahadur, 28.05.2022.
- Alaol, *Padmabati*, (ed.b Syed Ali İhsan), Ahmed Publishing House, Dhaka, 2013.

- Alom, Ashraful, *Bangla Sahitto Pracin O adhunik*, erişim: <https://www.dailynayadiganta.com/diganta-shahitto/570202>, 01.08.2022.
- Akyürek, Yakup, *VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*, Samer yayınları, Kahramanmaraş, 2020.
- Armstrong, Karen, *Hz. Muhammed: İslâm Peygamberinin Biyografisi*, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Armstrong, Karen, *İslâm: Kısa Bir Tarih*, trc. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Arnold, Thomas Walker, *The Preaching of Islam*, 2nd edition, Constable & Company Lmt., London 1913.
- Ay, Ümrân, “Münîrî’nin Manzum Siyer-i Nebî’si”, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Baktır, Mustafa, “Suffe”, DİA, C. 37, İstanbul, 2009, s. 469-470.
- Bangla Bhasha o Sahitte Muslim Abodan (Bengal dili ve Literatüründe Müslümanların katkıları)*, Editör: Mosharraf Hossain Khan, Bangladesh Islamic Centre Publication, Dhaka, 1998.
- Basu, Raj Sekhar, “Caste System”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Caste_System. 30.11.2021.
- Baş, Eyüp, *Son Peygamber Hz. Muhammed (Siyer-i Nebi)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2020.
- Bayur, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, I. Cilt, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1946.
- Birişik, Abdülhamit, “Hint Alt Kıtasında Son Üç Asır Siret Kitaplarında Görülen Muhteva Değişimin Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S.2, 2011, s.21-52.
- Bhowmik, Dulal “Mangalkavya”, *Banglapedia*, erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php?title=Mangalkavya>, 16.03.2022.

- Bhuiya, M A Quassem, *Putisahithey Mahanabi SM(El Yazma Eserinde Hz. Peygamberin Hayatı)*, Tauhid Prakashani, Dhaka, 1992.
- Chowdhury, A.M., “Bangalah”, *Banglapedia*, (ed. Sirajul Islam –Sajahan Miah), erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php?title=Bangalah>, 24.02.2022.
- Chowdury, Eyakup Ali, *Nurnabi*, Bisshashahittoy Kendro, Dhaka, 2021.
- Chowdury, Saeyd Rashed Hasan- Nafis, Muhammod Naser, “Foundation of Religious Liberalism in Bangladesh: Contribution of Bangabandhu Sheikh Mujibur Rahman and Awami League”, *Ijosper*, Vol. 6, No. 1, 2019, s.104-132.
- Eaton, Richard M., *The Rise of Islam and the Bengal Frontier, 1204-1760*, University of California Press, Los Angeles, 1993.
- Ege, Hasan, *İslam Tarihi: Siret-i İbn Hişam Tercemesi*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1994.
- Elliot, H.M. –John Dowson (trc. ve ed.), *The History of India as Told by Its Own Historians*, Kitab Mahal, Allahabad, 1964.
- Erdoğan, Ahatlı, “Şakkı Sadr” *DİA*, C.38, İstanbul, 2010, s. 309-310.
- Erşahin, Sayfeddin, “Osmanlı Toplumun Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi”, *İslami Araştırma Dergisi*, C.18, S.3, 2005. s. 335-358.
- Erşahin, Sayfeddin, “Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği” *Diyanet İlmi Dergi*, Hz. Muhammed Özel Sayısı, Ankara, 2000. s. 197-224.
- Esir, Hasan, “XV. Yüzyılda Muhammed Tarafından Yazılan Manzum Sîret’ten Bahseden Çalışmalar ve Sîret’in Nüsha Kayıtları-II”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, s. 107-130.
- Fayda, Mustafa, “Hz. Muhammed’in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.2, 1975, s. 143-149.

- Fayda, Mustafa, “Siyer ve Türkiye’de Siyer Yazıcılığı Meselesi”, erişim: <https://sonpeygamber.info/siyer-ve-turkiye-de-siyer-yaziciligi-meselesi>, 26.02.2021.
- Galib, A. A., “Muslim Somaj o Maolana Akram Khan [Müslüman Toplumu ve Mevlana Ekrem Han]”, *Monthly At-Tahrik*, erişim: https://at-tahreek.com/article_details/5841, 10:05:2021.
- “Golam Mostafa” *Jessore İli Bilgi Portalı*, erişim: www.jessore.info/index.php?option=content&value=238, 19.05.2022.
- Ghosh, Suchandra, “Gauda”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Gauda,_Janapada, 22.03.2022.
- Günaltay, Şemsettin, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (haz. Yüksel Kanar), Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.
- Hai, M. Abdul-Ahsan, Sayed Ali, *Bangla Sahityer Itibritto (Adhunik Jug) [Bengal Literatürünün Tarihi (Modern Dönem)]*, Ahmad Publishing House, Dhaka, 2010.
- Hasan, M.M., *Selections from Akram Khan’s Tafsirul Quran*, M.S. Hannan (ed.), Bangladesh Institute of Islamic Thoughts, Dhaka, 2009.
- Helal, Nasir, *Bangla Vasay Muhammod sm Chorito [Bengalcede Hz. Peygamber Hayatı]*, Suhrid Prokashon, Dhaka, 2013.
- Huq, Mohammad Daniul - Aminur Rahman, “Bangla Literature” *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Bangla_Literature, 03.04.2022.
- Huq, Mohammad Daniul - Pabitra Sarkar, “Bangla Language”, *Banglapedia*, https://en.banglapedia.org/index.php/Bangla_Language, 22.04.2022.
- Husain, Syed Sajjad, “Bengalce”, *DİA*, C.5, İstanbul, 1992. s. 439-442.
- Husain, Syed Sajjad, “Bengladeş”, *DİA*, C.5, İstanbul 1992. s. 442-447.
- İbn Battuta, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tâncî, *İbn Battuta Seyahatnamesi* (çev. A. Sait Aykut), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

- Irani, Ayesha A., “The Prophetic Principle of Light and Love: Nūr Muhammad in Early Modern Bengali Literature”, S. 55 (4), *History of Religions*, University of Chicago Press, USA, 2016, s.391-428.
- Islam, Shahidul, “Mostafa, Golam”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Mostafa,_Golam, 12.05.2022.
- Islam, Azhar, “Charyapada”, *Banglapedia*, erişim: <https://en.banglapedia.org/index.php?title=Charyapada>, 03.04.2022.
- Kayyum, H. A., “Bangla Sahitte Priyonabi Muhammed Sa” [Bengal Literatüründe Sevgili Peygamber Hz. Muhammed SAV], *Onupam Adorsho (Üsvetul Hasene)*, Derleme kitabı, ed. Hasan Abdul Kayyum, IFB, Dhaka, 1992.
- Kemikli, Nesime Beyza, “Meşrûtiyet Dönemi Türkçe Siyer Yazıcılığı Üzerinde bir İnceleme”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatlar Anabilim Dalı, İstanbul, 2020.
- Kestioğlu, M. Ali, “Karen Armstrong'un Siyer ve İslâm Tarihine Bakışı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatlar Anabilim Dalı, 2011.
- Khan, Abbas Ali, *Banglar Musalmander İtihas [Bengal Müslümanlarının Tarihi]*, Bangladesh Islamic Centre, Dhaka, 2011.
- Khan, Muhammad Akram, *Mustafa Çarit [Hz. Peygamber Hayatı]*, Nobojatok Prokashoni, Kalikuta, 1938.
- Khan, Muhammad Akram, *Moslem Banger Samajik İtihas [Bengal Bölgesi Müslümanların Sosyal Tarihi]*, Oitijhya Prokashoni, Dhaka, 2002.
- Khan, Muhammed Mojlum, *The Muslim Heritage of Bengal*, Kube Publishing, Leicestershire, 2013.
- Khan, Muslehuddin Ahmed, *Mohanobir Sirat Kosh, [Hz. Peygamber'in Siyer Ansiklopedisi]*, Adhunik Prokashon, Dhaka, 2001.

Onupam Adorsho (Üsvetul Hasene) [En Üstün Rehber], Derleme kitabı, ed. Hasan Abdul Kayyum, Islamic Foundation Bangladesh, Dhaka, 1992.

Khondkar, S.H., “Rahim, Sheikh Abdur”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php?title=Rahim,_Sheikh_Abdur, 18.04.2022.

Konukçu, Enver, “Bengal Sultanlığı”, *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 437-439.

Konukçu, Enver, “Ekber Şah”, *DİA*, C.10, İstanbul, 1994. s. 542-544.

Köse, Feyza Betül, “İlk siyer Kaynakları ve Müellifleri Kitap Tanıtımı”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, y.2016, erişim:<https://www.siyerarastirmalaridergisi.com/en/2022/02/13/ilk-siyerkaynaklari-ve-muellifleri-3/>, 10.08.2021

Küçükaşçı, M.S., “Senetül Hüzn”, *DİA*, C. 36, İstanbul, 2009, s. 519-520.

Majumdar, R.C., *History of Ancient Bengal*, G. Bharadwaj, Calcutta, 1971.

Mannan, M. A., *Amader Jatisottar Bikashdhara* [Kimliğimizin Safhaları Üzerinde] 3. Baskı, Kamiub Prokashon Limited, Dhaka, 2006.

Miah, M.M., *Bangla Shahitye Rasul Charit [Bengalce Literatürde Hz. Peygamber'in Hayatı]*, Bangla Academy, Dhaka, 1993.

“Moddhojuge Banglar Rajnoitik İtihas” [Orta Çağda Bengal'in Siyasi Tarihi], erişim: http://bangladesh-historytextbook.blogspot.com/2015/09/blog-post_59.html, 05.06.2021.

Mohon, Abdullah Al, “Maolana Mohammad Akram Khan”, erişim: <https://www.sahos24.com/biography/39736/>, 10.05.2021.

Muhammed Kashim Firishta, *Varote Muslim Bijoyer İtihas, [Hindistan'da Müslümanların Fetih Tarihi]*, trc. Dr. M. Shohidullah, Bangla Academy, 1977.

Mustafa, Baktır, “Suffe”, *DİA*, C. 37, İstanbul, 2009. s. 469-470.

Mustafa, Gulam, *Bisshanabi*, Ahmed Publishing House, Dhaka, 1942.

Mutçalı, Serder, *Arapça- Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul, 2012.

- “Natha, Indian Religious Sect”, *Britanica*, erişim: <https://www.britannica.com/topic/Natha>, 06.04.2022.
- Özcan, Azmi, “Bengal”, *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s. 436-437.
- Özbuğday, Şükrü, “Mekke’nin Fethi ve Hz. Muhammed’in Affı”, *Diyanet Dergisi*, erişim: <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=24646>, 27.05.2022.
- Özdemir, Mehmet, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal*, C.4, S.3, 2007, s. 129-162.
- Özfırat, Bayram , “Türk Edebiyatının Manzum İlk Siyeri: Velî’nin Sîretü’n-Nebî’si” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.12, 2014, s. 93-134. <https://doi.org/10.15247/dev.196>.
- Özkan, Mustafa, “Medine Vesikası” *DİA*, C.EK-2, Ankara, 2019, s. 212-215.
- Öz, Şaban, “Hz. Peygamberin Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 1999.
- Öz, Şaban, “İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Ankara, 2006.
- Pothikrito [Şair Abdul Mannan Talip Hatırası]*, Ed. Abul Asad, Bangla Sahittoy Porishod, Dhaka, 2015.
- Quaayyum, Hasan Abdul, *Anupom Adorsho [En Üstün Rehber]*, IFB Publication, Dhaka, 1992.
- Rahman, Afzalur (ed.), “Muhammad: Encyclopaedia of Seerah”, Vol. I, *The Muslims Schools Trust*, London, 1981.
- Rahman, Azibor, “Grabbers Claim Poet’s Home”, *The Daily Star*, erişim: <https://www.thedailystar.net/grabbers-claim-poets-home-27530>, 12.05.2022.

- Rahman, Hamidur “İslami Oitijjer Kobi Gulam Mustafa (1897-1964)” [İslam Geleneğın Şairi Gulam Mustafa], 2014 erişim: <https://onuswar.wordpress.com/2014/09/06/>, 12.05.2022.
- Rahman, M., *The Political History of Muslim Bengal: An Unfinished Battle of Faith*, Cambridge Scholar Publishing, United Kingdom, 2019.
- Rahman, M. Masudur, “Contribution of Bengali Scholars to Sir’ah Literature”, *International Journal of Islamic Thoughts*, Vol.2, No.2, 2013, s. 5-14.
- Rahman, M. Motiur, *Bangla Sahitte Muslim Aytijjya [Muslim Heritage in Bengali Literature]*, Bangladesh İslamic Centre Publication, Dhaka, 2002.
- Razzaq, Rana, “Khan, Mohammad Akram”, *Banglapedia*, erişim: https://en.banglapedia.org/index.php/Khan,_Mohammad_Akram, 10.05.2022.
- Rob, Muhammod Abdur, *Bangla Vasay Sirat Chorca [Benglacede Siyer Çalışmaları]*, Dhaka.
- Sabur, M.A., “Bangla Sahitte Rasulçarit” [Bengal Literatüründe Peygamber Hayatı], *Dainik Sangram Gazetesi*, Dhaka, 2018. erişim: <https://dailysangram.info/post/353518>, 10.08.2018.
- Sabur, M.A., “Kobi Gulam Mustafa o Tar Sahityo Sadhona[Şair Gulam Mustafa ve Edebî Çalışmaları]”, erişim: <https://dailysangram.com/post/392452>, 12.05.2022.
- Salim, Ghulam Husain, *Banglar Itihas, Riazus Salatin Traslation*, (çev. Akbaruddin), Abasar Publication, Dhaka, 1980.
- Sarıcık, Murat, *Peygamberler ve Hz. Muhammed (s.a.v)*, Isparta, 2017.
- Sarker, Jahidul Islam vd. “Turkey-Bangladesh Relations from a Historical Perspective: The Contribution of Siraji and Nazrul to The Turkish War of Independence”, erişim: https://www.researchgate.net/publication/359707230_TurkeyBangladesh_Relations_from_a_Historical_Perspective_The_Contribution_of_Siraji_and_Nazrul_to_The_Turkish_War_of_Independence, 04.04.2022.

- Sen, Dinesh Chandra, *Pracin Bangla Sahithey Muslumander Oboban [Klasik Bengalce Literatürde Müslümanların Katkısı]*, Porua, Dhaka, 1940.
- Siddique, Yousuf, “The Diffusion of Islam in Bengal and the Articulation of a New Order”, *Journal of the Research Society of Pakistan*, Vol.45, No.2, 2008, s.1-55.
- Sirat Bishawakosh [Bengalce Dilinde Siyer Ansiklopedisi] I-IV, Islamic Foundation Bangladesh, IFB Publication, Dhaka, 2000.
- Sirath-e- Rahmatullahil Alamin, (Makale Derlemesi), Der. Muhammad Zaynul Abedin-Muftee Muhammad Saydur Rahman, Ideal Library, Noakhali, 2000.
- Siratünnabi Sm. ed. Mosharraf Hossain Khan, *Özel Sayı, Sahitto Sonskriti Kendro*, Dhaka, 2012.
- Soycan, Mustafa, “Taberî Tefsirinde Siyer Rivayetleri (Medine Dönemi)”, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Süleyman et-Tacir, *Doğunun Kalbine Seyahat: Çin ve Hint Ülkeleri Hatıraları ve İlaveleri* (çev: Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tergip, Ayhan, “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.15 Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı.
- “The Most Spoken Languages 2022” *Statistics and Data*, erişim: <https://statisticsanddata.org/data/the-most-spoken-languages-2022/>, 24.02.2022.
- Tipu, Shah Motin, “Maolana Akram Khan Proyaner 50 Bosor [Mevlana Ekrem Han’ın 50. Vefat Yıldönümü]”, erişim: <https://www.risingbd.com/feature/news/272798>, 10.05.2021.
- Yavuz, S.S., “Miraç”, *DİA*, C.44, Ankara, 2020. s. 132-135.
- Uddin, Nur, “Bengalce’de ve Bangladeş’te Yapılan Kur’an ve Tefsir Çalışmaları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir, 2018.

Wadud, M. A., “Zevabe Bangladeşe İslam Praçar Şuru Hai o Eketre Vasar Gurutto [Bangladeş’te İslam Tebliğın Tebliği Başlaması ve Dilin Önemi]”, y. 18.02.2021, erişim: <https://www.dailyinqilab.com/article/358914/>, (29.09.2022).

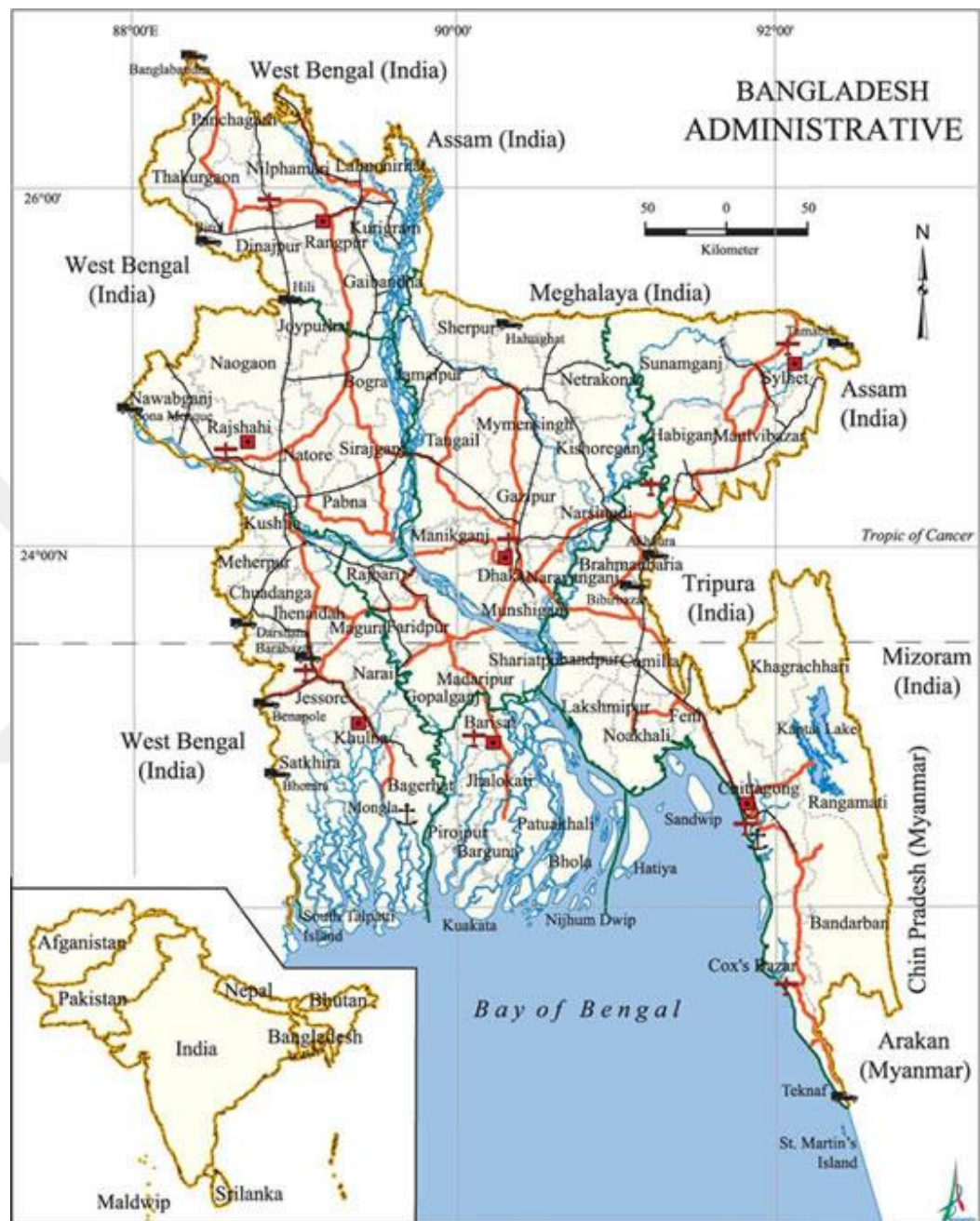

EKLER

Bengallilerin Yaşadığı Bölge ve Günümüzdeki Bangladeş Ülke Haritası:

Kaynak: <https://bdnewsnet.com/qapage/united-bengal-was-divided/>

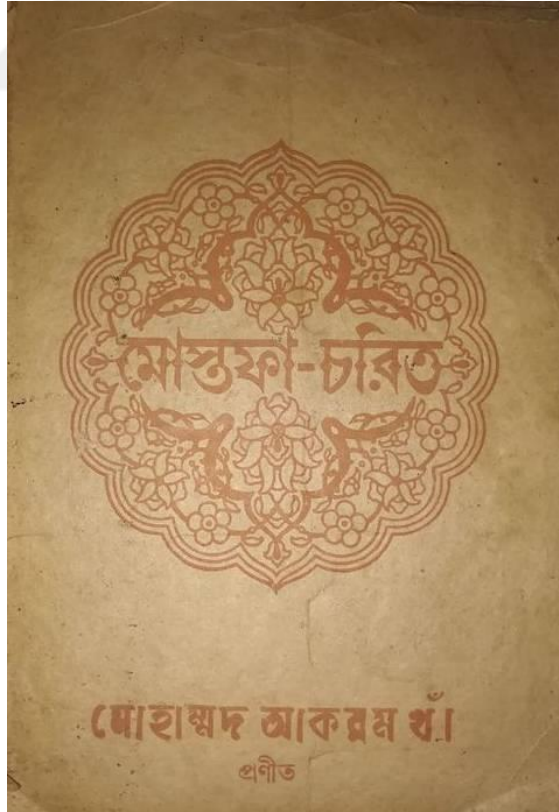

Kaynak: <https://en.banglapedia.org/index.php/Bangladesh>

Mevlana Ekrem Han ve *Mustafa Çarî* Kitabının Kapağı:

Kaynak: <https://www.sahos24.com/biography/39736/>

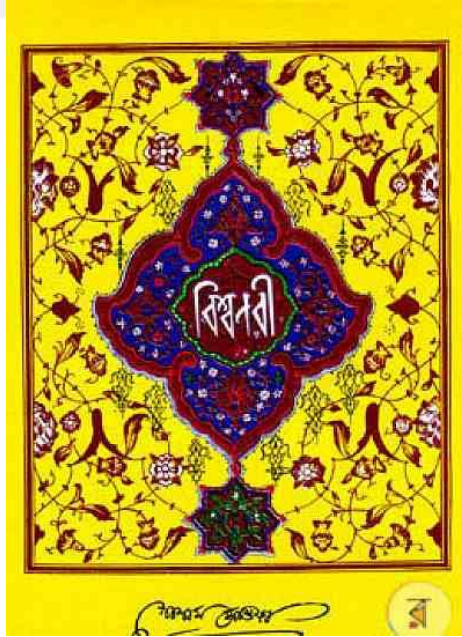

Kaynak: <https://www.boierduniya.com/>

Gulam Mustafa ve *Bisshanabi* Kitabının Kapağı:

Kaynak: <http://www.jessore.info/index.php?option=content&value=238>

Kaynak: https://bengalipdfbooks.info/piddieph_bi_binaamuulye-bishbnbii_hyrt_rsuul_s_er_jiibnii_haarddkbhaar_8482.html

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: Mohammad Abdur ROUF

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: İlahiyat Fakültesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019, GNO: 3,51.

Yüksek Lisans Öğrenimi: İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, 2022 (devam), Süleyman Demirel Üniversitesi, GNO: 3,44.

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi

1. Arapça (Orta seviye).
2. İngilizce (İleri seviye).

İş Deneyimi

Yok

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

1. 7. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu 2021, Samsun, Bildiri Sunumuyla Katılım.